

ПЯЦАК

ВЫДААННЕ БЕЛАРУСКАГА КУЛЬТУРНА-
АСЬВЕТНІЦКАГА ЦЭНТРА
КЛІўЛЕНД
ЗША

№ 1 (11), 1992

Polacak

Published with the financial support of the parish
Mother of God of Zyrovicy,
Cleveland, Ohio, USA.

Друкуецца пры фінансавай дапамозе прыхода Жыровіцкае Божае Маці,
Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы, г. Кліўленд, штат
Агаё.

Рэдакцыйная калегія: **Сьвятлана Белая** (рэдактар), **Міхась
Белямук** (сакратар), **Янка Салавянюк**, сябры -- **Сяргей
Карніловіч**, **Іна Каханоўская**, **Вольга Дубаневіч** (МакДэрмат),
Лідзія Лазар--Ханенка, **Янка Ханенка**.

Editorial board : **Svetlana Belaia** (Editor), **Michael Bielumuk** (Secretary),
Jan Solowienuk, Members -- **Serge Karnilovich**, **Ina Kachanovski**, **Olga
Dubanevich** (Mc Dermott), **Lydia Lazar-Chanenka**, **Yanka Chanenka**.

Ганаровыя сябры рэдкалегіі:
Анатоль Белы, **Васіль Быкаў**, **Іосіф Юхо**.

Прозьвішчы падпішчыкаў і ахвярадаўцаў рэдакцыя
будзе публікаваць у часопісе.

All correspondence should be addressed to:
S.Belaia or M.Bielamuk,
10915 Lake Rd., Cleveland, Oh. 44102, USA.
Tel. (216) 651-3451

Сьвятлана Белая Вяртаньне крыжа. 3

Зьрцало життя

Юры Штыхаў. Аб стварэньні Полацкай эпархіі. 4
Мікола Ермаловіч. Полацкая эпархія й яе роля ў пачатковай гісторыі Беларусі. 6
Сяргей Тарасаў. Адкуль прыйшло хрысьціянства ў Беларусь? 9

Наша гісторыя

Міхась Белямук. Эмблема на шыце герба «Пагоні». 14
Паўла Урбан. Да пытання прыналежнасьці старажытных ліцьвіноў. 19

Згукі Бацькаўшчыны

Анатоль Сабалеўскі. Час духоўнага паяднаньня. 23

Далёкае і блізкае

Кастусь Мерляк. Беларусы ў Аргентыне. 27

Памяць зямлі

Лявон Шыман. Мая няволя. 34
Успаміны Яўгена Ціхановіча. 40
Лісты і вершы Ўладзіміра Караткевіча. 46

Роднае слова

Масей Сяднёў. Яшчэ раз пра мову. 51
Анатоль Цыркуноў. Пагоня. 53
Лявон Эміліт. Сумую я па Вільні. 53
Сьвятлана Багданкевіч. «Няма таго, што раньш было...». 54
Сьвятлана Сачанка. *** «Вялікі ветразь надзіманы ветрам». 54
Аўген Гучок. «Каб па-людску, каб ладна жыць...». 55
Натальля Арсеньнева, Пётра Нядзьвіцкі. Жыве Беларусь!. 56

Карані нашага роду

Васіль Ліцьвінка. Засьпяай песьню, народзе!. 57
Валер Санько. Прыкметы старэй за звычай. 60

Хроніка эміграцыі. 62

Андрэй Карпук. Мастацкая распрацоўка макета вокладкі, шрыфтоў і заставак рубрык
На першай бачынцы вокладкі: **Міхась Басалыга**. Летапісец
На другой бачынцы вокладкі: **Мікола Рыжы**. Экслібрыс
На чацвёртай бачынцы вокладкі: **Адольф Гугель**. (Зь нізкі «У Белаважскай
пушчы»)

На развароце:

Міхась Карпук. Краявід

Вяртаньне крыжа

Сьвятлана Белая

прня Рюрыкь власть вьсѣхъ одинь, сѣдѣ
кѣнажа, и раздѣла ѣжыкытѣ сконитѣ колостѣ
и городѣ рѣбѣти, окомѣу Пѣтѣскѣ, окомѣу
Ростокѣ, дреугомомѣу Бѣлоозерѣ: и по
тѣмѣ городѣмѣ сѣтѣ нахѣдѣнѣнѣи Кѣрази,
а прѣвѣнѣи нахѣдѣнѣнѣи кѣ Покѣ городѣ Сло-
вѣнѣсѣ, и кѣ Полѣтѣскѣ: Кѣринѣи, кѣ Росто-
кѣ: Мѣрѣнѣи, кѣ Бѣлоозерѣ: Вѣсь, кѣ Моу-
полѣтѣ: Моурумѣ.

І тут летапісец прыпыніўся. Над зямлёю ўставала сонца. І залатыя ягоныя праменьні ліліся сьветлымі стаўпамі праз вузенькае вакеца вежы ў келью. Раптам адзін праменьчык, быццам-бы адарваўшыся ад іншых, сьлізгануў па прыгожым літарам летапісу і застыў на назове **Полотыскі**. Ён асьвятліў незнаёмы летапісцу горад, і ў тым сонечным сьвятле убачыўся старому манаху знак Гасподні.

І сказаў ён тады: «Таму гораду будзе дадзена вялікая ласка Божая. Бо над ім узыходзіць сонца незалежнага дня.»

Летапісец ня ведаў, што тыя словы стануць прарочымі. І нават не здагадаваўся, што зь ягонага запісу пачынаецца гісторыя самага старажытнага горада нашай Бацькаўшчыны, бацькі гарадоў беларускіх — Полацка. Сталася гэтае ў року васемсот шэсьдзсят другім ад нараджэньня Ісуса Хрыста.

Так, ад 862 года слаўнага града Полацка пачатак. І ў гэтым годзе адначасам мы яго 1130-годзьдзе. Сьвяткуем на незалежнай Бацькаўшчыне, такой, якой яна была 1130 гадоў назад. Але ня

толькі гэтую ўрачыстасьць прынёс 1992 год зямле беларускай. У 992 годзе, у вольным, незалежным княстве Полацкім быў пакладзены пачатак Полацкай эпархіі. Сёлета мы будзем адзначаць яе 1000-годзьдзе.

Гэта будзе вельмі ўрачысты год. Год нашага прычашчэньня да сьвятыняў Полацка, да духоўных здабыткаў роднай Бацькаўшчыны. Тысячы людзей прыйдуць пакланіцца сьв. Еўфрасіньні. У храмах адбудуцца сьв. Літургіі і кростныя хады. Будуць сьпяваць хары і званіць званы сьв. Сафіі.

І над гэтай прыгажосцю, над усімі храмамі, Полацкам, высока-высока зь нябеснай вышыні, у праменьнях узыходзячага сонца, будуць зьязяць Еўфрасіньнеўскія крыжы. Так сказаў Дзімітры, Біскуп Полацк і Віцебскі на навуковай нарадзе, прысьвечанай, 830-годзьдзю крыжа сьв. Еўфрасіньні Полацкае. І мы спадзяемся, што так яно і будзе.

Крыжы сьв. Еўфрасіньні вяртаецца ў незалежную Беларусь. Дык дапаможа ўсім нам Гасподзь дачакацца гэтага сьветлага дня.

Амін.

Аб стварэнні Полацкай эпархіі

Юры Штыхаў

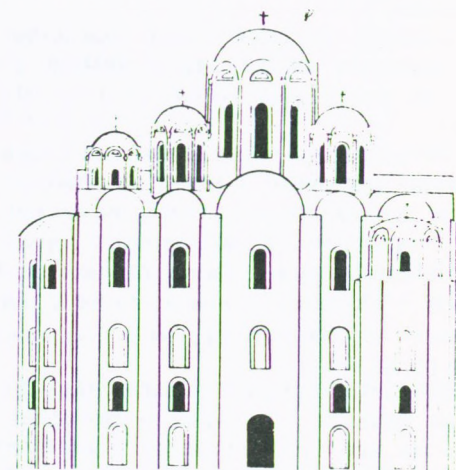
Культурна-гістарычныя з’явы на Полацкай зямлі ў IX—XIII стст. мелі шмат агульнага, з тым што адбывалася на іншых землях. Гэта датычыцца распаўсюджання хрысціянства. Можна сцвярджаць, што новая вера ў Полацку была прынята прадстаўнікамі вышэйшай знаці адразу за афіцыйным увядзеннем яе ў Кіеве (988 г.).

Летапісны запіс, што падцвярджае існаванне Полацкай эпархіі (япіскапіі) датычыцца да пасвечэння Міны ў сан япіскапа Полацка 13 снежня 1105 г. Раней ён быў манахам Кіева-Пячорскага манастыра. У «Жыцці» прэпадобнай Еўфрасініі, ігуменьні Полацкай называецца каля 1126 г. імя полацкага япіскапа Ільлі. Калі той аддаваў Еўфрасінію Сяльцо, ён успомніў аб цэркві Спаса, якая існавала там, «іде же братиа наша лежать, прежде нас бывшая епископи». Значыцца, у Ільлі быў не адзін папярэднік у асобе Міны, а некалькі полацкіх япіскапаў. Гэта нейкім чынам яшчэ раз падцвярджае думку аб існаванні эпархіі ў Полацку ў XI ст.

В.Тацішчаў, які меў мажлівасць карыстацца Полацкім летапісам, што, на жаль, не дайшоў да нас, сцвярджаў, што кіеўскі мітрапаліт Нікіфар I, які пасвяціў Міну, раней сам быў полацкім япіскапам. Аднак Я.Галубінскі быў супроць гэтай вэрсіі. Ён лічыў, што Нікіфар I быў грэкам. Але сярод япіскапаў на Русі таксама маглі быць грэкі, у тым ліку і Полацкі Нікіфар.

У Полацку, як і ў іншых вялікіх гарадах з распаўсюджваннем новай веры будаваліся і культавыя пабудовы. Полацк быў трэцім горадам на землях усходніх славянаў пасля Кіева і Ноўгарада, у якім быў сабор сьв.Сафіі. У ім адлюстраваная моц і роля полацкіх князёў і Полацкай зямлі, якой яны валодалі.

Архітэктурна-археалягічнае вивучэнне Полацкай Сафіі прывяло даследчыкаў да меркавання, што яна была пабудаваная ў 50-я гг. XI ст., і яе рабілі майстры, якія раней будавалі Сафіі Кіеўскую і Наўгародскую. Разам з тым Полацкая Сафія мае адметныя рысы, што вызначалася ўмовамі замовы, наяўнасці будаўнічых матэрыялаў, мясцовымі асаблівасцямі. Большасць гісторыкаў, якія пісалі пра Полацкую Сафію, сцвярджаюць, што сам факт узвядзення храма «Прамудрасці Божае» сьведчыць аб існаванні эпархіі ў Полацку. Як вядома, у 1054 г. адбылося канчатковае падзяленне хрысціянскай царквы на каталіцкую і праваслаўную. Закладка Полацкай Сафіі з апсдай, якая з’вернута на ўсход, сьведчаньне паслядоўнай арыентацыі полацкага княскага дома на бізантыйскую традыцыю ў хрысціянстве. (Заходнія апсіды ў Полацкай Сафіі з’явіліся пазьней).

Полацкая Сафія XI ст. Паўночны фасад.
Рэканструкцыя А. Булкіна

Агульнавядома, што каменныя саборы Сафіі ў Кіеве і Ноўгарадзе мелі сваіх драўляных папярэднікаў, пабудаваных у тым жа часе. Праўдападобна, што мела такога папярэдніка і Полацкая Сафія.

Пры археалягічных раскопках у Верхнім Замку ў Полацку ў 1979-1980 гг. былі выяўлены прыкметы вялікага пажарышча, які знічтожыў драўляныя пабудовы там, дзе потым быў узведзены каменны Сафійскі храм.

Мажліва, Полацкая Сафія была ня самым першым хрысціянскім храмам, пабудаваным у Полацку. У летапісах маюцца сьведчанні аб перанясенні у пачатку XI ст. астанкаў полацкіх князёў Ізяслава і яго малога сына Ёсяслава «В святую Богородицу». Можна меркаваць, што гэта та самая Багародзіца «старая», аб якой ідзе размова ў Іпацьеўскім летапісе пад 1158 г.

Але некаторыя даследванні выключаюць мажлівасць такой інтэрпрэтацыі (Л.В. Алексеев. 1966, с. 240) і вось чаму. У «Повести временных лет» пасля звесткі пад 1003 г. «Преставися Всеславъ сынъ Изяславль внукъ Вьлодимеръ» і пропускаў у апісанні падзей 1004-1006 гг. з’мешчана інфармацыя пад 1007 г., што перанесены «святые в святую Богородицу». Не зразумела, аб якіх сьвятых тут ідзе размова. Відаць, больш правільны тэкст чытаецца ў Наўгародскім 4-м летапісе: «Принесени быша си в святую Богородицу князя». Інакш, упамянутае вышэй полацкія князі былі перанесены ў Багародзіцкую царкву ў Полацку. Падобная думка ўжо выказана раней Д. Ліхачовым у яго камэнтарыях да выдання «Повести временных лет» (1950 г.).

Назоў царквы ў Полацку Багародзіца «старая» ў сярэдзіне XII ст. сьведчыць аб раннім узвядзенні тут храмаў. Нагадаем,

што старажытнейшая царква ў Кіеве, якая была закладзеная ў 989 г., называлася Пра-святая Багародзіца (Дзесяцінная).

Адносна летапісных дадзеных Ізяслаў, сын Рагнеды, хутка пасля прыняцця хрысціянства (ён быў ахрэшчаны ў Кіеве разам з іншымі сынамі Ёладзіміра) стаў князіц у Полацку. Аб ягоных хлопатах па распаўсюджанню новай веры на Полацкай зямлі можна меркаваць па з’весках больш пазьнейшага Ніканаўскага летапіснага зводу, дзе сказана, што Ізяслаў «и любя зело и почитая священнический чин и иноческий, и прилежаще прочитанию божественных писаний...». А ў Цьвярскім летапісе, ужо пазьней, пад 988 г. запісана сказаньне аб Рагнедзе. Яна пасля прыняцця хрысціянства аддала перавагу жыццю ў манастыры, у якім і правяла апошнія свае гады пад імем Анастасіі. Дзе знаходзіўся той манастыр дакладна нявыяўлена і на сёняшні дзень. Паданьне гаворыць, быццам-бы ён існаваў у Заслаўі (летапісны Ізяслаўль Полацкі).

У пачатку XI ст. існавалі эпархіі ў Ноўгарадзе, Чарнігаве, Пераяслаўлі. Аўтар шматтомнай «Истории Русской церкви» (1868г.) архіяпіскап Макары (Булгакаў), абавіраючыся на «Житие св. Леонтия, епископа ростовского», дзе гаворыцца аб назначэнні япіскапа ў Полацк пры Ёладзіміры I Святаславічу, указвае на мажлівае існаванне Полацкай эпархіі ў тыя гады.

Улічваючы гэтыя сьведчанні, можна меркаваць, што ў Полацку быў пакладзены пачатак эпархіі пасля стварэння Кіеўскай мітраполіі ў 90-я гг. Зь невялікай доляй умоўнасці можна лічыць 992 г. датай стварэння Полацкай эпархіі.

Полацкая эпархія й яе роля ў гісторыі

Беларусі

Мікола Ермаловіч

Заснаваньне Полацкай эпархіі ў 992 г. зьяўляецца важнейшай падзеяй у пачатковай гісторыі Беларусі. Зразумела, што толькі эпархіі маглі праводзіць масавае пашырэнне хрысціянства сярод насельніцтва, богаслужэньні ў іх. Усё гэта адносіцца да Полаччыны, пачатковая гісторыя якой шчыльна пераплятаецца з гісторыяй зьяўленьня ў ёй хрысціянства.

Не адмаўляючы таго, што палачане былі знаёмы з хрысціянствам яшчэ да 988 г., дзякуючы непасрэдным зносінам паасобных яе жыхароў з Бізантыяй, усё-ж трэба лічыць, што з утварэньнем япіскапства тут мог пачацца даволі прыкметны працэс хрысціянізацыі. Праўда, крыніцы нам не захавалі поўнай карціны яго, аднак аб значных поспехах у гэтым кірунку мы маем вельмі яскравыя сьведчаньні ў самым пачатку хрысціянскай эпохі на Полаччыне. У Густынскім, Цьвярскім летапісах пад 988 г. змешчана апавяданьне. У ім гаворыцца, як полацкая князеўна Рагнеда адмаўляецца выйсці замуж за прапанаванага ёй якога-небудзь вяльможу кіеўскага князя Ўладзіміра, бо яна «унявесьцілася Хрысту», г. зн. стала манашкай, што і зрабіла, прыняўшы гэты чын і чарнецкае імя Анастасіі. Не мае значэньня, ці гэта праўдзівы факт, ці легендарны. Важна тое, што ўжо ў пачатку хрысціянства на нашай зямлі існавала ўяўленьне менавіта аб полацкай князеўне, як ўвасабленьні хрысціянскай сьвятасці. Фактычна Рагнеда першая ўпамінаецца летапісцамі як манашка ўсходне-славянскіх земляў.

Сказанае аб Рагнедзе дазваляе лічыць поўнасьцю праўдзівай характарыстыку яе сына полацкага князя Ізяслава, дадзеную ў Ніканаўскім летапісу: «Бысть же сей князь тих, и кроток и смирен, милостив, и любя зело, и почтая священнический чин иноческий, и прилежен прочитанию божественных писаний, и отвращаяся от суетных глумлений, и слезен, и умилен, и долготерпив». Вядома, такі князь прыкладаў усе намаганьні, каб хрысціянскі сьветапогляд і хрысціянская дабрачыннасьць пашыраліся ў яго народзе. І ўжо тое, што Ізяслаў шанаваў сьвятароў і манашаскі чын, можа гаварыць, наколькі гэта было пашырана на Полацкай зямлі. Асаблівай ўвагі заслугоўвае тое, што Ізяслаў выступаў у летапісе як першы ва ўсходне-славянскіх землях князь-кніжнік.

Вядома-ж такі гуманны й адукаваны і глыбока прасякнуты хрысціянскай маральлю князь ня мог у сваёй дзяржаўнай і асьветніцка-рэлігійнай дзейнасьці прыбгаць да гвалту. Вось чаму адметнай асаблівасьцю пашырэння хрысціянства на Полацкай зямлі было тое, што яно працякала ў цэлым мірна, у той час, як у іншых землях хрышчэньне насіла гвалтоўны характар. Напрыклад, у Наўгародзкай зямлі, як сьведчыць летапіс, Дабрыня (дзядзька кіеўскага князя Ўладзіміра) хрысціў народ «агнём і мячом». Вядомыя таксама выпадкі, як там-жа зьнішчаліся паганскія валхвы. Такога ў Полацкай зямлі крыніцы не зарэгістравалі. Наадварот, у «Хроніцы Лівоніі» Генрыха Латвійскага полацкія

князі папракаюцца за тое, што яны не прымушаюць залежных ад іх паганскіх прыбалтыйскіх плямёнаў да хрышчэньня, а толькі зада-вольваюцца данінай зь іх. Відаць, у такім духу дзейнічалі полацкія князі й япіскапы ў адносінах свайго карэннага насельніцтва Полаччыны, дзе працэс хрысціянізацыі ішоў без шуму і гвалту, як зазначыў у свой час А. Качубінскі. Гэтым і тлумачыцца той факт, што яшчэ да канца XI ст. у Полацкай зямлі захаваліся вастрывы паганскага насельніцтва як, напрыклад, у раёне Абольцаў на Аршаншчыне, у раёне Гайны на Лагойшчыне й інш. І толькі па ўмовах Крэўскай вуніі гэта насельніцтва было ахрышчана ў каталіцкую веру. Менавіта з прыходам апошняй і пачаўся рэлігійны фанатызм, гвалтоўнае навязваньне веры, зьнішчэньне праваслаўных кніг і г. д.

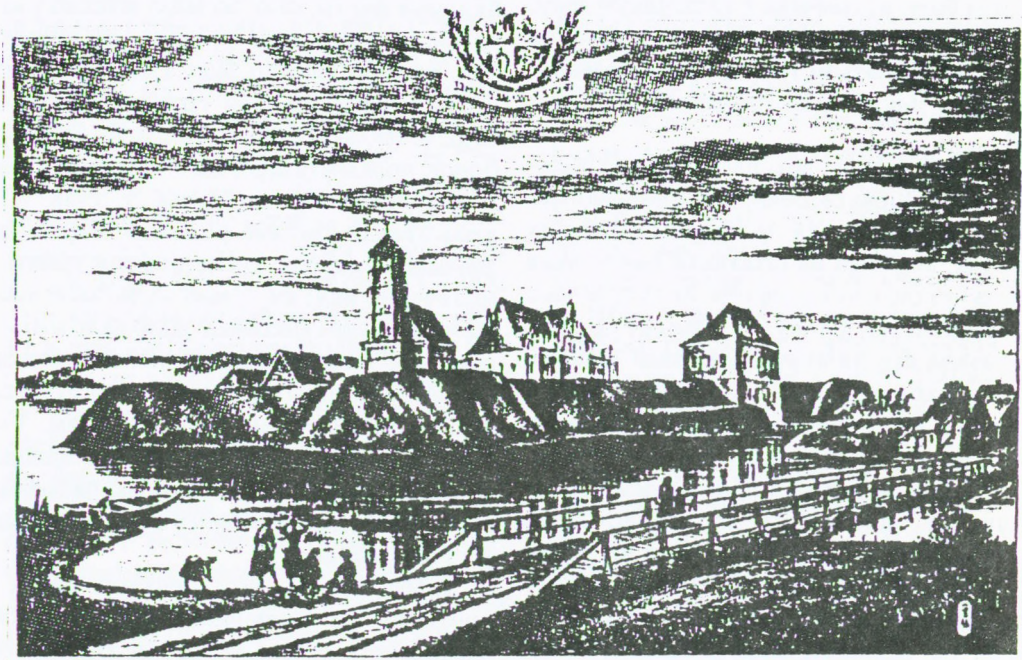
Нельга лічыць, што пашырэнне хрысціянства зь Кіева садзейнічала ўмацаваньню кіеўскай улады ва ўсходне-славянскіх землях, асабліва на Полацкай зямлі, якая жыла незалежным жыцьцём. Як зьяўленьне хрысціянства ў Кіеў зь Бізантыі не прыканавала яго палітычна да гэтай імперыі, так і прыход хрысціянства з Кіева ў Полацк ніколькі не садзейнічаў падначальненьню Полацкага княства Кіеўскаму князю. Наадварот, менавіта з прыняцьцём хрысціянства пачынаецца яго самастойнае дзяржаўнае жыцьцё. Ніхто іншы як першы Полацкі князь-хрысціянін Ізяслаў аднавіў полацкую княскую дынастыю. Адзінства веры не перашкаджала Полацку весці барацьбу зь Кіевам за сваю самастойнасьць. Асабліва характэрны прыклад менскага князя Глеба Усяслававіча. Ён, робячы вялікія ахвяраваньні Кіева-Пячорскаму манастыру, у той-жа час быў непрымірым ворагам Кіева. Хаця ён быў вельмі набожным чала-

векам, але не збаяўся пракляцьця кіеўскага мітрапаліта за напад на Кіеўскія ўладаньні і прадаўжаў весці сябе гэтак-жа і далей. За што быў у 1119 г. узят у палон і прывезены ў Кіеў, дзе праз некалькі месяцаў і памер. Асабліва характэрны выпадак з тураўскім япіскапам Акімам, які быў ініцыятарам сепаратысцкіх дзеяньняў у 1146 г. тураўскага князя Вячаслава Ўладзіміравіча. За гэта быў кіеўскімі карнікамі схоплены, закаваны ў кандалы і прывезены ў Кіеў. Калі так вялі сябе япіскапы залежна ад Кіева Тураўскай зямлі, то можна ўявіць, што япіскапы незалежнай Полацкай зямлі былі пасьлядоўнымі абаронцамі яе самастойнасьці. Вядомыя факты, калі полацкі япіскап у кіраваньні дзяржавай замяняў яе князеў. Так, полацкі япіскап Якаў каля 1309 г. ад імя палачанаў паслаў грамату рыжанам, зь якімі заключыў мірны і гандлёвы дагавор. Подпіс полацкага япіскапа Грыгорыя стаіць і пад граматай, напісанай у 1338 г. і адрасаванай таксама рыжанам. Варта адзначыць і тое, што хрысціянскія храмы ў Полаччыне мелі ня толькі культывае прызначэньне, але і выконвалі ролю палітычнага сымбля: так, збудаваны вялікім полацкім князем Усяславам Чарадзеям Сафійскі сабор у Полацку, быў ня толькі храмам, але зьяўляўся выяўленьнем роўнасьці Полацка зь Кіевам і Ноўгарадам, паколькі падобныя велічныя збудаваньні былі ўжо ў зьведзеныя ў гэтых гарадах.

Трэба думаць, што менавіта разам з прыходам на Полаччыну хрысціянства пашырылася і назва «Русь». Як вядома, пачаткова гэта назва адносілася толькі да Кіеўскай зямлі. І звычайна тая ці іншая вера атрымлівае сваю другую назву па той мясцовасьці, адкуль яна ішла, так, каталіцкая вера, якая прыйшла ў Беларусь з Польшчы, называецца польскай верай, Тое-

ж атрымалася, толькі на стагодзьдзі раней і з праваслаўнай верай. Паколькі яна ішла зь Кіева, г.зн. з Русі, то яна стала называцца рускай, так-жа як і яна канчаткова ўсталёўвалася, умацоўвалася і назва «Русь». Ва ўсякім выпадку, у пач. XIII ст. лівонскі ханіст Полаччыну называў «Русіяй», а полацкага князя — «Каралём русаў». А праз стагодзьдзе, у адрозьненне ад усіх рускіх земляў, дзе замацавалася праваслаўная вера, Полаччына пачала называцца Белай Руссю, што побач зь іншым падкрэсьлівала яе этнічную адметнасьць. У далейшым гэта назва перайшла на ўсе беларускія землі.

Няма патрэбы даводзіць праўдзівасьць факту заснаваньня полацкай эпархіі ў 992 г., гэта даведзена ў працах Е.Галубінскага, А.Скакунова, Я. Юшапава, О.Рапава й інш. Трэба спадзявацца, што адзначэньне 1000-годзьдзя Полацкай эпархіі пройдзе пад знакам шырокага асьвятленьня яе ролі ў разьвіцьці культуры Беларусі. У час сьвяточных урачыстасьцей неабходна вырашыць пытаньне аб збудаваньні помнікаў Рагнедзе й Ізяславу, а таксама аб кананізацыі іх і далучэньні да ліку сьвятых. Яны заслужылі гэта сваёй адданай дзейнасьцю ва ўмацаваньні хрысьціянства ў Беларускай зямлі.

Заслаўскі замак.
Тут жылі Рагнеда й Ізяслаў

Адкуль прыйшло хрысьціянства ў Беларусь?

Сяргей Тарасаў

Вядома, што разьвіцьцё новай рэлігіі ва ўсходнеславянскіх землях ішло па схэме: князь—дружина—горад—вёска. Разумеючы перспэктывы новае ідэялёгіі, новыя магчымасьці, якія яна несла дзяржаве і народу, шырокія агульнаэўрапейскія палітычныя выгады, палачане паступова схіляліся да хрысьціянства праваслаўнага ўзроўню. У сувязі з гэтым цікава прасачыць за летапіснымі зьвесткамі аб полацкіх князях тых гадоў. У «Аповесьці мінулых часоў» пры апісаньні падзей першай паловы X ст. трапляецца вельмі цікавы, нешматслоўны блок артыкулаў, прысьвечаных Полацку: смерць Рагнеды—Анастасіі: (1000 г.), смерць Ізяслава (1001), смерць Усяслава (1003 г.), вакняжэньне Брачыслава (1003), паход Брачыслава на Ноўгарад (1021 г.) і ягоная барацьба з Яраславам Мудрым. У гэтым полацкім блоку апынуўся артыкул «Перанесены сьвятыя ў сьвятую Багародзіцу» (1007). Аб якіх сьвятых і якой царкве ідзе гаворка?

Першыя кіеўскія (у далейшым — агульнарасейскія) сьвятыя Барыс і Глеб, падрадніцку забітыя трэцім братам — Сьвятаславам, былі кананізаваныя ніяк не раней смерці іх бацькі — князя Ўладзіміра Сьвятаслававіча 15 ліпеня 1015 г. Перанесены ж у новую вышагародскую царкву яны былі ў 1072 г., аб чым ёсьць адпаведны запіс у той-жа «Аповесьці мінулых часоў». Іншых сьвятых на той час у Кіеве, як і ў Ноўгарадзе, і быць не магло. Тлумачыцца гэта тым, што ўсходнеславянская царква цалкам залежала ад канстантынопальскай патрыярхіі, дзе зацвярджалася любая кананізацыя. Вынікае, сьвятыя не маглі быць кіеўскага ці наўгародскага паходжаньня.

(Заканчэньне. Пачатак у № 10)

Якая царква, прысьвечаная Багародзіцы, прыгадваецца ў летапісе? На той час (1007 г.) найбольш слаўтай, безумоўна, была кіеўская, вядомая пад назвай Дзесяцінная. Але мала хто з дасьледчыкаў адзначае, што ў гэтыя-ж часы аналягічная царква была ў Полацку. Летапісны запіс 1158 г. ведае нават дзьве царквы ў Полацку, прысьвечаныя Багародзіцы. Каб іх адрозьніць, летапісец адну называе «старой». Якая магла лічыцца «старой», калі ў XII ст. у Полацку толькі-толькі пачалося шырока-маштабнае будаўніцтва мураваных храмаў? Зь дзесяці вядомых нам сёньня старадаўніх полацкіх храмаў дзевяць адносяцца да XII ст. І толькі адзін — Сафійскі сабор — да XI ст. Разам з тым ні ў адным горадзе, дзе існавалі падобныя саборы, Канстантынопаль, Кіеў, Ноўгарад яны на ўрад ці былі першымі кultaвымі хрысьціянскімі пабудовамі. Як немагчыма адразу паганцу стаць хрысьціянінам, тым больш пад прымусам, так немагчыма адразу збудавальнік вялікага храму Сафіі — сымбалі і сутнасьць веры. Хрышчэньне — гэта не рэвалюцыя ў яе крывава гвалтоўным разуменьні, гэта доўгі, паступовы працэс перамены чалавечай сьвядомасьці, маралі, культуры. Таму пабудове Сафійскага сабора ў Полацку абавязкова павінна было папярэднічаць будаўніцтва іншых храмаў. Адным з храмаў, як мы казалі вышэй, быў, відаць, храм манастыра Іаана Прадцечы на Востраве. Другім — Багародзіца Старая. На нашу думку, менавіта яна і згадваецца ў летапісе пад 1007 г.

Але ў такім выпадку паўстае і другое пытаньне: мошчы якіх полацкіх сьвятых маглі быць перанесены ў Багародзіцу Ста-

рую? Перш чым адказаць на гэта пытаньне, давайце памяркуем: а ці маглі ўвогуле ў Полацку быць свае сьвятыя?

Калі мы гаварылі аб залежнасьці кіеўскай праваслаўнай мітраполіі ад Канстантынопаля ў другой палове Х ст., то мелі рацыю, бо менавіта ад Канстантынопальскага патрыярха Кіеў, а за ім і Ноўгарад прынялі Хрост. І гэтая падзея «адгукалася» кіеўска-маскоўскай праваслаўнай царкве ажно да 1448 г., калі яна, нарэшце, стала цалком незалежнай—аўтакефальнай. Як ужо гаварылася, няма доказу, што Полацкае княства прымала хрышчэньне ад Кіева. Адсюль вынікае, што Кіеў ня мог пасрэднічаць паміж Канстантынопалям і Полацкам у выбары веры. Такім чынам, пасрэднікам быў нехта іншы або яго ўвогуле не было. Царкоўна-палітычны расклад у Эўропе канца Х-пачатку ХІ стст. быў вельмі складаны і не на карысьць праваслаўнага Канстантынопаля. Каталікія — рымскія месіянеры—праяўлялі значна больш імпэту ў далучэньні да апостальскай царквы новых парафіянаў. Ужо ў другой палове Х ст. Рымская царква паашырала свой уплыў на землях палякаў, харватаў. Абaperшыся на агрэсыўную палітыку нямецкага караля — імператара Атона I, яна пранікае на землі мадзяраў, лужычан, палабскіх славян. У канцы Х ст. рымскі абрад прыняў польскі князь Мешка, а ў 1000 г. была заснаваная самая ўсходняя на той час архіэпіскапская кафедра ў Гнезна. Не забывалі папскія паслы і Ўсходнюю Эўропу. З 960 па 1000 гг. яе наведала шэсьць місій. Князь Сьвятаполк Тураўскі, больш вядомы як «Акаянны» быў вялікім прыхільнікам каталіцтва. Яго жонка, дачка польскага караля Баляслава Харобрага, прыехала да свайго мужа разам з духоўнікам — япіскапам калабрэжскім Рэйнбернам. Хутчэй за ўсё ў гэты час

узьнікае ў Тураве каталіцкая царкоўная кафедра. Пазьней яна прыгавяецца ў Кіева-Пячорскім пацерыку пад 1105 г. У нейкай ступені з-за веры паміж Сьвятаполкам і яго бацькам Уладзімірам Хрысьціцелем адбылася сварка, у выніку якой Сьвятаполк, яго жонка і Райнберн былі пасаджаны ў турму. Апошні там і памёр. А нянавісьць да Сьвятаполка захавалася на працягу многіх стагодзьдзяў ня толькі таму, што ён забіў сваіх братоў Барыса і Глеба, а і таму, што патураў да іншай ад праваслаўя веры.

Вось у гэтых складаных палітычна-царкоўных стасунках перад Полацкай зямлёю паўстаў выбар, як захаваць незалежнасьць, не падпасьці пад уладу Кіева цераз праваслаўе? А ў той-жа час нельга было застацца ў паганскай адзіноце сярод хрысьціянскай Эўропы. Шлях быў адзіны: прымаць хрысьціянства і паступова яго распаўсюджваць, але так, каб не выпускаць рэальнай улады з сваіх рук. А гэта было магчыма толькі пры ўмове пабудовы полацкай царквы як аўтакефальнай з улікам мясцовых традыцыяў. Гаварыць пра першапачатковую незалежнасьць полацкай царквы ў нас ёсьць падставы, таму што пранікненьне хрысьціянства сюды ішло самастойна як з поўдня, так і з поўначы і захаду. Прычым нягледзячы на тое, што заходняя каталіцкая царква была значна бліжэй за бізантыйскі ўсход абраны, быў грэчаскі абрад. Па-другое, (эна гэта чамусьці не звярталі ўвагі папярэднія дасьледчыдкі) першы вядомы нам полацкі япіскап Нікіфар быў грэкам. Ён ніяк ня быў залежным ад Кіева, бо ў 1092 г. яго паставілі мітрапалітам Кіеўскім. А такое стаўленьне адбывалася толькі з ласкі канстантынопальскага патрыярха. Адсюль вынікае, што ў Полацку ён мог зьявіцца толькі па накіраваньню таго-ж патрыярха, г. зн. —напрас-

ткі з Бізантыі. Наступны япіскап зьяўляецца ў Полацку толькі ў 1105 г. пасля сьмерці Ўсяслава Чарадзея, вядомага сваёй незалежнай самастойнай палітыкай. Ці можа гэта азначаць, што ў Полацку 12 гадоў не было свайго япіскапа? Вядома, не. Але паколькі ён трапляе ў Полацкае княства ў абыход Кіева, то не згадваецца ў кіеўскіх ці якіх іншых летапісах.

Тое самае справядліва і да полацкай япіскапскай кафедры да 1092 г. Яна павінна была існаваць ад часу будаўніцтва полацкага Сафійскага сабора (1050-1055 гг.), а то і раней. Апрача таго, Полацкае княства спрадвеку славілася сваімі моцнымі паганскімі традыцыямі. Яны былі абумоўлены ў першую чаргу паліэтночным складам жыхароў княства, дзе сплялася ў адну тугую ніць балцкая і славянская кроў. Менавіта паганства ва многім было падставаю для кансалідацыі рознаэтнічных зямель вакол Полацка, яно было апірышчам у ХІ ст. князю Ўсяславу Чарадзею ў барацьбе за незалежнасьць сваёй Бацькаўшчыны. Дарэчы, абедзьве гэтыя зьявы — незалежнасьць і паганства — на фоне хрысьціянскай Эўропы мелі свой вобразны сынонім — «Белы». Ці не адлюль пайшла Белая Русь? Назва, якая, як вядома, упершыню зафіксаваная ў заходне-эўрапейскіх крыніцах пачатку ХІУ ст. У сувязі з апошнім цікава, што сучасная гісторыкі (у прыватнасьці, доктар навук, прафэсар В.Сядоў) лічаць, што гаварыць аб суцэльнай хрысьціянізацыі Полацкай зямлі да канца ХІІІ — пачатку ХІУ стст. проста не выпадае. Аб гэтым сьведчыць і сучасныя этнаграфія. Найбольшую колькасьць паганскіх перажыткаў, этнонімаў, тапонімаў на тэрыторыі ўсходняй Эўропы налічваецца менавіта ў Беларусі. Вось і атрымліваецца, што першае стагодзьдзе «пераможнага шэсьця» праваслаўнага хрысьціянства па

ўсходняй Эўропе. Полаччыне ішло побач з захаваньнем, а ў некаторых выпадках нават з падтрымкаю паганскіх звычаяў і стварэньнем самастойнай полацкай япіскапіі пры непасрэдных прамых стасунках з Канстантынопалям. У такім выпадку толькі бізантыйскі патрыярх мог даць дазвол на кананізацыю мясцовых сьвятых. Апошнія ў любой мясцовай незалежнай царкве адыгрываюць надзвычай важную функцыю. Канстантынопаль быў зацікаўлены ў хрысьціянізацыі Полаччыны па ўсходняму абраду. Полаччына — у кананізацыі сваіх сьвятых, а праз іх — у сьвярдзжэньні сваёй незалежнасьці. Вось такія першыя беларускія сьвятыя і маглі паўстаць манахша Рагнеда-Анастасія, набожны Ізяслаў і памёршы малалетнім Усяслаў (1003 г.). Магчыма, што да іх быў далучаны і сьвяты Торнальд. Тое, што іх імёны згубіліся ў сьвятцах за смугою вякоў, нядзіва. З 1104 г. япіскапы, якіх рукапакладалі для Полацку каб тыя, праводзілі палітыку выключна ў інтарэсах Кіеўскай імперскай дзяжавы. Яна была накіравана на развал Полацкай зямлі і падначаленьне яе асобных частак Кіеву, Ноўгараду або Смаленску. Але гэтыя спадзяваньні не спраўдзіліся: магутная некалі «Імпэрыя Рурыкавічаў» трашчала па ўсіх швах. Тым ня менш, з утварэньня маскоўскай цэнтралізаванай дзяржавы палітыка праваслаўя ў Беларусі працягвалася ў тым-жа накірунку, толькі ня ў бок Кіева, а ў бок Масквы. Наколькі яна была пасьпяховай, мы бачым нават сёньня...

Папярэднічала гэтаму восем стагодзьдзяў існаваньня праваслаўя ў Беларусі Найбольш яскрава ўплыў непасрэдных сувязяў Бізантыі з Полаччынай назіраўся ў ХІІ ст. Яны былі настолькі трывалыя, што нават права Кіева рукапакладаць у Полацку сваіх япіскапаў не магло іх парушыць.

Сьведчаньнем таго можа быць уся гісторыя мастацтва і культуры Полацка XII ст. Прыгадайма: сярод шматлікіх храмаў, якія ўжо існавалі ў Полацку, на той час у Бельчыцкім манастыры быў так званы «храм-трыконх», адзіны аналёг якому ва ўсходніх, блізкіх да Полацкага княства землях быў у Смаленшчыне. Затое непадалёк ад Бізантыі—у Сэрбіі і Харватыі—падобных храмаў безьліч. Дойлід, будаўнік гэтага храма, мог быць выхадцам толькі з тых зямель. Хто ведае, ці не адыграла ролю тое, што адна дачка Рагнеды — Анастасіі была замужам за чэшскім князем Баляславам III Рудым, а другая — за прынцам угорскім Ласлам Сарам Лысым. Толькі дойдзі той зьнік гэтак-жа нечакана, як і зьявіўся. Прыблізна ў гэты-ж час у Полацку зьяўляецца другі дойдзі — Іаан, які будзе для Еўфрасіньні Полацкае храм Спаса-Праабражэньня. Менавіта яму належыць аўтарства крыжова-купальнага храма з высока ўзьнятым барабанам, якіх дагэтуль не будавалі ў землях Кіеўскай Русі. Менавіта тут упершыню зьявіліся ў архітэктуры «какошнікі», якія сталі сымбалам усходне-славянскай архітэктуры. Адкуль раптам мог зьявіцца такі майстар, нябачнай раней праваслаўнай архітэктуры? Адкуль у фрэсках таго-ж храма бізантыйская суровасьць лікаў, сьвятасьць вуснаў? Для Спасакага храма майстра Лазар Богша ў 1161 г. робіць напастольны шасьціканцовы крыж, аздоблены перагародчатымі эмалямі. Адкуль узятая такая незвычайная форма крыжа, калі на тэрыторыі ўсходняй Эўропы яна дагэтуль не сустракалася? Можа, зноў-такі з Бізантыі, дзе была мода на падобныя крыжы. І нарэшце, сама Еўфрасіньня Полацкая, атрымаўшы каштоўныя падарункі ад імператара Мануіла Камніна і Патрыярха Лукі Хрызаверга (у прыватнасьці, кнігі і

абраз Божай Маці, напісаны самім евангелістам Лукою), выправілася ў сьвятое паломніцтва ў Палестыну праз Канстантынопаль, дзе сустрэлі яе з пашанаю. Яскравым доказам таго, што ў Бізантыі памяталі аб першых полацкіх сьвятых, стала і кананізацыя самой Еўфрасіньні. Полацкая ігуменьня памерла ў Палестыне ў 1173 г. і адразу была пахавана на Афоне. У хуткім часе, напрыканцы таго-ж XII ст., як лічаць дасьледчыкі, датуецца напісаньне першага жыцьця Еўфрасіньні Полацкай. А гэта магло быць толькі з нагоды яе далучэньня да сонму сьвятых. Нагадаем, што кіеўская княгіня Вольга хаця і шанавалася з XI ст., была кананізавана толькі ў XIII ст. Усё вышэй згаданае прымушае нас лічыць, пакуль што ў якасьці гіпотэзы, што хрысьціянства па праваслаўнаму абраду прыйшло ў Беларусь непасрэдна зь Бізантыі, Канстантынопаля. Няма сэнсу спрачацца, наколькі прагрэсыўнай і неабходнай была для Полаччыны новая рэлігія. Як усё новае, яна несла ў сабе прагрэсыўны пачатак, а на першым этапе спрыяла станаўленьню Полацкага княства ў якасьці самастойнай і незалежнай дзяржавы. На вялікі жаль, пазьней, калі ішоў да завяршэньня працэс утварэньня ўсходне-славянскіх нацыяў, праваслаўе не змагло «перабудавацца» з улікам інтарэсаў гэтых нацыяў. Цень старадаўняй імперскай палітыкі цалкам пакрывае сабой дзейнасьць Рускай праваслаўнай царквы, якая заставалася «рускай» і ў Літве, і ў Лівоніі, і ў Маларосіі. Гэтую нягнуткасьць праваслаўя спрабавала скарыстаць апостальская рымская царква, якая даўно ўжо адыйшла ад дагмата пропавдзі Закона Божага выключна на адной мове. У выніку ў Беларусі зьяўляецца царкоўная Вунія, дзе фармальнае прызначэньне Папежа галавой было хутчэй зьездлівым рэверансам у бок Масковіі і

праваслаўнага патрыярха, чым фактычным яму падпарадкаваньнем. Вунія ў Беларусі—размова асобая. Яе росквіт прыпадае на росквіт новае беларускай дзяржавы—ядра і душы Вялікага княства. І калі «трэцяму Рыму» спатрэбілася пасьля вайсковага заходу падпарадкаваць сабе Беларусь яшчэ й ідэялёгічна, дык гэта рабілася шляхам гвалтоўнага вынішчэньня вуніяцкай царквы й яе вернікаў.

Звычайна, калі прыгадваецца вунія, заўсёды задаецца пытаньне: вы што, за адраджэньне вуніяцтва ў Беларусі? А чаму не? Толькі за адраджэньне вуніяцтва, як і праваслаўя, каталіцызму, мусульманства і ўдаізму. Права на існаваньне маюць усе канфесіі, як і большасьць сект. Іншая справа, якім мэтам служыць тая ці іншая царква.

Спасская царква Еўфрасіньнеўскага манастыра XII ст.
(Рэпрадуцыя П. Рапапорта і Г. Штэндара)

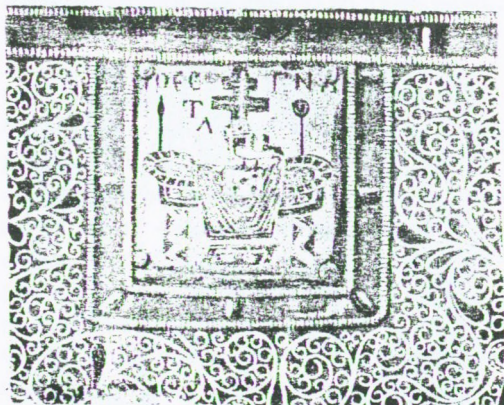
Фрэска Спасскай царквы

НАША ПІТВЫЯ

Эмблема на шчыце герба «Пагоні»

Міхась Белямук

У Архангельскім саборы ў Маскве перахоўвалася Евангелье з XII ст., яно па сваёй старажытнасці трэцяе пасля Тураўскага з XI ст. і Астравівага з 1056-1057 гг. Евангелье Архангельскага сабору напісана ў 1125 г. Аляксая Лазаравым ў Ноўгарадзе для князя Мсціслава, Манамахавага сына. Аправа Евангелья з XII ст. — залатая скань, у якую устаўлены іконкі, у самым версе сьв. Прэстол, запрэстольны крыж шасьціканцовы (45, мал. 77).

У Гістарычным музэі ў Маскве перахоўваецца «Толковы апостол» з 1220 г. Ягоным уласнікам, праўдападобна, быў растоўскі япіскап Кірыл, які збіраў кнігі і пакінуў пасля сваёй сьмерці ў 1229 г. багатую бібліятэку. У гэтым «Толковым апостале» маецца мініяцюра, на якой пад аркай з купалам, увенчаным патрыяршым крыжам, апосталы Пётра і Павал, а над імі паўфігура Хрыста (46, б. 477, 47, б. 179).

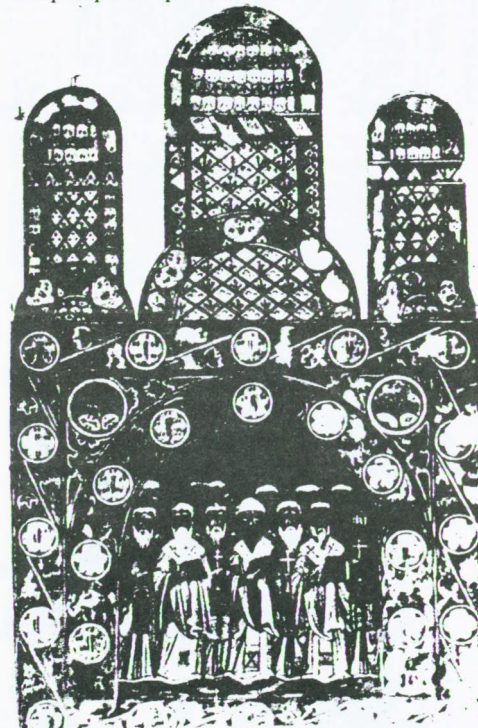

Мітрапаліт Макары інфармуе, што ў зборніку сьв. Рыгора Багаслова, які перапісаны ў XI ст. і знаходзіўся ў Публічнай бібліятэцы ў Маскве, на апошнім лісьце намалёваны шасьціканцовы патрыяршы крыж (48, б. 215). І. Сьнегіраў у 1841 г. выдаў «Памятники московской древности...» У шытку ІУ-м на б. 91 зьмясціў малюнак гэтага крыжа.

Зьбераглася грамата смаленскага князя Аляксандра Глебича. Яна напісана каля 1300 г. на пергамэнце. Напачатку граматы патрыяршы крыж на Галгофе (49, б. 67, 68).

✠ ПОКЛОНѢ
АЛЕКСАНДРА
КРИЖЬСКИ
КАКО ЁСТЬ
ГАЛГОЛѢ

У зборніку Сьвятаслава з 1073 г. маецца мініяцюра «Собор святых отец». Трэці, ад левай стараны, трымае шасьціканцовы патрыяршы крыж (50, б. 344-345).

У рызьніцы Благавешчанскага сабору ў Маскве перахоўваўся нагрудны крыж. Паводля паданьня, імператар Бізантыі Канстантын IX (Манамах), калі даведаўся, што дачка Ірына нарадзіла сына, якому далі імя дзеда Уладзімір, прыслаў у Кіеў кіпарысны крыж. У гэтым крыжы была

часьцінка крыжа, на яким укрывалі Ісуса. Крыж шасьціканцовы. Як трапіў Уладзіміра Ёсавалодавіча крыж ў Маскву, няведама. Там для крыжа зрабілі стаўратэку, а пазьней, у пачатку XVII ст., спэцыяльны кіёт. Стаўратэка ўпрыгожаная залатой скань, фініфітам, пэрламі, рубінамі, брыльянтамі. Уверсе два архангелы з трубамаі, ўнізе Канстантын і Гелена, а пад крыжом панатэка патрыярха Тэафана Ерусалімскага (45, т. 2, б. 67-75, мал. 44).

Радзівілаўскі летапіс, ён часамі называецца Кёнігсбергскім, меў Станіслаў Зеновіч, вілейскі ляснічы. С. Зенковіч ахвяраваў рукапіс віленскаму ваяводзе кн. Янушу Радзівілу. Ад Я. Радзівіла (памёр 30.12.1655 г.) летапіс атрымаў кн. Багуслаў Радзівіл і пераслаў у Кёнігсбергскую бібліятэку. У 1715 г. Пётр I загадаў зрабіць сабе копію зь летапісу. У студзені 1758 г. расейская армія акупавала Кёнігсберг і

вывезла рукапіс у Маскву, які ад 1818 г. знаходзіцца ў бібліятэцы Акадэміі Навук у Пецярбурзе.

А. Шахматаў і М.Приселкаў правялі дакладны аналіз летапіснага тэксту і зрабілі вывад, што Радзівілаўскі рукапіс зьяўляецца сьпісам з больш старэйшага пра-тографа. Дасьледчыкі ўважаюць, што Радзівілаўскі летапіс паходзіць з канца ХІУ або пачатку ХУ ст. Філёлягічны аналіз дазваляе прыкмеціць мейсца напісаньня летапісу — «Западную Русь». А.Шахматаў лічыў, што напісаны ён у Смаленску.

У летапісе вялікую гістарычную і мастацкую каштоўнасьць маюць мініяцюры тэматычна звязаныя з тэкстам. Іх 618 і яны ў колеры. Манера выкананьня малюнкаў дае падставу меркаваць, што іх малявалі два мастакі. Першым дасьледчыкам мініяцюраў быў В. Сізаў. Ён ўважаў, што летапіс ілюстраваўся ў Ноўгарадзе, бо ноўгарадзкія мастакі былі азнаёмленыя з заходнеэўрапейскім мастацтвам. М. Артамонаў лічыць, што летапіс размаляваўся ў Смаленску. У 1965 г. В. Пабедава апублікавала свае досьледы аб мініяцюрах. Адносна мініяцюраў Радзівілаўскага летапісу яна кажа, што некаторыя мініяцюры пакрытыя трыма сляямі фарбаў, пэрыядычна тры мастакі працавалі над мініяцюрамі. Трэці мастак падрысоўваў, падпраўляў малюнкі папярэдніх мастакоў. Гэтыя трэці мастак рабіў падрысоўкі ў канцы XV—пачатку XVI ст. В. Пабедава лічыць, што летапіс напісаны і размаляваны ў Цьверы, якая ляжала на скрыжаваньні ўплываў Захадняй Русі (Вялікага княства Літоўскага), і Ўладзіміра—Суздальскай Русі (Масковіі). Вывад В. Пабедавай аб працы трэцяга мастака над мініяцюрамі летапісу вельмі важны, паколькі форма васьміканцовага крыжа стала пашырацца

ў Масковіі гэта не засталася без уплываў на мініяцюры Радзівілаўскага летапісу. Аднак, усё-ж такі на некаторых мініяцюрах зьбераглася форма шасьціканцовага патрыяршага крыжа.

Хрешчэньне князя Ёладзіміра ў Корсуні ў 988 г. Купальня ўвенчана патрыяршым крыжам. (50, б.80-81)

Присяга і цалаванье крыжа (51, б. 83)
 поꙗмоу въ хлосиѣхъ. ѿглаголюма. *В*

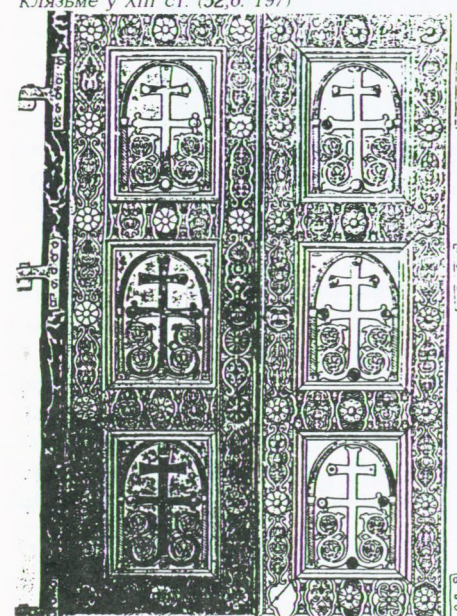

посетите приходащ. вѣнко дѣи. хата при
мѣти. шлѣ. наснаковѣ. дѣдѣ. и пойдѣт:

Прысяга князеў на крыж (51,6.73)

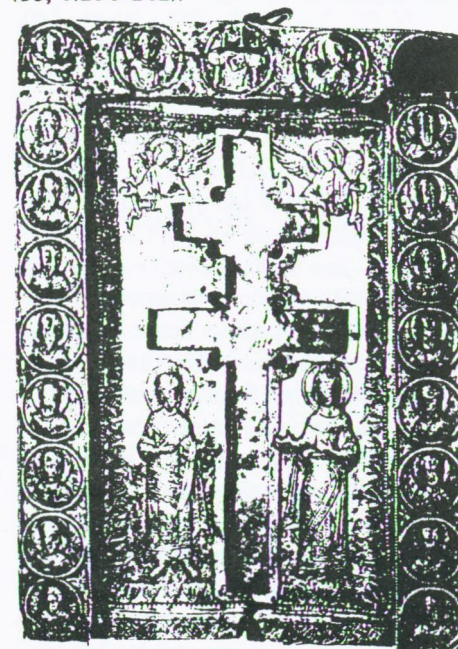

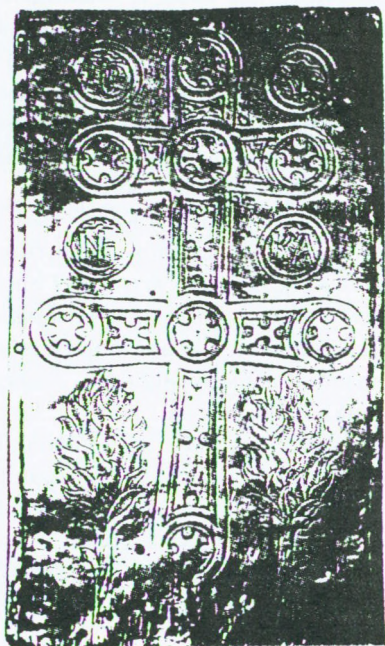
Примірэнне братоў Міхала й Усевалода на
Клязьме ў XIII ст. (52,б. 197)

У Ноўгарадзе ў прыбудове Нараджэньня Багародзіцы былі дзьверы адлітыя з сплаву медзі і срэбра. Гэтыя дзьверы называліся Сігунцкімі. Швэдскія крыніцы паведамляюць аб спусташэньні Сігунты наўгародцамі і карэламі ўXII ст. Сігунцкія дзьверы маюць дзьве паловы; кожная падзеленая на тры часткі, з квітнеючым патрыяршымі крыжамі. (45, т. УІІ, б.58-60. мал. 20).

У Эрмітажа ад 1930 г. знаходзіцца срэбраная стаўратэка. Яна перахоўвалася раней у Дзяржаўным Рускім музэі, але, калі яна трапіла ў гэты музэй, інфармацыяў няма. Дасьледчыкі А. Сьмірноў і А. Банк згодныя, што стаўратэка была зробленая бізантыйскімі ювэлірамі не пазьней пачатку XII ст. Каля шасьціканцовага крыжа стаяць бізантыйскі імператар Канстантын і яго маці Гелена. Да поясу Гелены прымацаваны кавалак тканіны — таракон, які мае форму шчыта «з выяваваю шасьціканцовага крыжа». Уверсе, над крыжам, сьв. Прастол, прапастольны крыж таксама шасьціканцовы. На адваротным баку стаўратэкі гравіраваны арнамэнтаваны шасьціканцовы крыж на Галгофе, побач крыжа дрэбы. А. Банк робіць дапушчэньне, што стаўратэку аздаблялі два ювэліра ў розным часе. (53. б. 234-242).

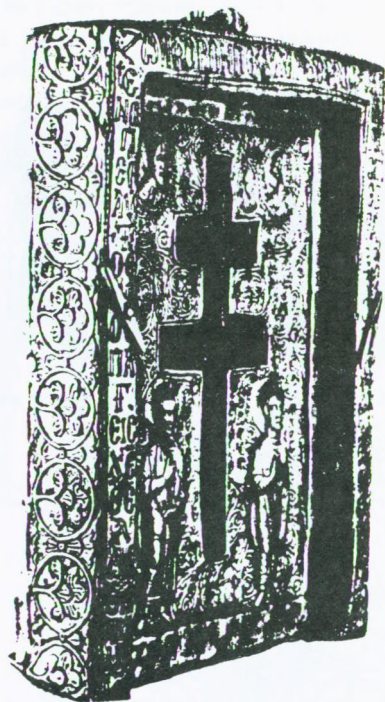

У Маскве, у Дзяржаўнай «Оружейной палате» перахоўвалася срэбная стаўратэка, якую называлі Філафееўскай.

Няведама, як і калі яна трапіла ў Маскву. Вечка стаўратэкі мела патрыяршы крыж пад якім маглі зьберагацца мошчы сьвятых. Паабাপал крыжа — Казьма і Дзямак. Уверсе два мэдалёны, зьлева Кір, справа Панцеляймон. Мажліва, што Філафееўская стаўратэка была выканана ювэлірамі ў сярэдзіне XIII стагодзьдзя.

У музэях Заходняе Эўропы зьбераглося некалькі стаўратэкаў вытворчасці бізантыйскіх ювэліраў, амаль усе яны маюць вечка з патрыяршым крыжам. Найстарэйшая стаўратэка з X ст., а наймаладзейшая да гэтага часу зьяўляецца Філафееўскай. Сумніўна, каб яны беспасрэдна трапілі ў Маскву з Бізантыні ў XII ці XIII стст., бо Масква у ту пару была правінцыяльным мястэчкам. (53, б.237-242)

Філафееўская стаўратэка
(Працяг у наступным нумары)

Бібліяграфія

45. Древности Российского государства... М.1849, т.1, М.1850, т.II, М.1853, т.У1.
46. История русского искусства под ред. И.Грбара. М. 1953, т.1.
47. Вздорнов Г.И. Малоизвестные лицевые рукописи...СА, 1965, №4.
48. Макарий митрополит. История Русской церкви, СПб. 1889, т.2.
49. Смоленские грамоты XIII-XIV вв., М.1963.
50. Повесть Временных Лет. АН СССР, Л.—М.,1950.
51. Победова О.И. Миниатюры русских исторических рукописей М.,1965.
- 52.Толочко П.П. Древняя Русь. К.1987
53. Банк А.В.Византийские серебряные изделия XI—XII вв...ВВ 1958, № 14.

Да пытання этнічнай прыналежнасьці старажытных ліцьвіноў

Паўла Урбан

Летувіскія гісторыкі і публіцысты вельмі захапляюцца гістарычнай веліччу сваёй дзяржавы, бо, маўляў, «Літва распасьцерлася ад мора да мора», а беларусы, паводля іх, ня мелі аніякага дачынення да Вялікага княства Літоўскага. Пра заваёвы летувісаў і захоп імі «рускіх земляў» пішуць таксама польскія гісторыкі, аднолькава паўтараючы, што ў Вялікім княстве Літоўскім палітычна панавалі летувіскія этнічны элемэнт.¹

Але гістарычная праўда можа схіляцца на бок беларускіх гісторыкаў, якія сьцьвярджаюць, што і беларускі народ меў сваю дзяржаўнасьць «у форме Вялікага княства Літоўскага»²

Працягнем шукаць гэтую праўду і паставім пытаньне: да якога этнасу належалі колішнія ліцьвіны і што азначала тады Літва як дзяржава?

Пачнем ад таго, што, каб пакрываць захопніцкія пляны Тэўтонскага ордэну крыжакоў, вялікі князь Гедымін меўся ажыццявіць хрышчэньне яшчэ паганскага насельніцтва свайго Княства ці канкрэтна ўласнай Літвы. Дзеля гэ-

тага ён наладзіў кантакты з Папам Янам XXII, а таксама з манахамі ордэну францысканцаў Саксоніі, якое было датаванае 25 травня 1323 г. Гедымін прасіў накіраваць у ВКЛ пакуль што чатырох манахаў-братоў, каб яны маглі заапякацца дзьвюма цэрквамі, пабудаванымі ў Вільні і ў Наваградку. У тым сваім пасланьні вялікі князь Гедымін выстаўляў умову і пажаданьне, каб місіянеры абавязкова ведалі польскую, земгальскую і русінскую мовы. У гэтым пасланьні Гедыміна дадавалася таксама, што мовамі гэтымі валодалі іншыя місіянеры, якія дасюль былі або яшчэ знаходзіліся ў Вялікім княстве Літоўскім³.

Можна меркаваць, што ад місіянераў вымагалася веданьне ня ўсіх гэтых трох моваў, але хоць-бы адной зь іх. Пажаданьне, каб місіянеры маглі ведаць земгальскую мову дыктавалася, напэўна, тым фактам, што ў межах Вялікага княства Літоўскага жыло тады шмат земгалаў. Пасьля паразы паўстаньня супроць панаваньня Лівонскага ордэну

1. Jadwiga Krzyżaniakowa, Jerzy Ochmanski. Władysław II Jagiełło. Wrocław, 1990; Jan Tyszkiewicz. Tatarzy na Litwie i w Polsce. W., 1989; Henryk Lowmiański. Prusy - Litwa-Krzyżacy. Wyboru dokonał Marcei Kośman, W., 1989.
2. Ермаловіч. М.І. Па слядах аднаго міфа. Мн., 1991; Вітаўт Чаропка. Праўда «неабвержных фактаў». «Полымя», № 12, 1990, с.202-208; Леанід Лыч, Рэлігія і мова. «Літаратура і мастацтва», 19. УП.1991

3. Volumus enim episcopos, sacerdotes, religiosos ordinis cuiuscunque colligere, praecipue de vestris, quibus iam ereximus duas ecclesias, unam in civitate nostra regis, dicta Vilna, aliam in Novgardia, ad quas nobis hoc anno quatuor fratres scientes polonicum, semigallicum ac ruthenicum ordinetis, tales ut nunc sunt et fuerunt, et etiam de praedicatoribus, quibus dabimus ecclesiam tempore successivo" (Послания Гедимины, Подг. В.Т. Па-шуты и И.В. Шталь. В., 1966, № 6, с. 53-55).

мечаносцаў у 1289-1290 гг. земгалы зруйнавалі свае замкі і перасяліліся на землі ВКЛ. Перасялілася іх сюды каля 100 тысяч чалавек.⁴ Апрача таго, вялікі князь Гедымін прэтэндаваў на землі Земгаліі, у сувязі з чым да свайго тытулу «Кароль Ліцьвіноў і Русінаў» дадаваў яшчэ: «Гаспадар і князь Земгаліі». Гэта аднолькава апраўдывала пажадань не Гедыміна мець місіянераў для земгалаў і эвэнтуальна для жамойцаў, мова якіх зьбліжалася з мовай земгалаў.

Што-ж тычыцца польскай мовы, дык у тым часе яна шмат не адрозьнівалася ад іншых славянскіх моваў. Гэта першае, другое, як можна меркаваць, у тым часе на Захадзе, напэўна, лягчэй было знайсці місіянераў, якія маглі-б ведаць польскую мову, але не мову русінскую.

Застаецца яшчэ праблема, чаму тыя місіянеры—прапаведнікі, якія запрашаліся ў Вялікае княства Літоўскае, павінны былі ведаць русінскую, а не літоўскую (летувіскую) мову? Дарэчы трэба адзначыць, што ў сваёй манаграфіі «Образование Литовского государства» гісторык Уладзімір Пашута ўхітрыўся «русінскую» мову з цытаванага пасланьня вялікага князя Гедыміна назваць мовай «літоўскай».⁵

Вырашыць гэтую апошнюю праблему дазваляе дапушчэньне, што і мова старажытных ліцьвіноў таксама належала да сям'і славянскіх моваў. Інакш кажучы, не адрозьнівалася ад мовы «русінскай» або ад старабеларускай мовы. Да патрэбных доказаў, што пацвярджаюць гэткае дапушчэньне, мы вернемся пазь-

ней. А зараз хацелася-б звярнуць увагу на хоць-бы такія немалаважныя факты.

Ідэя хрысьціянізацыі ўласнай Літвы ўзьнікала таксама ў 1349—1350 гг., а затым яшчэ ў 1358 г. Абмяркоўвалася яна і ў 1373 г. За справу хрышчэньня ліцьвіноў цяпер браліся вялікі князь Альгерд і ягоны брат Кейстут. І ў першым выпадку гэтую справу хрышчэньня ліцьвіноў Ватыкан меўся даручыць Гнезьненскаму архіепіскапу і польскім каталіцкім сьвятарам. У другім-жа выпадку, які тычыўся адпаведных захадаў у 1358 г., дзеля перамоваў у той-жа справе хрышчэньня ліцьвіноў у Вільню наведлася адмысловая дэлегацыя, якую ўзначальваў Празскі архіепіскап Эрнэст з Пардубіц.⁶ Як можам канстатаваць, у абодвух гэтых выпадках справа хрысьціянізацыі ўласнай Літвы даручалася якраз прадстаўнікам славянскіх народаў. Адсюль няцяжка зрабіць выснову, што дзеля свайго хрышчэньня ліцьвінам была патрэбная зразумелая для іх славянская мова.

Гісторык Ян Длугаш апісаў эпізод абраду першага масавага хрышчэньня ліцьвіноў у 1387г. У тым абрадзе хрышчэньня ліцьвіноў бралі ўдзел сам Ягайла, Гнезьненскі архіепіскап і цэлая сьвіта польскіх сьвятароў. Паводля Длугаша, ліцьвіны былі навучаныя Слову Божаму і малітвам гэтымі польскімі сьвятарамі дый яшчэ самім Ягайлам, які «ведаў мову свайго народу».⁷ Ян Длугаш апісаў таксама эпізод удзелу Ягайлы ў абрадзе хрышчэньня жамойцаў у

1413 годзе. Але цяпер Длугаш сьвярджаў, што ня ведаючы жамойцкае мовы, польскія сьвятары змушаны былі карыстацца паслугамі перакладчыкаў.⁸

Ян Длугаш пісаў пра гэтак званае «італьянскае» паходжаньне гэтых ліцьвіноў і пра тое, што ў іх была «сапсаваная» лацінская мова. Але зноў-жа Длугаш сьвярджаў, што з прычыны цесных кантактаў з суседнімі народамі мова ліцьвіноў «набыла асаблівасьці славянскае мовы».⁹

Пасьля гэтакага ўступу можна звярнуцца да тых аўтараў, якія пра Літву пісалі як пра славянскую краіну; да славянскіх моваў залічалі і мову ліцьвіноў. Адным з такіх аўтараў быў манах Хрысьціян, першы япіскап для Прусіі, прызначаны Ватыканам. Ён трапляў у палон да паганцаў, пазьней не пагаджаўся з чыста захопніцкай палітыкай у Прусіі Тэўтонскага ордэну крыжакоў. У сувязі з гэтым і быў адсунуты ад місіянерскай дзейнасьці. Памёр япіскап Хрысьціян каля 1245 г.¹⁰

Напісаная ім хроніка Прусіі не захавалася. Аднак дзеля сваіх фантастычных высноваў, ёю карысталіся прускія храністы XVI ст. Сымон Грунаў і Лукаш Давід. Якраз у чарнавых паперах, якія пакінуў пасья сябе Лукаш Давід, быў знойдзены невялікі фрагмэнт з тэй «Хронікі» япіскапа Хрысьціяна, выпісаны почыркам Лукаша Давіда і названы ім: «*Borussorum origo ex Domino Christiano*» Гэты фрагмэнт апублікаваў у сваёй «Гісторыі Прусіі» Ёганэс Фойхт.¹¹

8. Ibidem, Ks. 11, Warsazawa, 1985, s.19-21

9. Ibidem, Ks. 10, s.218-221.

10. Hartmut Boockmann. Der Deutsche Orden. Munchen, 1989, s.76-96.

11. Johannes Voigt, Geschichte Preus-

Як ведама, за часоў япіскапа Хрысьціяна ды і пазьней ствараліся розныя фантастычныя тэорыі паходжаньня паасобных народаў. Не пазьбег гэтай «слабасьці» й япіскап Хрысьціян, хоць, праўда, ён таксама мог грунтавацца на легендах, якія існавалі тады ў асяродзьдзі невялікіх прускіх плямёнаў. Адным словам, зыходзячы з назоваў васьмі гэтых плямёнаў або назоваў паасобных земляў старажытнай Прусіі, япіскап Хрысьціян і прыдумаў для іх імёны прашчуральна цёмна-заснавальніцкай як Прусіі ўвогуле, гэтак і ейных паасобных земляў. Гісторыю паходжаньня прусаў япіскап Хрысьціян пачынаў ад часоў бізантыйскага імператара Юстыніяна I і звязваў яе з паразай готаў у Італіі, з уцёкамі часткі іх на поўнач у кірунку Даніі і перасяленьнем іх дасюль з дазволу караля Даніі Тэўдота на востраў Готланд у Балтыйскім моры. Раней на гэтым востраве жыў скандынаўскі народ камбраў, які, уступаючы востраў готам, змушаны быў перасяліцца ва Ўльміганію, якая пазьней пачне называцца Прусіяй.

Паводля япіскапа Хрысьціяна, пры сваім перасяленьні той народ камбраў (кімбраў) меў двух князёў на імя Брутна і Вудавута. На новым месцы пасяленьня першы зь іх быў абраны выконваць функцыі паганскага сьвятара (Крывэ-Крывэйта), а Вудавута стаўся каралём, які і спарадзіў 12 сыноў, старэйшы зь якіх быў на імя Літфо.

У прыгаданым фрагмэньце не было гаворкі, якую-ж зямлю пры падзеле атрымаў гэты Літфо. Аднак япіскап Хрысьціян занатаваў тут-жа гэтую цікавую рэч, якую выпадае пераказаць у арыгінале і ў нашым перакладзе лацінскага тэксту. «*Wenedia olim, nunc Lithphania,*

sens Bd. 1, Königsberg, 1827, s.621.

4. Пашута В.Т. Образование Литовского государства. М., 1959, с.411-412; Livliandische Reimchronik. In: SRL, Bd. 1, Riga und Leipzig, 1853, s.716-724.

5. Пашута В.Т. Там жа с.412.

6. Zdzisław Kaczmarczyk .Polska czasów Kazimierza Wielkiego. Kr., 1964, s. 101.

7. Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polkiego. Ks. 10,W., 1981, str. 209-211.

hinc sinus Venedicus dicitur». Гэта азана-чае ў дакладным перакладзе: «Калісьці звалася Венедыяй, а цяпер гэта Літва, адсюль і назва Венедзкага заліву».

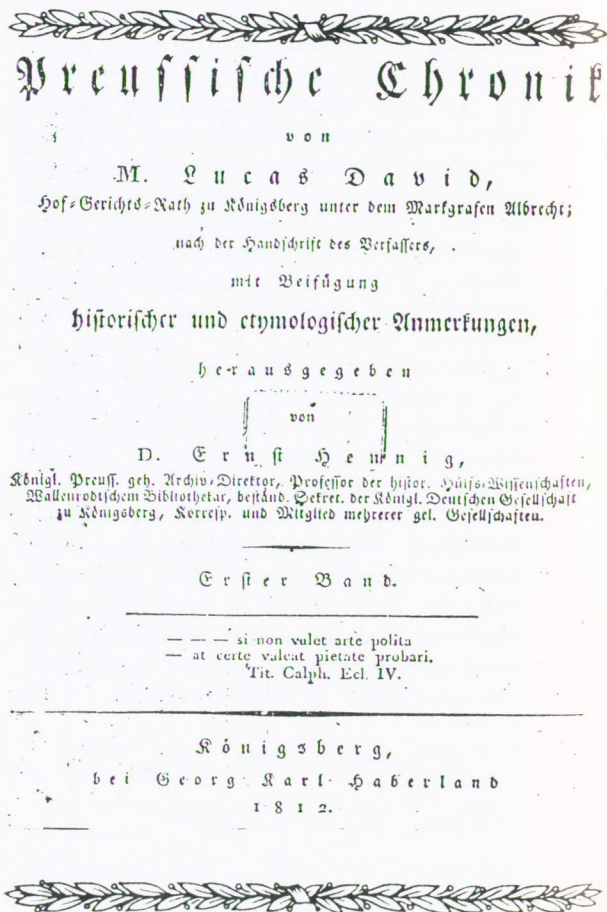
І тут няма патрэбы даказваць, што «калісьці» ўсіх славянаў называлі вене-дамі, і пад гэтай назвай заходнія славя-не, уключаючы сюды і Польшчу, часта выступалі ў заходнеўрапейскіх хроні-ках ды іншых крыніцах яшчэ ў X і XI стагодзьдзях. Венедзім у тым часе на-зывалася і Балтыйскае мора ці «заліў», паводля япіскапа Хрысьціяна.

Дык, як можам канстатаваць, Літву свайго часу япіскап Хрысьціян проста залічаў да славянскае краіны. Не ра-туя сытуацыю ў гэтым выпадку і той факт, што з прыгаванага міфічнага кня-зя ліцьвіноў япіскап Хрысьціян рабіў сынам гэтакага-ж міфічнага прускага князя Вудауты.

Мы ўжо гаварылі, што хронікай япіс-капа Хрысьціяна, якая мела назоў «Li-ber filiorum Boelial et eorum superstitioni-bus», карысталіся прускія храністы Сы-мон Грунаў і Лукаш Давід. Але гэтыя аўтары пісалі свае «Прускія хронікі» ў часе, калі ў тагачаснай гістарыяграфіі, асабліва польскай, на ўсе лады вы-праўлялася і перакручвалася ведама тэорыя пра гэтак зване «рымлянскае» або «італьянскае» паходжаньне ліцьві-ноў і жамойцаў. Хоць праўда жамойцы мелі яшчэ ўласную тэорыю свайго «рым-лянскага» паходжаньня, у якую тыя-ж ліцьвіны не дапускаліся. Вось-жа, гэткая сытуацыя асабліва тычылася Лукаша Да-віда, які памёр у 1583 г. і пры жыцьці якога, дзякуючы «кніжнікам», мова жа-мойцаў таксама пачала называцца як мо-ва «літоўская». Таму гэтыя прускія хра-ністы, як дарэчы, і безьліч іншых аўта-раў, ліцьвіноў раднілі з жамойцамі або адрозьнівалі іх як асобныя народы.

Дарэчы адзначыць, што хроніка Лу-каша Давіда не цытавалася ні пры жы-цьці аўтара, ні пару стагодзьдзяў пазь-ней. Калі верыць выдаўцу «Прускай хронікі» Лукаша Давіда¹², яна захоў-валася ў архівах у двух рукапісах, пры гэтым з папраўкамі ўстаўкамі на ас-бонных лістках, зробленых самім аўтарам і пабочнымі асобамі. Былі і выкрэсьлі-ваньні, таму ўсё гэта вядзе да незразу-меньня паасобных ейных мясьцінаў.

(Працяг у наступным нумары)

ЗГІРКІ БАЦЬВАЎЧЫНЫ

Час духоўнага паяднаньня

Анатолий Сабалеўскі

Мікола Рыжы

На радзь пад час абедзеннага пера-пынку загучаў знаёмы голас Данчыка. Адна песня ў яго выкананьні, другая... Да гэтага турбавалі нейкія жыцьцёвыя клопаты, быў няважны настрой. І раптам ўсё перамянілася — кудысьці адыйшлі турботы, на душы стала шчымліва і сьве-тла. Магчыма, ад нахлынутага пачуць-ця, духоўнага паяднаньня двух людзей, хоць і абсалютна розных: і па веку адме-раных гадоў, і па жыцьцёваму вопыту, і нават па супрацьлегласьці кантынентаў. І вось, забыўшыся сяджу і слухаю. Толь-

кі адчуваю, што па твары паволі коціцца сьляза. І дзіўная рэч — не саромеюся, нават маю прыемнасьць ад яе цяпла.

З чаго-б усё гэта, зь якой прычыны? Мы-ж з Данчыкам, можна сказаць, зусім незнаёмыя, у час яго кароткага візыту ў Беларусь нават не пасьпелі сустрэцца не кажучы ўжо пра тое, каб устанавіць аса-бістыя кантакты. Але ведаю, што ў сваіх душэўных парываньнях я не адзінокі, та-кіх як я ў Беларусі цяпер вельмі многа.

Фенамен Данчыка патрабуе глыбока-га ўсьведамленьня, сур'эзнага асэнса-ваньня. Данчык зьявіўся ў Беларусі на золку новай, цяперашняй хвалі нацыя-нальнага адраджэньня нашай культуры і шырэй — духоўнасьці. Яшчэ далёка не ўсе нават з лепшых сыноў і дачок нацыі асьмеліваліся пра сапраўдныя рэчы га-варыць на поўны голас: хтосьці па звычцы ды і зь небеспадстаўнай асьця-рогі традыцыйна ўціскаў галаву ў пле-чы, хтосьці на ўсякі нядобры выпадак карыстаўся больш намёкамі ці эзо-паўскай мовай, А ён, Данчык, быў зусім адкрыты — прама і ўпэўнена ішоў на-сустрэч людзям, дабру, праўдзе. Без узьнёслай пафаснасьці, мітынгавасьці, ва ўсім просты, шчыры, з шырокай і чыс-тай душой.

Прырода шчодро надзяляла гэтага юнака — даволі моцным і вельмі прыем-нага тэмбру голасам, выключнай, бадай, у найвышэйшай меры чалавечай прываб-насьцю. Да прыроднага дару гожа далучаюцца сьціпласьць, інтэлігентнасьць. На сцэнічных-жа падмостках, падчас выкананьня беларускіх песен, Данчык увесь лучыцца паззіяй, што глыбока кранае душу кожнага. Я сказаў-бы, паз-

зіяй багдановічаўскага складу, нахілу. Тут усё хораша, вабна, і невыпадкова, што выканаўца, дзе-б ні выступаў, меў бяспрэчны й агульны посьпех. Прыехаўшы на радзіму маці і разам зь ёю з прыватным візітам, Данчык ператварыў гэты візіт ня толькі ў яркую і буйную зьяву, але і ў падзею даволі шырокага нацыянальнага руху. Стаў актыўным тварцом вясны беларускага Адраджэньня.

Многіх тады здзівіла, уразіла, ашаламіла (эпітэты можна доўжыць) — як гэта так: мы тут, у сябе дома, на радзіме, у сьветлай зьяве, на волі (карыстаюся тагачаснымі ідэялягічнымі паняццямі і ўяўленьнямі) амаль забыліся на сваю мову, на гісторыю, на найбагацейшыя народныя скарбы і традыцыі, а Данчык, жывучы ў Амэрыцы, пры нейкім там загніваючым капіталізме, да гэтага нават не разу не ступаўшы па беларускай зямлі, мае такое добрае чыстае вымаўленьне, так хораша і сакавіта гучыць у яго вуснах слова. І ўвогуле, увесь клад мысленьня беларускі, выключна нацыянальны. І гэта, падкрэсліваю, жывучы ў зусім іншым асяродзьдзі, няхай бяз крыўды будзе ўспрынята, далёкім і чужым да беларускай культуры.

Зноў-жа наплываюць пытаньні, што маюць не звычайную цікаўнасьць, а непасрэднае дачыненне да ўсяго нашага руху, да праблемы Адраджэньня: як удалося ў такой чысьціні і сьвежасьці захаваць сваё крэўнае, роднае, ні кроплі не выплеснуўшы ў вялікім акіяне іншанацыянальнай мовы, духоўнай і матэрыяльнай культуры, наогул, ва ўсім інакшым асяродку? Дзе тут знаходзяцца пачаткі і наступствы? Чым сілкуюцца памкненьні, намаганьні, воля? Што ёсьць нацыянальны патрыятызм і, увогуле, пацуюць высокай чалавечай годнасьці?

Так, пытаньняў шмат. Яны патрабуюць роздуму, глыбокага асэнсаваньня.

Тут-жа дазволю сабе прывесці толькі адзін штрышок. На міжнародным кангрэсе беларусыстаў, які праходзіў у травені 1991 года ў Менску, рэдактар газэты «Беларус» Янка Запруднік, гаворачы добрыя словы ў адрас дырэктара Беларускага Інстытута навукі і мастацтва Вітаўта Кіпеля, сказаў: «У яго расьце малы ўнук, і можна не сумнявацца, што ён будзе хораша, дасканалавалодаць беларускай мовай». Я тут-жа лаўлю сябе на думцы: і ў мяне растуць унукі, я таксама стараюся, каб яны ведалі родную мову, гаварылі па-беларуску. Але я зь імі магу перакінуцца колькімі словамі раніцой, калі яны збіраюцца ў садок, а я на працу, таксама ўвечары, у вольныя хвіліны, якіх катастрофічна мала, а то і зусім не бывае. Ды і тыя мае намаганьні, прынамсі, малаплённыя. Дзецці ўвесь дзень знаходзяцца ў іншым асяродзьдзі, ледзьве не ўсё, што сеялася дома, у сям'і, распыляецца, губляецца. І як-жа яшчэ многа нам трэба зрабіць, каб Беларусь стала Беларусью, сапраўднай, нацыянальна годнай. Аднак, гэта больш нашыя асабістыя праблемы.

Цяпер-жа пра іншае. Адметнасьць, своеасаблівасьць нацыянальнага Адраджэньня на нашым этапе вызначаецца памкненьнем да духоўнага яднаньня беларусаў сьвету, у незалежнасьці, хто на якой адлегласьці ці на які бок мяжы знаходзіцца. Раней такога не было.

Калі, скажам, узнімалася адраджэнская хваля ў пачатку дваццатага стагодзьдзя і затым шырылася ў дзесятыя гады, многія беларусы—працоўны люд—якраз ад'язджалі ці ўжо да гэтага ад'ехалі за мяжу. Выпраўляліся туды ў пошуках кавалка хлеба. Ім было не да нацыянальнай ідэі, цешыліся, што проста могуць выжыць. Да таго-ж тады зусім ня тыя былі камунікатыўныя сродкі і,

увогуле, сацыяльныя ўмовы, каб мець магчымасьць ладзіць моцныя, сталыя кантакты.

У дваццатыя гады, калі ўжо на іншым этапе разьвіцьця грамадства і, натуральна, у іншых умовах працягваўся адраджэнскі рух, на паяднаньне беларусаў рашуча адмоўны ўплыў аказвала клясавыя ідэялёгія ды і проста дзяржаўныя межы.

Цяперашнюю ідэю звычайна вытлумачваюць дзьвюма акалічнасьцямі: галоснасьцю, дэмакратызацыяй грамадства і чарнобыльскай катастрофай. Вядома, тут ёсьць рацыя. Беларусы спакон веку, хіба што за выключэньнем пэрыяду, калі мелі сваю дзяржаўнасьць — Вялікае княства Літоўскае, цяпелі ўціск ад розных улад і таму генетычна прывучаны знаходзіць любыя сродкі і формы, каб выявіць сваю нацыянальную годнасьць, займець прва «людзьмі звацца». І было-б недарэчным і смешным не выкарыстаць з толкам і карысьцю сёньняшняе магчымасьці. Зразумела і тое, што бяда, гора, ды такія грандыёзныя, як чарнобыльская навала, аб'ядноўваюць, ня могуць ні аб'ядноўваць людзей. Час брацца і моцна трымацца за рукі. Асабліва, калі на парадак дня з усёй сур'ёзнасьцю паўстала праблема выжываньня нацыі.

Словам, дэмакратызацыя нашага жыцьця і галоснасьць спрыяе паразуменьню і збліжэньню людзей нашай Бацькаўшчыны, хто-б дзе ні знаходзіўся, а злавесны Чарнобыль рабіць гэта вельмі прыспешвае. Але першапрычына ўсё-ж, думаецца, у нечым іншым і значна-значна большым. Сёньня покліч да нашага духоўнага паяднаньня і супрацоўніцтва пранізвае, так-бы мовіць, усю атмасфэру. І было-б залішне смелым і нават самаўпэўненым канкрэтна называць крыніцы, зь якіх ён лучыцца. Пакінем гісторыкам высвятляць імпульсы й энер-

гію нашых агульных памкненьняў. Зрэшты, дапаможа патлумачыць і сам час.

Я-ж звярнуся да ўласнай галіны дзейнасьці. Можна спадзявацца і верыць, што праз нейкі пэрыяд зьявяцца навуковыя працы, у якіх грамадзянская гісторыя народу, яго духоўная, матэрыяльная культура, увогуле, усе сфэры жыцьця і творчасьці будуць дасьледваны комплексна, у незалежнасьці ад таго, у якой краіне ці на якім кантыненте знаходзіцца беларус. Нарэшце, займеем, так бы мовіць, цэласную, непадзельную карціну. Але яна не зьявіцца вось так адразу, сама па сабе. Дзеля гэтага трэба працаваць, не пакладаючы рук. Прытым менавіта аб'яднаўшы сілы. Адным словам, да жаданай мэты у нас няпросты і доўгі шлях.

Складанасьцей будзе шмат. Скажам, у Беларусі, калі мы хочам вывучыць жыцьцё, культуру, побыт людзей пэўнай мясцовасьці, то арганізуем экспедыцыю — найлепш з большай колькасьцю навукоўцаў і розных спэцыяльнасьцей — і дасьледуем усё гэта якраз комплексна. Такой магчымасьці ў нас цяпер няма у дачыненні да іншых краін і нават цяжка прагназаваць, калі яна зьявіцца. Пакуль што самыя высокія душэўныя парывы глушыць «проза» жыцьця — неканвэртуемая ці, як у нас гавораць, «драўляныя рублі», адсутнасьць валюты ды ўсё яшчэ няпросты выезд за мяжу. Таму трэба шукаць іншыя формы і сродкі, прынамсі, напачатку дзевяццатага стагодзьдзя не такімі шырокімі, як хацелася-б, размахамі і маштабамі. Неабходна збіраць усё, што ёсьць пад рукамі, што ўвогуле даступна, дасьледваць, абагульняць і рабіць гэта здабыткам чытачоў. Як гаворыцца, класьці цагліну да цагліны, кідаць зерне за зернем. І ўжо гэтым у пэўнай меры будзем зьмяншаць белыя плямы ў культурным

летапісе народу. І паступова наблізімся да вырашэння галоўнай задачы.

Такім бачыцца шлях, калі гаварыць пра яго ў найбольш агульных абрысах. Само сабой, могуць быць і пэўныя адхіленні, як і іншыя формы і мэтады. Трэба рацыянальна выкарыстоўваць усё магчымае і плённае і рабіць гэта на сучасным ўзроўні мыслення. Тут маецца на ўвазе вось што.

Бадай, над усімі намі завяс вялікі груз мінулага. Ён у розныя пэрыяды называўся па-рознаму — і вульгарным сацыялізмам, і проста сацыялізмам, і проста сацыялізмам, а з нядаўняга часу — ідэялізмам. Гэтым вельмі хварэлі мы. Але хварэлі, мяркуючы па тых выданьнях, з якімі ўдалося пазнаёміцца, і нашыя замежныя суайчыннікі. Нярэдка перад усім браў верх вобраза ворага: капіталізму, імперыялізму, — з аднаго боку, і бальшавізму, камунізму, — з другога. Таму адны і тыя-ж, скажам, творы літаратуры, мастацтва, культуры камэнтаваліся і ацэньваліся з ідэялістычнага, палітычнага боку зусім па-рознаму, глядзячы па які бок дзяржаўнай мяжы адпаведна знаходзяцца і творцы, і чытачы. Можна калі-небудзь нейкага кніжніка і зацікавіць, хто і як зачынаў варажбу, і ён возьмецца даследаваць гэтую тэму. Але менавіта цяпер, думаецца, ня час на гэта траціць сілы. Ды і звычайна ў даўгу ніхто не перад кім ні заставаўся.

А вось сёння доўгагадовы груз ідэялізмаў, сацыялізмаў, палітызмаў і іншых там «ізмаў», якія не зьбіжвалі людзей, а толькі іх разьядноўвалі, мы павінны рашуча адкінуць і скіраваць сілы, намаганні дзеля вырашэння актуальных нацыянальных задач. Пры безумоўным верхавенстве агульначалавечых каштоўнасцей, высокай маральнасці.

Усё гэта гаворыцца не ў пляне адцягнення, беспрадметных разваг і пра-

жэктаў. Адчуваючы пільную патрэбу ў тым, каб духоўныя, культурныя набыткі замежных сусродзічаў сталіся і нашымі здабыткамі, каб зьліквацца белыя плямы на карце нацыі, выправіць мінулыя памылкі, дапушчаныя несправядлівасці, увогуле, садзейнічаць большаму паразуменню і паяднанню нашага народу, пры Міністэрстве культуры Беларусі, якое прыняло на сябе абавязкі падтрымкі ідэі і фінансавання, саарганізаваўся творчы калектыў па даследаваньню тэмы «Духоная і матэрыяльная культура беларускага замежжа». У яго склад увайшлі шэраг вядомых у рэспубліцы, аўтарытэтных навукоўцаў розных галін ведаў — спецыялісты літаратуры і мовы, фальклёру, этнаграфіі, тэатральнаму, выяўленчаму мастацтву, самадзейнай творчасці. Пра мэты і накірунак калектыву тут ужо з большага гаварылася, удакладненні і неабходныя карэктывы будучы рабіцца па ходу самой працы. Маём намер свае, няхай і сьціплыя, набыткі не трымаць у шуфлятах сталоў, а як мага хутчэй даводзіць да чытачоў. І ўжо цяпер востра адчуваем, што без супрацоўніцтва з нашымі замежнымі суайчыннікамі, калегамі, без удзея мадапамогі будзе цяжка, проста каэфіцыент карыснага дзеяння, плён, супрацоўніцтва, дапамогі могуць быць самыя шырокія і разнастайныя, як гаворыцца, індывідуальныя ў кожным канкрэтным выпадку.

Былі-б добрыя, жыццядзейсныя намеры і памкненні. Дык няхай ўсім нам дапаможа Бог!

ДНЁКАЕ І БЛІЗКАЕ

Беларусы ў Аргентыне

Кастусь Мерляк

Аргентына па сваёй велічыні ёсць другой краінай у Паўднёнай Амэрыцы. Яе тэрыторыя абымае 1,084,439 кв. міляў і рассягваецца ў даўжыню каля 2,300 міляў, а ў шырыню каля 1,000 міляў ад рэкаў Ля Плата і Парана на Поўначы аж да Вагністай Зямлі на Поўдзень і Атлянтыцкага акіяна да Андыскіх гор. Паводля статыстыкі 1951 г. Аргентына налічвала насельніцтва 19,108,000 з чаго большая палавіна пражывала ў Буэнос-Айрэс і яе правінцыі.

Аргентына ёсць Фэдэральнай рэспублікай, у якую ўваходзяць 22 правінцыі і фэдэральная акруга сталіцы Буэнос-Айрэс. На чале рэспублікі стаіць Прэзыдэнт і ён-жа выконвае функцыю Прэм'ер-Міністра. У 1946 г. на Прэзыдэнта быў выбраны палкоўнік Хуан Д. Пэрон. Яго жонка Эва Дуартэ дэ Пэрон была вельмі актыўнай у палітычным і грамадскім жыцці Рэспублікі. Сваёю дзейнасцю яна здабыла вялікую папулярнасць насельніцтва і мела моцны ўплыў на Сындыкат працоўных. Пасля яе смерці 26 ліпеня 1952 г. Аслабела падтрымка грамадствам палітыкі ўраду.

Генэрал Пэрон быў адначасна кіраўніком партыі Хустыц'яліста (Справядлівасці), якая была пазней перайменаваная на партыю Пэроніста. Побач з партыяй Пэроніста існавалі й афіцыйна дзейнічалі партыя Дэмакратычных Радыкалаў (галоўны апазіцыянер партыі Пэроніста), Саюз Нацыяналістаў і партыя Камуністычная.

Нягледзячы на тое, што Аргентына ў сакавіку 1945 г. уступіла ў вайну на боку Аліянты супраць дзяржаваў «Восі», вонкавая палітыка была накіраваная на стварэнне трэцяе сілы ў сьвеце. Гэта

значыць да існуючых двух блёкаў: камуністычнага пад гэгэмоніяй Савецкага Саюзу, капіталістычнага пад гэгэмоніяй Амэрыкі—мусіў далучыцца і блёк Хустыц'ялістаў пад гэгэмоніяй Аргентыны. Такая палітыка разыходзілася з палітыкай Амэрыкі і яна нацягвала на сябе нерпыемныя наступствы.

Бязумоўна, генэрал Пэрон зрабіў вялікія сацыяльныя рэформы, а здабыты капітал падчас вайны дапамог падняць узровень жыцця ды паставіць Аргентыну на першае месца ў Паўднёнай Амэрыцы.

Эканамічнае жыццё кіравалася ўрадавай інстытуцыяй «Аргентынскі Інстытут Разьвіцця і Абмену» згодна дактрыны Хустыц'яліста. Доктрына Хустыц'яліста палягала на тым, што Інстытут закупліваў усе гаспадарчыя прадукты, прызначаныя на экспарт (як усякага роду збожжа, мяса, скуры, фрукты і г.д.) па загадзя ўстаноўленых цэнах, ды экспартаваў іх за граніцу. Земляўласнікі, аблічыўшы кошт прадукцыі ды забавязаныя паводля сацыяльных рэформаў, пабачылі, што яны перавышаюць устаноўленыя цэны. Яны перасталі сеяць і гадаваць жывёлу, у выніку чаго узровень жыцця пачаў падаць.

Канфлікт, які ўзьнік між урадам і Каталіцкаю царквою ў 1954 г., палітыка стварэння трэцяе сілы ды эканамічны застоі давалі да таго, што марское і сухапутнае камандаваньне збройных сілаў скінулі ўрад, а Прэзыдэнта Пэрона выслалі ў выгнаньне.

Прэзыдэнтам Аргентынскае Рэспублікі быў назначаны збройнымі сіламі генэрал Эдуардо Лёмбардзі, які ў сваю

чаргу быў скінуты і заменены генэ-
ралам Пэдро Арамбуру, які быў праціў-
нікам Пэронізму. Ён і яго наступнікі
давалі сваёю палітыкаю Аргентыну да
таго, што Пэрон вярнуўся назад і быў
выбраны ізноў на Прэзыдэнта. Але гэта
не памагло: краіна паступова бяднела, а
палітычныя непаладкі сапхнулі яе да
эканамічнага заняпаду й скрайняе
беднаты.

Беларусаў у гэты час (1946-1950гг.)
ў Аргентыне было каля 100,000. Пра-
жывалі ў сваёй большыні ў горадзе й
правінцыі Буэнос Айрэс. Гэта была эмі-
грацыя з Заходняе Беларусі, у асноўным
эканамічная, паміж якой знаходзілася
многа грамадаўцаў і камуністаў з
КПБЗ. У гэты лік беларусаў уключана
эміграцыя з часоў з перад першай сусь-
ветнай вайны і пасля другой сусьвет-
най вайны, якія былі, можна сказаць, у
невялікай колькасці¹.

Беларуская эміграцыя была зарга-
нізаваная ў розных арганізацыях, як
грамадзкіх, культурных, так і спарто-
вых. Было іх шаснаццаць.² Яны тварылі
Фэдэрацыю Беларускіх Арганізацыяў у
Аргентыне.

Зараз-жа пасля вайны агенты
Савецкага Прадстаўніцтва ў Уругваю й
ад 1946 г. ў Аргентыне прылажыліся да
саарганізавання Славянскага Саюзу ў
Аргентыне, да якога належалі ўсе ар-
ганізацыі славянскага паходжання, у
тым ліку й Фэдэрацыя Беларускіх Ар-
ганізацыяў у Аргентыне. Савецкія агенты
пры арганізацыі Славянскага Саюзу
добра выкарысталі паваенны настой
перамогі над фашызмам, які існаваў у
грамадстве, асабліва пераконваючым фак-
тарам быў саюз Амэрыкі з Саветамі.
Ідэялігічна Славянскі Саюз быў прака-
муністычны і поўнасьцю апанаваны і кі-
раваны Савецкімі агентамі.

Калі Кастусь прыехаў у сьнежны
1947 г. у Буэнос Айрэс, то ён застаў ужо
новых эмігрантаў, якія пачалі прыбы-
ваць у 1946 г., пераважна з Англіі, бы-
лыя жаўнеры 1-га і 2-га Корпусу Польш-
кае Арміі. Пазьней сталі прыбываць Бе-
ларусы зь Італіі, Нямецчыны й Аўстрыі.

Сябры Славянскага Саюзу, у тым лі-
ку й беларусы, зьбіраліся на Пляц Рэціро
перад Эміграцыйным Гатэлям і нападалі
на новапрыбыўшых, абвінавачваючы іх у
зdraдніцтве свае Радзімы й калебаран-
стве зь немцамі. Яны называлі іх фашыс-
тамі і крычалі: «Едзьце назад!». Тут
пачыналіся контратакі прыежджых, перш
слоўныя а потым фізычныя, якія перахо-
дзілі у бойкі, аж пакуль не ўмешвалася
паліцыя.

Гвалтоўныя дыскусіі й рукабойкі
адбываліся па сталоўках і рэстаранах на
працягу некалькі гадоў. Такія інцыдэнты
здараліся дзякуючы нахальным заха-
ваньням зьбіральшчыкаў грошаў на да-
памогу ахвярам фашызму, або ў часе
вельмі частых збораў на «боты Сталіну».

На працягу летніх, а па нашаму зі-
мовых месяцаў, Кастусь наведваў Пляц
Рэціро, дзе можна было спаткацца зь
беларусамі, якія прыезджалі і з тымі,
якія іх спатыкалі. Другім месцам спат-
каньня была Расейская праваслаўная
царква, перш пад юрысдыкцыяй Сыноду,
а пазьней пад юрысдыкцыяй Амэрыкан-
скай мітраполіі. Вось у гэтых мясцох
Кастусь пазнаёміўся з групай Белару-
саў, якія прыбылі пераважна з Англіі:
Мікалай Ланкевіч, Алесь Карповіч, Аляк-
сандар Літвінскі, Васіль Казлоўскі, Сы-
мон Камар, Мікалай Кейзік, Анатолі
Грынкевіч, А.Вашчыловіч ды шмат другіх,
зь імі ён і праводзіў гутарку ў справе
стварэньня беларускае арганізацыі ў
Аргентыне.

Кастусь палагодзіў фармальнасьці,
якія былі прадумовай, каб арганізацыя

пачала легальна існаваць і дзейнічаць.
Украінскае Таварыства «Відрожаньне»
адпусьціла пакой у сваім клюбе для кан-
цылярыі й афіцыйнага адрасу нашай
новай арганізацыі.

4-га красавіка 1948 г. адбыўся пер-
шы сход ініцыятыўнай групы беларусаў,
на якім пастанавілі заснаваць беларус-
кую арганізацыю-Згуртаваньне Белару-
саў у Аргентыне з адрасам: вуліца Маза
150. Буэнос Айрэс, Аргентына³. На гэ-
тым сходзе была выбраная Управа з 3-х
асобаў із старшынёю Канстантынам Мер-
ляком.

Першым даручэньнем было навязаць
лучнасьць зь беларускімі арганізацыямі
ў Нямецчыне й Англіі, з мэтай дапамогі
ім эміграваць у Аргентыну. Адразу
пасля паданьня ў прэсе весткі аб паў-
станьні беларускае арганізацыі, пасы-
паліся індывідуальныя й ад розных ар-
ганізацыяў у Нямецчыне й Аўстрыі лісты
ў справе эміграцыі ў Аргентыну.

У канцы 1948 г. Управа ЗБА злажыла
ў Дырэкцыю Іміграцыі два сьпіскі з
просьбай выдаць групавую візу на ўезд
у Аргентыну Беларусам зь Нямецчыны й
Аўстрыі. Праз кароткі час дэкрэтам Прэ-
зыдэнта была ўстрыманая выдача гру-
павых візаў. Але з дапамогай розных ар-
ганізацыяў у Эўропе й Аргентыне, бела-
русы прыбывалі па індывідуальных візах
напрацягу 1947-1949 гадоў.

У міжчасе былі ўведзеныя зьмены ў
эміграцыйны закон ЗША, якія давалі шы-
рэйшыя магчымасьці ўцекачом з акупа-
ваных бальшавікамі краінаў, у тым ліку і
беларусам, эміграваць у Амэрыку. Стар-
шыня Управы ЗБА К. Мерляк бачыў
лепшыя ўмовы жыцьця ў Амэрыцы і ў
прыватных як і афіцыйных лістох не
рэкамендаваў эміграваць у Аргентыну.

У Аргентыне ўпорна праводзілася
грамадзкая праца, якая ў 1948 і 1949 гг.
па сутнасьці палягала на спатыканьню

новапрыбыўшых, інфармаваньне іх аб
сытуацыі адносна пракамуністычнай ак-
цыі «землякоў», аб магчымасьцях ула-
джаньня на працу ды забесьпячэньня
кватэрай. У гэтым быў моцна заангажа-
ваны ўвесь актыў ЗБА, аказваючы дапа-
могу, уключна з дапамогай фінансавай.

У гэтым годзе (1948) ЗБА было пры-
нятае ў сябры Антыкамуністычнай Сла-
вянскай Лігі, якая была зарганізаваная
пару гадоў таму назад на перакор пра-
камуністычнаму Славянскаму Саюзу.

На вялікім антыкамуністычным мі-
тынгу, зарганізаваным Лігай у Буэнос
Айрэс 19 верасьня 1949 г., выступіў з
прамоваю ў гішпанскае мове старшыня
ЗБА К. Мерляк. Яго прамова з фата-
графіяй была поўнасьцю надрукавана ў
газэце «Трыбуна Популяр» № 24, 11
кастрычніка 1948 г.

Першай імпрэзай, якую ладзіла ўп-
рава ЗБА, быў Калядні вечар, 8 студзеня
1949 г., на якім спаткаліся як беларусы,
што прыехалі два гады таму назад так і
тыя, як сям'я Губэрта і сям'я Дземідзен-
кі, што прыехалі ўсяго два тыдні назад.

31-я ўгодкі абвяшчэньня незалеж-
насьці Беларускай Народнай Рэспублікі
ўпершыню адзначаліся ў Буэнос Айрэс
27 сакавіка, 1949 г. Акадэмія адбыва-
лася ў украінскім клюбе «Відрожань-
не». Яе адкрыў ды прывітаў прадстаўні-
коў мясцовае ўлады й іншыя нацыяналь-
ныя арганізацыі старшыня ЗБА. Рэфэрат
чытаў Петра Саўчыц. Госьці, вітаючы
беларусаў з днём Незалежнасьці, выка-
звалі ўзаемнае разуменьне.

29 травеня 1949 г. адбыўся другі
агульны сход ЗБА, на якім была выбра-
на новая Управа ЗБА з 5-ці асобаў і з
старшынёю К.Мерляком.

У гэтым-жа годзе была зроблена
яшчэ адна імпрэза, сяброўская вечары-
на, 7 жніўня. На вечар прыбыло нямала
людзей із старое эміграцыі, каб па-

бачыць нацыяналістаў, так яны называлі новую пасяляваенную эміграцыю. На вечарыну прыйшлі ўсе сябры арганізацыі і толькі што прыехаўшыя. Вечар прайшоў удала, ён стаўся «візитнай карткай» на прышласць.

Згуртаваньне Беларусаў у Аргентыне ў сваім заложанні ідэялягічна было Бээнэраўскае. Яго закладчыкі прыбылі ў Аргентыну з Англіі і ня былі дастаткова прайнфармаваныя пра прычыны падзелу на «Крывічоў» і «Зарубежнікаў», які існаваў у Нямеччыне. Але з прыездам у Аргентыну сем'яў П.Саўчыц, др. М. Мінкевіч ды нежанатых М.Каленіка і П.Зенковіча прыехалі і новыя весткі з грамадзка-палітычнага жыцця ў Нямеччыне і Аўстрыі. Прывезеныя выясьненні пра прычыны падзелу між палітычнымі напрамкамі БНР і БЦР не згаджаліся зь весткамі, падаванымі ў прэсе і прыватнай карэспандэнцыі сяброў ЗБА. Артыкулы ў прэсе раскрывалі Бэцэраўскую бяспрынцыповасць у дачыненні да нацыянальных інтарэсаў Беларусі ды апартуністычны падыход у стратэгічнай дзейнасці БЦР у існуючай палітычнай сытуацыі таго часу у Эўропе.

Сябры ЗБА на агітацыю «Зарубежнікаў» не звярталі ўвагі, а яны бачучы, што нічога ня зрабляць, выступілі з арганізацыі. Нейкі час прапавалі нешта арганізаваць, але з выездам др.Мінкевіча далёка на правінцыю, пра іхнюю дзейнасць нічога асаблівага ня можна сказаць.

У канцы 1949 г. ЗБА наняла памяшканьне і выбралася з украінскага клубу «Відрожаньне». Ад гэтага часу адрас быў наступны:

Asociacion Bielorrusa en la Argentina
calle Coronel Sayos 2981
4 de Junio -Buenos Aires, Argentina.

10 сьнежня 1949 г. выйшаў першы Інфармацыйны Бюлетэнь Згуртаваньня Беларусаў у Аргентыне.

У ЗБА было зарэгістравана, што прыбылі ў Аргентыну: Мгр. Уладзімір Шастак — з Аўстрыі, аграном Язэп Осінскі — зь Італіі (былы прадстаўнік БЦР на Аўстрыю), пратаярэй Мікалай Макрэвіч — з Англіі, (служыў да свайго часу на Палесьсі), пратаярэй Васіль Вечорко — з Аўстрыі, (служыў на Палесьсі).

Славянскі Саюз у Аргентыне аб'ядноўваў пракамуністычныя арганізацыі Украіны, Баўгарыі, Славэніі, Югаславіі, Чэхаславакіі, Польшчы, Расеі, Македоніі і Беларусі левага напрамку Выняткам была Бібліятэка «Івана Луцкевіча». Бібліятэка была выкінута з Фэдэрацыі Беларускіх Арганізацыяў за тое, што яна не хацела прызнаваць дзеяты Кангрэс Фэдэрацыі за трэці, чаго дамагалася Управа Славянскага саюзу.

Разрыў Ціта—Прэзыдэнта Югаслаўскай Фэдэрацыі — са Сталіным выклікаў разыходжаньні ў Славянскім Саюзе. Пра гэта Аргентынскія Ўлады (Коардынацён Фэдэраль) былі прайнфармаваныя і падрыхтоўваліся ў роўнай меры із Славянскім Саюзам да яго трэйцяга Кангрэсу.

Кангрэс меўся адбыцца 23, 24 і 25 сакавіка 1949 г. у Буэнос Айрэс, на які прыехалі дэлегаты з Масквы, Бэльграду і другіх сталінскіх краінаў, якія былі акупаваныя Саветамі. Раненька, 23 сакавіка пачалі зьбірацца дэлегаты ды запрошаныя госьці. Між запрошанымі гасьцямі было шмат незапрошаных Саюзам, запрошаных Коардынацён Фэдэраль для «падмацаваньня» Кангрэсу. Вялікая заля не магла памясьціць нават большай часткі прысутных, яны стаялі ў дзьвярах і чарада далёка на пляцы.

Старшыня Славянскага Саюзу стараўся заклікаць публіку да парадку дня, як раптам нехта закрычаў: «Жыве Ціто!».

а ў адказ пачуўся выкрык: «Жыве Сталін!» Зашумела бура, на якую чакалі незапрошаныя «госьці». Яны падмацавалі крыкі, і паляцелі ў паветра крэслы, лаўкі ды ўсё іншае, што было пад рукамі. Тут аказалася, што многія былі прыгатаваныя да бойкі, якая разгарнулася ў сапраўдную вайну. Зараз-жа выехала паліцыя, якая была на пагатове, і пачала разганяць ваяючы натоўп. Пры гэтым было арыштавана 14 камуністычных дзеячоў.

На дамаганьні нацыянальных арганізацыяў, у тым ліку і ЗБА, партыі Пэроніста ды Аргентынскіх арганізацыяў правага напрамку, дэкрэтам Прэзыдэнта Пэрона Славянскі Саюз у Аргентыне быў разьвязаны, а ўся маёмасьць сканфіскаваная.

Ад імя ЗБА К. Мерляк рабіў захады, каб маёмасьць беларускіх арганізацыяў, што належалі да Славянскага Саюзу, была перададзена Згуртаваньню Беларусаў у Аргентыне. Ягоньня заходы не далі пазытыўных вынікаў. На перашкодзе быў папярэдні прыклад канфіскацыі ня-мецкай маёмасьці. Да таго-ж, у гэтым выпадку, патрэбна было-б разглядаць аднолькава заявы ўсіх нацыянальных арганізацыяў⁴.

Для ўшанаваньня памяці генэрала Сан Марціна ў сотыя ўгодкі яго сьмерці быў прыняты закон, што да пастаўленай даты павінна быць дададзена «Год Вызвольніка Генэрала Сан Марціна 1950». 1950 год ў Аргентыне адзначаўся вельмі шумна, бо гэта была палавіна 20-га стагодзьдзя, а пазьней урачыста, бо споўнілася 100-годзьдзе ад сьмерці генэрала Сан Марціна, які ў аснаўным спрычыніўся да вызваленьня Аргентыны з-пад гішпанскага панаваньня і быў зазнавальнікам Аргентынскае Рэспублікі.

ЗБА традыцыйна адсьвяткавала Калядныя Сьвяты ды спаткала Новы год у

Летувіскім клюбе пры вуліцы Боэдо 737 у Буэнос Айрэс.

Вялікай імпрэзай 1950 г. было сьвяткаваньне 32-х угодкаў абвешчання незалежнасьці Беларускай Народнай Рэспублікі і сотых угодкаў з дня сьмерці генэрала Сан Марціна. Да выдрукаваных запросінаў быў далучаны прэсавы камунікат, які быў разасланы ў прэсу ды гасьцям. Праграма распачалася Божай Службай у Ўкраінскай Аўтакефальнай царкве, а Акадэмія адбылася ў Летувіскім клюбе.

(Працяг у наступным нумары)

25 SAKAVIKA — MARZO 25
1918 — 1950

Año del Libertador General San Martín 1950

Commemoración

32 ANIVERSARIO

de la proclamación de la Independencia
de la República Democrática Bielorrusa

Бібліяграфія

1 "Survey Byelorussian National Group in Argentina" -- January 1954, Buenos Aires, Argentina.

2 Сьпісак Беларускіх арганізацыяў у Аргентыне.

3 Пазьней ЗБА было зарэгістравана праз сакратарыят Культуры з №А07 560.

4 Газета «Бацькаўшчына» № 71 і 72, 30-IX і 15-X—1951 г. «Беларуская Эміграцыя ў Аргентыне»—Гістарычны нарыс. К. Мацкевіч.

Bielorrusia y los Bielorritos en la Argentina - Buenos Aires 1953, "La Imigracion Bielorrusa en la Argentina" p. 47-58.

ПАНЯЦЬ ЗЯЧІ

Мая няволя

Лявон Шыман

Прадзедка майго звалі Адам. Жыў ён у вёсцы Запалякі Вялейскага ўезду. Быў моцна працавітым селянінам. Калі адмянілі прыгонніцтва, ён, атрымаўшы надзел зямлі, збудаваў хату ў Запаляках і абзавёўся гаспадаркай. Было ў яго трое сыноў: Клімка, Іван і Васіль. Калі мой дзед Клім ажаніўся, ён атрымаў трэцюю частку бацькоўскага падзелу — шэсьць дзесяцін воранай зямлі і шэсьць дзесяцін сенажаці. Бабуля Наста яму нарадзіла васьмёра дзяцей: пяцёра сыноў і трое дачок. Самым старэйшым быў мой бацька Юстын. Нарадзіўся ён у 1902 годзе. Калі ў дзеда Кліма падраслі дзеці, ён на ўскраі вёскі збудаваў прыгожую хату на два канцы, зь сеньмі пасяродку і двума ўваходамі, парадным ганкам у сьвятліцу і ўсе прыдворныя пабудовы: хлеў, стопку, гумно.

Яўген Ціхановіч

Дзед мой, як і яго бацька, таксама быў дужа працавітым, і гаспадарка ў яго ладзілася. Трымаў дваіх каней, чатырох кароў сьвіней, авечак, гусак, курэй і іншую жывёнасьць. Хлеба хапала для сабе і для жывёлы ад аднаго ўраджаю да другога. Лішкі кожны панядзелак звозілі ў суседняе Лебедзева на рынак, каб было за што купіць соль і газу. Апрадаліся ў самаатканне. Сукно вырабляла бабуля. Яна была маленькага росту, але за працоўны дзень нажывала сярпом па тры капы жыта. (А капа — шасьдзсят снапоў.) Па працаздольнасьці ў вёсцы ёй не было роўных.

Другі мой дзед па матцы Сьцяпан Гулецкі быў сынам парабка. Яго бацька пасьля адмены паншчыны атрымаў надзел зямлі, трэцюю частку ўчастка ў вёсцы Запалякі. Былі ў яго малодшыя браты Паўлюк і Янук, якія пайшлі ў прымакі ў суседнія вёскі Турэй і Баяры. Такім чынам, Сьцяпан застаўся гаспадаром. Быў ён невысокага росту, але надта мажны. Пад спор перагрызаў зубамі сталёвую струну, за што яго празвалі «Азьму жалеза». Мой бацька ажаніўся з ягонай 18-гадовай дачкой Еўдакіяй па каханьню. Пасагу вялікага дзед яму не даў, а толькі неабходнае: карову, авечку зь ягнятамі, сьвінаматку, куфар з палатном, выправу, падушкі. І яшчэ зрабіў у 1925 г. гучнае вясельле.

Праз год, 21 сьнежня 1926 г. нарадзіўся я. Яшчэ праз год нарадзілася сястра Клава, але пажыла яна мала — толькі адзін год. Пасьля Клавы ў 1928 годзе нарадзіўся брат Венямін, а ў 1930 — Аляксей. які пражыў восем гадоў — захварэў запаленьнем лёгкіх і памёр. Больш дзяцей не было да 1939 г. Пасьля

вызваленьня Заходняй Беларусі маці нарадзіла сына, якога назвалі ў гонар памерлага Алешам.

Дзяцінства маё прайшло ў вёсцы. Спачатку пасьвіў гусей, а пасьля сьвіней і авечак. Калі падрос — кароў, а ўжо ў васьмігадовым узросьце езьдзіў у начную. У дзеда была кабыла Сюнька і конь Савук. Запомнілася, як нас з прыездам на начлег старэйшыя пасылалі за хворастан, а пасьля распальвалі агонь, і дзед Піліп доўга расказваў казкі і быліны. Засыналі ў кажухах і бурносах далёка за поўнач. Каней пасьвілі па чарзе, але вечарам кожны павінен быў прыйсьці з аброцьцю забіраць свайго каня дамоў.

Дома мяне сустракала бабуля. Яна налівала мне кружку сырадою з даініцы. Пасьля я йшоў у гумно на сена і засынаў салодкім сном. Раніцой назаўтра ўставаў да ўсходу сонца, браў з сабой вудачку і, адвёўшы каня на паску, ішоў на рэчку Вушу лавіць акунёў і плотак.

Зімой, больш за ўсё вечарам, на выгане зьбіраліся хлапчукі і дзяўчаты. Калі замярзаў лёд, старэйшыя забівалі пасярод лужыны дубовы кол, на яго надзявалі старое кола ад воза. Да кола прывязвалі жэрдку, а на канцы — санкі. Палкамі круцілі гэтае кола па крузе, засунуўшы іх паміж сьпіцаў. Па чарзе садзіліся на санкі, кружыліся ў карусэлі, да тых пор пакуль, зваліўшыся, не паляціш па інэрцыі ў гурбу сьнега. Самі рабілі драўляныя канькі. Ачоўвалі іх дротам і коўзаліся на каўзанцы да позняга вечара. Дрэнна канчаліся гэтыя гульні толькі тады, калі парвеш кажухок або штаны. Матка за гэта давала лубцоўку розгамі або дзягаю. Як споўнілася мне сем гадоў, бацька паслаў мяне ў пачтаковую школу ў в. Баяры.

Заняткі ў школе праводзіліся на польскай мове, і нам, беларусам, цяжка

было вывучаць яе. Першай маёй настаўніцай была Банда Краўчыкова. Сталая жанчына была ветлівай і добрай, а галоўнае, ніколі не карала розгамі. Раз на тыдзень прыязджаў да нас у школу з Маркава, дзе была нашая прыхадская царква, бацюшка вучыць закону Божаму. Тых, хто не вывучыў малітвы, айцец біў па галаве анучай, якой выціралі дошку. А як моцна ўзлупецца, дык і крыжам, які насіў на жалезным ланцужку на шыі. За чатыры гады вучобы я выявіўся як самы здольны вучань. І настаўніца за мае выдатныя посьпехі направила мяне ў Лебедзева, дзе была сямігадовая школа, на акордны экзамен. На гэтым зборы павінны былі адабраць з усіх школ Лебедзёўшчыны аднаго самага здольнага вучня для вучобы ў Маладэчанскую гімназію на казённы кошт. За вучобу ў гімназіі ў год трэба было плаціць сто злотых, у пераводзе на хлеб — гэта 50 пудоў жыта. Вучыцца ў гімназіі мог толькі сын багатага селяніна, каторы меў маёнтак і вялікі прыбытак з гаспадаркі. Пераважна там вучыліся сынкі купцоў, жыдоў, паноў і, пэўна, дзеці сыноў чыноўнікаў польскай нацыянальнасьці. З трыццаці вучняў, прыехаўшых на конкурс, я атрымаў больш за ўсіх баляў і быў залічаны на дзяржаўную стыпэндую. Мяне павінны былі апрацаць, карміць і вучыць.

27 жніўня 1937 г. маці і бабулька сабралі мне торбу і раніцай правялі да скрыжываньня гасьцінцаў, адзін зь якіх вёў да Маладэчна. З усяго раёна нас сабралі 14 чалавек. Інтэрната, у якім мы павінны былі жыць, тады яшчэ не было. Адміністрацыя наняла дом у машыніста Грыбоўскага. Пасялілі нас па тры чатыры чалавекі ў пакоі. Тут-жа была абедзенная заля і кухня. Нашым выхаванцям быў прафэсар Міхальскі. Ён-жа працаваў выкладчыкам ангельскай мовы

ў нашай гімназіі якая насіла імя Тамаша Зана. Жыў ён з намі ў адным доме і еў за адным сталом. Быў дужа строгім, але справядлівым чалавекам. Мы яго паважалі і хацелі быць падобнымі ва ўсім на яго. У гімназіі я правучыўся адзін год і перайшоў на другі курс.

Восеньню 1939 г. ў Заходнюю Беларусь увайшла Чырвоная армія. Бацька вывесіў над хатаю чырвоны сьцяг з бабўльчынай чырвонай шарсьцянкі, бо інакшага чырвонага палатна не было, за што яму пасья добра дасталася ад бабўлі. Жыцьцё пачало мяняцца.

У Маладэчна на Вілейскай вул. разьмяшчаўся літарай П трохпавярховы будынак. У адным крыле была гімназія, а ў другім каталіцкі касьцёл. З прыходам Саветаў у гэтым доме зрабілі пэдагагічнае вучылішча. З майго раёну пайшлі сюды вучыцца на настаўнікаў мае ровеснікі і крышку старэйшыя за мяне хлопцы і дзяўчаты. Пайшоў на падрыхтоўчы курс і я. З Усходняй Беларусі прыехалі настаўнікі і заняткі вяліся па-беларуску. Усе мы зь вялікай прагнасьцю сталі пазнаваць курс навукі. Падрыхтоўчы курс я закончыў з выдатнымі адзнакамі і быў пераведзены на першы курс. Езьдзілі на заняткі з Запалляк у Маладэчна кожны дзень рабочым цягніком. З нашай вёскі было тры асобы: Шыман Валя, Бельскі Палюк і я.

У 1940 г., летам адбылося аб'яднаньне Літвы з Савецкім Саюзам. Для падпісаньня дагавору з Масквы ў Літву быў напраўлены ўрадавы цягнік. За трое сутак да прыходу цягніка чугунка была ачэплена войскамі і міліцыяй: цераз кожныя 200 метраў стаяў вартавы. Галоўнай асобай на цягніку быў Лаўрэнці Бэрыя. І вось калі гэты цягнік пасья падпісаньня дагавору вяртаўся ў Маскву, мне на перагоне ад станцыі Пруды да станцыі Маладэчна прыйшлося сус-

трэцца з Бэрыям нос з носам.

У той дзень я, як і заўсёды, павінен быў ехаць рабочым цягніком на заняткі ў сваё вучылішча. На рабочы цягнік я спазьніўся. Калі праходзіў урадавы, не ведаю як, я прарваўся цераз ланцуг вайскоўцаў і міліцыі. Цягнік на мінуту быў спынены ў Прудах, каб ачысьціць пуці і перон у Младэчна. Я пасьпеў учапіцца на прыступку вагона і так думаў даехаць да Маладэчна. На палове дарогі адчыніліся з тамбура дзьверы, і два дужыя салдаты ўзнялі мяне за каўнер і ўцягнулі ў тамбур.

Цераз хвіліну я стаяў перад самім Лаўрэнціем Паўлавічам. Ён спытаўся мяне, як я трапіў у вагон і куды я еду. Пачуўшы мае адказы, адпусьціў. У Маладэчна мяне, як таго ката, выкінулі на пэрон, на якім было пуста, бо нікога зь людзей і блізка не дапуськалі на вакзал. Да мяне падляцела міліцыя, схавалі і пасадзілі ў кутузку, дзе я прабыў цэлых чатыры гадзіны. У абед мяне выклікалі, і я адправіўся у вучылішча. Там ужо канчаліся заняткі. Чаму я спазьніўся, мне строга накізаў нікому не гаварыць.

Апроч пэдагагічнага вучылішча іншых навучальных установаў у Маладэчна не было. Займаўся мы па 8 гадзінаў у дзень. Адночы вясною 1940 г. мы прыйшлі ў кляс і не далічыліся чатырох студэнтаў. Толькі назаўтра пад строгім сакрэтам даведаліся, што іх разам з бацькамі пагрузілі ў вагоны і адправілі ў Сібір да белых мядзьведзяў. Вельмі шкада мне было Галю Папову, дачку сьвятара, які меў прыход ў Маладэчна. Цягнікі ў Сібір ішлі часта. Адпраўлялі тых, хто быў больш заможны: багацейшых сялян, тых, хто працаваў у палякаў лесьніком ці стрэлачнікам, а таксама тых, хто не хацеў уступаць ў калгас, хаця і быў жабраком. Мяжа па-

між Заходняй і Усходняй Беларуссю ўсё роўна была зачыненая. І сваякі маглі прыезджаць у госьці адзін да аднаго толькі па асобаму пропуску НКВД.

Першы курс я скончыў у чэрвені 1941 г. Мы здалі ўсе экзамены акрамя вуснага па геаграфіі, які быў прызначаны на 23 чэрвеня. 22 чэрвеня раніцай я зь меньшым братам Венем пайшоў на Вушу на рыбалку. Нас моцна здзівіла, калі мы ўбачылі ў паветры самалёты, якія ляцелі з захаду на ўсход, на іхніх крылах былі не чырвоныя зоркі, а чорныя крыжы.

Мы прыйшлі з рыбалкі да хаты апоўдні. У вёсцы ўжо галасілі жанчыны, а мужыкі зьбіралі торбы, каб ісьці ў сельскі савет, а затым у Маладэчанскі ваенны камісарыят. Перажылі неспакойную ноч, амаль ніхто не спаў. Усе з жахам гаварылі пра вайну. У панядзелак раніцай маці дала мне апрануць белую кашулю і, як кожны дзень, я адправіўся на станцыю Пруды, каб ехаць у Маладэчна на апошні экзамен. На пэроне сабралася вялікая колькасьць людзей. Хто ехаў на працу, а хто, як і я, на экзамены-вучобу. Калі рабочы цягнік наблізіўся да станцыі, з-за лесу на нізкай высьце вынырнуў нямецкі самалёт і стаў кідаць скрыні, напоўненыя малымі мінамі. У паветры скрынка расчынлася, бомбы рассыпаліся і падалі на зямлю, чуўся выбух, і бомбы раскідваліся на васколкі. За які-б куст я не хаваўся, адусюль мяне выганялі, папракаючы белай кашуляй, якая была на мне. Калі самалёт павярнуў назад, усе разыйшліся хто куды па сваіх вёсках і хатах. Праўда, нікога не забіла насмерць, толькі сёй-той атрымаў васколачныя раненьні.

Побач з нашай вёскай праходзіла шаша Вільня—Менск, але па ёй ў гэтыя дні ніякага руху войскаў не было. Затое па былой, так званай ваеннай дарозе,

катарая праходзіла паралельна з шашой за 3-4 кіламетры, рухалася наша армія на ўсход, а за ёю, як-бы даганяючы яе, нямецкія танкі. У паветры ляталі самалёты і часта чуліся выбухі бомбаў, каторыя падалі на шлях Беніца-Лабедзева—Маладэчна.

Два дні ў вёсцы ніхто не зьяўляўся. На трэці дзень, раніцай, у сераду прыехала нямецкая часьць. У кожным двары пасялілася па 20-30 вайскоўцаў. Хату занялі афіцэры й унтэры, салдаты разьмясьціліся ў гумне на сене, а нас адправілі ў хлёў. Вечарам немцы на выгане паставілі дзьве брамы і пачалі граць у футбол. У вёсцы яны пражылі тры дні і паехалі на ўсход. Пасья іх зьявіліся літоўцы. Быў у іх ужо свой начальнік станцыі і ўвесь пэрсанал, а таксама чалавек дзесяць пры зброі і ў форме літоўскай арміі. Доўга літоўцам гаспадарыць не прыйшлося. Прыехаў стары немец па прозьвішчу Тыльман з сваімі памочнікамі. Стрэлачнікаў, рабочых на чугунку і пераездных вартаўнікоў набралі з суседніх вёсак. Хутка пераклалі рэйкі на вузкую каляю, і пачынуць пачалі хадзіць цягнікі. На ўсход з войскам, гарматамі ды танкамі, а на захад з нашымі палоннымі байцамі.

Кожны дзень маці давала мне тры маленькія буханачкі хлеба, трохі бульбы, і мы, дзеці, стаялі ўздоўж чыгункі, чакалі цягніка з палоннымі, якім і кідалі гэты хлеб і бульбу. Часта ахова, каб пашкідзіць перадаць хлеб галодным байцам страляла з аўтаматаў. Хоць і баяліся мы, але выбіралі месцы з-за стрэлачных будак альбо з-за стаячых на суседніх каляінах вагонаў і перадавалі галодным салдатам гэтыя прадукты, бо вельмі хацелася дапамагчы ім.

У час нямецкай акупацыі мужыкі падзялілі калгасную зямлю і працягвалі жыць па-ранейшаму. Сеялі жыта, пшані-

цу, авёс, лён, грэчку, цукровыя буракі. Кожны год здавалі немцам частку збожжа на падаткі.

У Маладэчна быў лягер ваеннапалонных. Хто хадзіў у гэты лягер і даваў немцам яйкі і сала, для тых яны адпускі палонных, быццам-бы сваякоў. У нашай вёсцы такіх «сваякоў» сабралася восем асобаў. Цераз паўгода у лясх пачалі арганізоўвацца партызанскія атрады, і ўсе былыя палонныя пайшлі ў лес.

У кожнай вёсцы быў солтыс-стараста. Да яго прыязджалі немцы, збіралі налог, бралі людзей на працу — высякаць прысаду каля чыгункі і гасьцінца. Аднойчы пад нашу хату прыйшоў солтыс і сказаў маці, каб я йшоў на працу, а калі не выйду, то немцы адправяць мяне ў Нямецчыну. Часта было так, што на месца працы прыязджалі хапушы і забіралі адразу ў Нямецчыну. Маці хвалявалася за мяне. Яна дала мне бохан хлеба ды адправіла да сваёй сястры ў вёску Міціляны, што на Сморгоншчыне. Хацела, каб я перакачаў тую навалу. Але і там быў такі-ж самы солтас. Куды дзявацца? Ісьці ў лес (мне тады было 15 гадоў)? Хавацца у гумне ў сене, пакуль не зловяць немцы і не застрэляць? У гэты час у Менску працаваў беларускі прэзыдэнт Р.Астроўскі. Я зьвярнуўся да беларускай улады і мяне накіравалі настаўнікам у пачатковую школу ў в.Заскавічы. Я стаў працаваць настаўнікам. На працу хадзіў пешкі, школа была ў 4 кіламетры ад маёй вёскі. Разам са мною працаваў Федзя Шыман з Конавічаў.

З сорак трэцяга года зьявіліся партызаны, але вёска Заскавічы не ўваходзіла ў партызанскую зону, паколькі яна знаходзілася бліз чыгункі. У Заскавічах і Запаляхах стаялі нямецкія гарнізоны, якія ахоўвалі чыгунку. Партызаны былі розныя: чырвоныя, зялёныя і проста бандыты, якія хадзілі па вёсках і рабавалі

насельніцтва. Першы час, калі немцы сустракаліся з партызанамі, то ні адзін і не другі бок у друг дружку не стралялі, а разыходзіліся ў розныя бакі. І толькі калі ў 1943 г. з-за фронту сталі засылаць камандзіраў, пачалася барацьба. Пачынаючы з чэрвеня 1944-га, па чыгунцы ў адзін бок на захад ішлі эшалоны з нямецкай тэхнікай і салдатамі. Па шашы ў чатыры рады — машыны і падводы. У вёску заходзілі ўцекачы, прасілі, каб іх схавалі. Аднавяскоўцы былі вельмі напалоханыя. Раней прыходзілася нам бачыць розных людзей: немцаў, пераапраанутых у партызанаў, партызанаў, пераапраанутых у немцаў. Усе мы казалі адно: не ведаю, не бачыў, ня чуў, толькі, каб зьберагчы сваю галаву. Забівалі немцы, забівалі партызаны, забівалі бандыты і ўсе, хто ў той час насіў зброю і меў сілу.

Раніцою 3 ліпеня да нас у вёску прыйшоў савецкі салдат, без зброі, у расшпіленай гімнасьцёрцы і пачаў распытваць, дзе немцы, калі яны былі ў апошні час і ці няма дзе-небудзь засады. Мы, дзеці, расказалі яму, што ведалі. (Немцы пайшлі з нашай вёсцы яшчэ вечарам). Салдат пакрочыў у лес, і праз дзьве гадзіны на дарозе зьявіліся 4 самаходкі — малыя танкі і больш як батальён савецкіх вайскоўцаў з пагонамі на плячах і з аўтаматамі на грудзях.

5 ліпеня 1944 года войскі генерала арміі Івана Чарняхоўскага авалодалі Маладэчнам. 10 чэрвеня да нас у вёску пераехалі вайскоўцы з штабу партызанскага руху. Камандзірам быў падпалкоўнік Архангельскі. Да нас у хату паяліўся маёр Мікалаеў. Прыехалі машыны, у якіх былі радыёстанцыі. У вёсцы стала шумна і весела. Кожны вечар рабілі танцы — у штабе было шмат дзяўчат: радыстак, сувязістак і стэнаграфістак. Вечарамі сьпявалі ваенныя песь-

ні і танцавалі пад баян. Хутка штаб паехаў бліжэй да фронту. А ў вёсцы пачалося новае жыццё.

Меньшы мой брат (яму было тады 15 гадоў) уладкаваўся у паравозную калёну. У вайну абслуга паравоза была ўвесь час у прычэпным вагоне. І дзе-б ня быў паравоз, абслуга мусіла быць пры ім. Праца майго брата прыраўнівалася да службы у дзеючай арміі.

Я-ж пайшоў у Маладэчанскі аддзел народнай асьветы, адкуль мяне накіравалі настаўнікам у Беніцкую сярэднюю школу. Там я выкладаў геаграфію і гісторыю, а таксама выконваў абавязкі ваенрука школы. У ваенным камісарыяце на мяне наладжылі бронь і на фронт не адправілі. Калі мне споўнілася 18 гадоў, бронь зьнялі, мабілізавалі.

14 лютага я атрымаў павестку зьзявіцца ў ваенны камісарыят. Маці сабрала мне мяшок з хлебам і салам, а бацька даў тры бутэлькі самагонкі. Пайшоў я разьвітацца з усімі раднёй. Кожны даваў мне пару чырвонцаў на дарогу. Адну ноч пераначаваў у ваенным камісарыяце. На наступную раніцу нас, каля шасьцісот юнакоў нараджэньня 1927-1926 гг. пагрузілі у саракатонныя, крытыя вагоны з нармамі і адправілі на ўсход. Да рога была вясёлая, кожны меў гарэлку і ежу, та даго-ж яшчэ мы атрымлівалі сухі паёк па трэцяй норме. За намі ў ваенкамат прыехалі «пакупнікі». Два афіцэры і дванаццаць сяржантаў. У кожны вагон па аднаму сяржанту. Колькі мы ў іх не пыталіся, куды нас вязуць, ні адзін зь іх не адказваў. Маўляў, калі прыедзеце, тады даведаецеся.

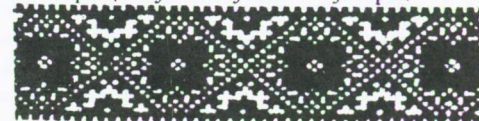
Да Бранска мы ехалі 4 сутак. Сяржантам мы далі выпіць, і яны нас, дзе былі прыпынкі, адпускілі ў горад пагуляць. Ніхто нікуды не ўцякаў, бо везьлі нас не на фронт, а ў процілеглы

бок. Калі прыехалі ў Маскву, то вагоны пазамыкалі і нас нікуды не выпускалі. Нас павезьлі далей на ўсход у бок Уладзіміра-Горкага. На станцыі Ільіно Горкаўскай чыгункі нас выпусьцілі з вагонаў і ўпешкі павялі ў напрамку вёскі Золіна. Ноччу прывялі ў зямляначны гарадок у сасновым лесе, дзе і пасялілі. Адна зямлянка на 200 чалавек. Раніцою старшыня даў каманду ісьці ў баню на абмундзіраваньне.

Баня была на адлегласьці 5 кіламетраў. Далі нам усяго па адной шайцы вады. Пасьля пачалі адзяваць. Усё абмундзіраваньне было старое, толькі абмоткі новыя і, як нам здалося, вельмі доўгія. Нікага абмену не дазволілі: малым ростам даставаліся вялікія штаны, а вялікім — малыя. Сказана было, што ў роце, маўляў, абмяняемся. Але калі мы пераапрануліся, то перасталі пазнаваць адзін аднаго. Вярнуліся ў зямлянку, а нашыя мяшкі, як карова языком зьлізала. Аказалася, што нашыя суседзі штурмам авалодалі нашай землянкай і ўсё забралі. З гэтага дня ніхто ні аб чым ня думаў, апрача толькі як наесяцца ўдоставь. Кармілі нас па дзевятай норме. Раніцой давалі белы хлеб, смятанкавае масла, ад якога звычайна абкрадалі столькі, што ад усёй гэтай нормы даставалася палавіна, а то і менш. За наш кошт харчавалі старшыны, сяржанты, афіцэры і іх жонкі, якія ў гэтым зямляначным гарадку жылі ўсю вайну. Так што палавіна ўсёй прадукцыі ішло ў іх сям'і.

А папалі мы служыць у 30-ю Іванаўскую дывізію, 50-ы вучэбны стралковы полк.

(Працяг у наступным нумары)

Адзін з немцаў перадаў мне жаданьне доктара з вакзальнага лазарэта, каб я напісаў ягоны партрэт алейнымі фарбамі. Мяне сустрэў немец сярэдніх гадоў, які добра размаўляў па-чэшску. Ён ціхім гола сам паведаміў мне, што з усходу ідуць шматлікія саставы цяжнікоў з параненымі салдатамі і яму, як у люстэрка, відаць, як мацьнёе наступ Чырвонай арміі. Ён быў упэўненым, што хутка будзе меней ісьці эшалонаў на фронт, чым з фронту параненых салдатаў назад на фатэрльнад. Сапраўды, мы ў Менску бачылі як праходзілі калёны немцаў у папярэднім каранціне, сфарміраваных з армейскіх часьцей з розных па гадах нараджэньня салдатаў. Я бачыў кульгаючых і нават аднаго гарбуна. Тыя вайскоўцы былі з часьцей Тодта—людзей розных прафэсіяў. Відаць Гітлеру не было больш скуль браць рэзерву. Так ён гнаў на фронт усіх, хто трымаўся на сваіх нагах, бо на фронце ўсім знойдзецца праца. Так яно і было, бо немцы паўсюды выраўнівалі лінію фронту, г.зн. адступалі.

За партрэт я запрасіў паўкіло вельмі эфэктыўнага на той час прэпарату—сульфідзіну. Доктар быў здзіўлены: «Чаму так шмат, гэта-ж вельмі лёгкі парашок?» Я супакой яго тым, што сказаў: «Буду абменьваць на прадукты харчаваньня». Я не брахаў, бо адсылаў усе лекі ў Узду, Багуславе Галубок, якая у замен іх прысылала кавалак

сала, а іншы раз і клінковы сыр.

На тым вакзале я зрабіў яшчэ некалькі партрэтаў. На гэты раз ужо санітараў. Сэансы адбываліся ў цесным пакойчыку, дзе ложка былі ў два ярусы, а на адным ложку ляжаў хворы санітар. Я не ведаў, якая хвароба ў яго была, толькі пасьля апошняга сэансу, які цягнуўся 4

гадзіны, на наступны дзень мяне пачала трасьці гарачка з высокай тэмпературай. Усе мае перапужаліся, ня ведалі, што рабіць. На шчасьце, у Менску апынуўся лекар Владысік. Запрасілі яго да мяне. Ён аглядзеў і прызнаў паратыфус. У дзяцінстве, яшчэ ў грамадзянскую вайну, я хварэў на сыпны тыфус, які прынесла ў хату маці, якая працавала ў ваенным лазарэце. Тады маці ледзьве выратавала мяне, бо адной нагою быў ужо на тым сьвеце. Владысік папярэдзіў, каб ніхто зь немцаў не даведаўся аб маёй хваробе. «Інакш будзе бяда, — сказаў ён. — Забяруць, Бог ведама куды, і не знойдзеш канцоў». Праз дзён пяць мяне наведалі тыя санітары, якіх я маляваў. Яны прынеслі лекі, якія і дапамаглі мне.

Улетку на чыгунцы я пісаў партрэт нейкага мэдычнага супрацоўніка, які сам сказаў, што будзе плаціць мне за працу мэдыкаментамі. У самы апошні наш сэанс, калі мы ўжо разьлічыліся, ён прапанаваў паглядзець эшалон з параненымі немцамі. Мне сапраўды было цікава пабачыць гэтае відовішча і таму вырашыў пайсьці разам зь ім на пэрон.

На першых рэйках стаяў эшалон таварных вагонаў, якія былі ўсе расчыненыя. На нас глядзелі вочы параненага салдата. Яны былі як ў вар'ята, бегалі па твару, негалёнаму, мабыць, тыдзень. Салдат ляжаў на бруднай саломе. Убачыўшы мяне з мальбертам у руках, ён закрычаў: «Прапаганда кампаніі!» Ён крычаў яшчэ нешта, але мяне адцягнуў у бок мой «натуршчык». Ён-жа і растлумачыў мне, што той салдат прыняў мяне за фатографа з часьцей прапаганды, якія даюць рэпартажы ў газэты. Тыя газэтныя байкі не адпавядалі рэальнаму становішчу на фронце, і, як я прыкмеціў, салдаты і малдошыя афіцэры з грэблівасьцю адкідалі тыя часопісы, а газэты скарыстоўвалі толькі ў туалетах.

У першыя гады акупацыі Менска мне было цяжка распазнаць аўстрыйцаў сярод салдатаў у нямецкай арміі, бо мова адна і тая-ж, вопратка — уніформа — аднолькавая ва ўсіх. Але пазьней прыкмеціў, што амаль кожны аўстрыйец у кзарме мае музычны інструмэнт і грае на ім. Ды і не такі занослівы ён перад табою, неяк больш абыходлівы. Адсюль аўстрыйцы і больш симпатычныя за прускіх немцаў. Мае здагадкі падцьвердзіліся аднойчы ў такім ня столькі значным, столькі смешным факце.

Стаіць чалавек шэсьць нямецкіх салдатаў вакол мяне і ўсяляк па падказках хочучь, каб я апазнаў і назваў насякомае, якое жыве на кухні. Я кажу: «Таракан». «Не, — рагочучь яны, — ну такі рыжаваты». Не магу здагадацца, бо слова рыжы не магу перакласьці на нашу мову. Потым кажуць яны: «Такі вузенькі і вельмі рухавы».

«Прусак» — амаль пракрываў я. Што за рогат стаяў у той час! Амаль пяць хвілін. Гэтыя аўстрыйцы хацелі пацешыцца над прусакамі-немцамі, што жылі на поўначы Нямецчыны і ў сваіх наскоках

на Расею прывезьлі ў нашыя краіны гэтых насякомых, якіх раней ня было — адсюль і назва для паўночных немцаў — прусакі з Прусіі.

Мы ішлі ўздоўж эшалона і амаль з кожнага вагону нас ганьбілі бруднымі словамі зь небагатай нямецкай выразнасьцю, якая намнога ўступае расейскай. Па бруднаму адзеньню вайскоўцаў бачна, што ў лазарэце вошы. Так заўсёды бывала зь немцамі, якія па доўгаму часу на фронце не мыюцца і таму хутка вышывеюць.

Мэдсёстры развозілі халодную каву. Апанутыя ў белае з блакітнай палоскай адзеньне. Яны сьпяшаліся абысьці кожнага. Праходзіў санітар, за шыю якога трымаўся паранены салдат, спіна ў хворага ўся ў бінтах. Тут-жа, у памяшканьне, дзе ідуць аперацыі на некалькіх аперацыйных сталах, прынеслі на насілках параненага. Стогны і нават крыкі чуліся па пэруну, па ўсяму саставу таварных вагонаў. Але трэба адзначыць, што ўвесь бангофлазарэт працаваў зладжана, безь мітусьні. Кожны ведаў, што яму трэба рабіць. А між тым карціна вельмі цяжкая, мабыць, ужо не ў першыню так у менскі бангофлазарэт цягнуцца з фронту таварныя эшалоны, набітыя да адказу параненымі салдатамі. У Менску застаўлялі тых, хто меў аперацыю, а астатніх адпраўлялі ў фатэрлянд на кароткі адпачынак, пасьля чаго зноў на фронт. Усе бальніцы Менска, якія на дзіва ўцалелі, ды асабліва клінічны гарадок, былі набіты нямецкімі параненымі. Каля першых карпусоў, ля гасьцінцы, на ўзгорку былі могілкі нямецкіх салдатаў. Зь нямецкай акуратнасьцю цягнуліся ў глыбіню двароў стройнымі радамі крыжы. Але перад адыходам нямецкіх злучэньняў зь Менску — усе нябожчкі былі адвезеныя на

Радзіму і там пахаваныя па ўсіх правілах уставу.

Час ішоў хутка, савецкая авіяцыя пачала ўсё часцей і часцей рабіць налёты на Менск. Налёты ўжо былі не адзіночныя, як раней, а групавыя. Звычайна, яны адбываліся ноччу. Гучаў алярм. Святло гасла і Менск чакаў бомбаў. Нямецкія зяніткі гаўкалі з усіх бакоў, па даху сыпаліся асколкі снарадаў, прабівалі бляху — небяспечна выходзіць з дому.

Нашая гаспадыня, Алена Якаўлена брала з кута абраз, выходзіла на двор і тры разы абносіла яго вакол хаты, пры гэты кажучы: «Нічога ня бойцеся, да нас не даляціць ніводная бомба. Гэта нічога, што каля нас непадалёку радыёзавод.» (Завод прывезлі ў 1939 г. зь Вільні разам з супрацоўнікамі й інжынерамі). Пасля яе слоў звычайна на душы становілася неяк спакойней, можа і на самой справе ікона ды нейкія словы старой адводзілі ад нас бяду.

Наогул, было прыкметна, што ў час вайны народ пацягнуўся ў касцёлы ды ў цэрквы. Таксама сталі сьвяткаваць Вялікадзень, Каляды ды іншыя абрадавыя царкоўныя сьвяты. Немцы чамусьці больш сурова адносіліся да ксяндзоў, якіх часта хапалі. Нейкі час касцёл не працаваў, потым зноў пачыналася служба і зноў перапынак. Прычынай былі прапаведзі з антынямецкай накіраванасцю К гэтаму часу Польшча як такая не існавала. І мяжы паміж Беларуссю і Польшчай не было. Людзі шлындаль туды-сюды, усюль ішоў гандаль ці абмен прадуктаў на тавары. Палякі на кожным кроку выказвалі свае негатыўныя адносіны да немцаў. Яны прыракалі адпомсціць ім, калі толькі будзе магчымасць.

Невялікая група мастакоў збіралася ў хаце Мікалая Гусева і час ад часу

вяла гутарку пра тое, што больш усяго тады хвалявала. Паведамлялі хто, дзе і што чуў аб становішчы на фронце. Дыскутавалі, ці паспеець немцы спаліць Менск, а жыхароў атруціць ці растраляць перад прыходам савецкіх войскаў. Чуткі паўзлі па горадзе хутка, казалі што немцы распрацавалі плян свайго адыходу, па якому ад Менска нічога не застанеца акрамя попелу і руін. Абмяркоўвалі й іншыя праблемы.

Неяк мастак Алтуф'еў расказаў, што яго выклікалі ў Генеральны Камісарыят і вялі зь ім гутарку, каб ён пачаў прымаць удзел у афармленні сьвятаў ды агітацыйных выставак фатаздымкаў і плякатаў. Алтуф'еў аднекваўся, казаў, што ён не афарміцель, а толькі фатограф. Немец пры гэтым усміхаўся. Потым пацягнуў скрынку пісьмовага стала і дастаў каталёг выстаўкі ў беларускім павільёне на Сельскагаспадарчай выстаўцы ў Маскве. «Нам вядома,—казаў ён, што вы былі галоўным мастаком беларускага павільёна, за што вас узнагародзілі ордэнам Знак пашаны. Пры гэтым немец адгарнуў старонку, дзе была фотарэпрадукцыя галоўнага стэнда, на якім скульптурная група: Ленін паказвае Сталіну далейшы шлях. Аўтарам гэтай кампазіцыі быў скульптар Заір Азгур, яўрэй па нацыянальнасці. Немец глядзеў на Алтуф'ева зь нейкай мінаю спачування, маўляў, вось і папаўся ў хлусьні, а казаў не займаешся афарміцельскай справай. А ў слых зазначыў, што яму вельмі падабаецца ідэя, як настаўнік Ленін настаўляе свайго вучня на добры шлях, па якім пойдучы ўсе народы: ня толькі Расеі, але ўсяго сусвету. Чым усё скончылася, даў мастак згоду працаваць або не, мне невядома, бо ў той вечар мне было няёмка задаваць на гэтую тэму пытаньні. А сам мастак апаўдаваў пра гэтае неяк

не хацеў.

Праз нейкі час мы сустрэліся з Алтуф'евым на кватэры Гусева. Ён, адказваючы на мае пытаньне адносна Беларускай самапомачы, расказаў чым займаецца гэтая новая арганізацыя акрамя матэрыяльнай дапамогі беларускаму насельніцтву. Алтуф'еў дадаў, што яшчэ й асьветніцкай працай, культурай і школамі, якія перайшлі на суцэльнае выкладаньне ўсіх прадметаў на беларускай мове. Потым Алтуф'еў перайшоў на іншую тэму і прапанаваў мне напісаць партрэт Прэзыдэнта Беларускае Рады Астроўскага, маўляў: «Мне патрэбна, каб ты акрамя партрэта запамніў, а можа і алоўкам занатаваў, колькі пакояў займае Рада і як яны акрамя кабінета Прэзыдэнта размяшчюцца між сабою». Беларуская Рада займала памяшканьне бібліятэкі імя Леніна. Сказаць па праўдзе, гэтая прапанова мяне зьбянтэжыла, сэрца прадказвала нейкую небясьпеку. Нешта падозornaе паказалася мне. Сказаў, што ня здолею напісаць партрэт прафэсыяна, бо не маю вопыту ў партрэтах справах. У гэтым я на самой справе ня меў прыкладаў, а каб пісаць партрэт яшчэ Прэзыдэнта... Алтуф'еў працягваў настойваць на сваім, а калі ўбачыў, што безнадзейна разьлічваць на мяне, ён зьвярнуўся да Мікалая Гусева. Гусеў даў згоду і напісаў партрэт Астроўскага з шырокай стужкай на грудзі. Я ніколі гэтага партрэта не бачыў, можа таму, што яго не друкавалі. Акрамя таго Гусеў намалюваў да сьвята 1-га мая вялікі партрэт Гітлера для гарадзкога парку. Расплатай было зьнявольеньне ў час прыходу да ўлады Саветаў. У турму трапіў і мастак Мікола Дучыц, за працу ў мастацкім аддзеле гарадзкой Управы. Шкада было гэтых мастакоў, каб вызваліць іх абодвух з турмы да Панамарэнкі пайшлі

мастакі Ахрэмчык і Азгур.

У канцы травеня да мяне на Нізкі завулак прыйшоў чалавек, якога я бачыў у першы раз. Яму было, мабыць, за пяцьдзесят гадоў, ён вельмі коратка паведаміў мяне, што мне трэба зьвяціца ў Генеральным Камісарыяце ў такі-та пакой. Назваў і прозьвішча немца, дадаўшы, што ён доктар і вельмі любіць пунктуальнасьць. Я прыйшоў у новы дом ЦК загадзя. Назваў нумар пакою, падаў за шкляное акенца пашпарт. Пачуў як нехта патэлефанаваў, а потым мне падалі квіток з нумарам. Зь ім я і зайшоў у кабінет. Прывітаўся сеў і адразу пытаньне ці патрэбна перакладчык.

Адказаў, што перакладчык не патрэбна. За гады акупацыі я ўжо разумеў, за рэдкім выключэньнем, што гаворыць немец. Сам-жа я размаўляў дрэнна: не хапала слоўніковага запасу ды і практыкі. Але што ня мог сказаць словамі, маляваў алоўкам. Я ўцямняў даўно, што немцу патрэбна логіка, тады ён паверыць на слова. Я ўжо меў нейкі вопыт і меў на ўвазе, што нечага я не змагу сказаць, нешта не зразумею. Але калі будзе перакладчык, дык ён выцягне зь мяне тое, што ты і сам пра сябе не ведаеш. А па-другое, перакладчык будзе трэцім чалавекам, аб якім мяне папярэджаў Петэр Грейвен. Зь перакладчыкам я быў-б адзін супроць дваіх асобаў.

Я сядзеў і слухаў доўгія разважаньні доктара пра тое, што ён у Менску ўсяго толькі пяць дзён, што яго папярэджвалі не прымаць на ўвагу, што рускі чалавек дрэнна апрануты, нават прафэсары і навукоўцы зараз апранаюцца па-жабрацку. Што воду трэба піць толькі кіпячоную, што не ўсе рускія супроць немцаў і г.д. Я ўжо чуў ад іншых немцаў падобныя разважаньні і слухаў яго голас без асобай цікавасьці.

Адно мне стала зразумела, што ён хоча, каб ты глядзеў на яго як на сьвядомага, добрага чалавека, нават інтэлігента, зь якім можна даверліва гутарыць. Цікава мне было пачуць, чым скончыцца гэтая ўверцюра й як доўга яе мне яшчэ слухаць.

Пакуль ён гаварыў я ўспамінаў, як у гэтым самым будынку, у 1940 г. першы намесьнік сакратара ЦК КПБ Кулагін праводзіў нараду з мастакамі. Як тады лічылася, запрошаныя былі лепшыя мастакі—скульптары Керзін, Азгур, Бразэр, жывапісцы Пашквіч, Ахрэмчык, Манасзон, Давідовіч і аўтар гэтых успамінаў. Гаворка была аб тым, як аздобіць фасад новага будынку ЦК. Былі прапановы зрабіць барэльеф з Марксам, Энгельсам, Леніным і Сталіным або нешта іншае, такое, каб сутнасьць будынку неяк адбівалася праз гэтае архітэктурнае аздабленьне. Нарада працягвалася з 10 вечара да 12 ночы. Калі за поўнач усе ўсталі і пачалі разьвітвацца з Кулагіным, у кабінет увайшоў Панамарэнка. Ён прывітаўся з усімі, а да Кулагіна з усмешкай зьвярнуўся па імені вядомага на Русі мецэната выяўленчага мастацтва: «Сава Мамантаў». Ніхто іншы толькі Панамарэнка накіраваў свайго першага намесьніка кіраваць выяўленчым мастацтвам у ролі старшыні рэспубліканскага выстаўкама. У той вечар ён, стоячы, як і ўсе мы, пачаў гаварыць аб разьвіцці культуры Беларусі перад першай дэкадай літаратуры і мастацтва ў Маскве. Час ад часу ён даставаў сваю піпку і зь нейкага пісталета-запальніка раскурваў яе. Панамарэнка браў прыклад з Сталіна. Гэта было бачна і па тэму, як ён трымаў у руках піпку, як не паварачваючы галавы вадзіў туды-сюды вачыма, як любіў працаваць у начы. У тую ноч мы прастаялі разам зь ім да 2

гадзіны ночы. Разыйшліся па хатах пешшу, бо трамвай ўжо не хадзілі.

Немец скончыў гаварыць, а потым засяродзіўся на тым, што беларуская інтэлігенцыя павінна дапамагаць вялікай Нямецчыне супроць балышавікоў тымі сродкамі прапаганды, якімі валодае сама. Далей ён мне прапанаваў, каб я рабіў плякаты, накіраваныя супроць камуністаў і жыдоў, маўляў, насельніцтва ня ведае праўды і толькі Гітлер дасць Беларусі волю, якой яна не дачакаецца з боку камуністаў ніколі.

Ягэген Ціхановіч

Ён ўсе больш і больш распаляўся, нават устаў з крэсла і пачаў хадзіць узад і ўперад, быццам лектар перад аўдыторыяй. Нарэшце спыніўся, сеў. Зірнуў мне ў вочы:

—Ну як, зразумелі задачу?

—Так,—адказаў я,—але я не пляка-тыст, нават ня графік.

—А дзе яны?

—Разьехаліся па розных месцах.

—А ваш брат? Ён цудоўны анімаліст, яго зьверы ў казках быццам людзі. Гэтая ўласьцівасьць рэдкая зьява ў мастацтве, ня кожны мастак па памяці можа на-маляваць зьвера ці птушку. А ён дадаў ім у сьмешным выглядзе яшчэ і паводзіны людзей.—Потым, падумаўшы, немец зноў запытаўся:

—А хто з мастакоў, якія апынуліся ў Менску, могуць рабіць плякаты?

—Я думаю, што такіх зараз няма, можа хіба тыя, што ўжо працуюць у газэце «Мінскер цайтруг» ці ў «Беларускай газэце».

Немец паказаў на другі стол, дзе ляжаў спіс мастакоў і побач герб Вялікага княства Літоўскага (яго рабіў Гуткоўскі). Я хутка прабег вачыма спіс і кажу:

—Я ня бачу тут графікаў.

—Але я ня веру, каб мастак, які можа напісаць партрэт чалавека, ня здольны зрабіць палітычны плякат.

Тады я пайшоў на тое, што мяне ўжо двойчы ратавала. Сказаў яму, што калі мастак будзе рабіць пад прымусам, то мэта ўздзеяньня на глядача ніколі ня будзе дасягнута. Бо заўсёды бачна фальшывасьць твору мастацтва, асабліва ў палітычным плякаце. Немец вельмі ўважліва мяне слухаў, не перабіваў. Сваім выглядам паказаў, каб я працягваў далей абгрунтоўваць сваю пазыцыю.

—Палітычны плякат — гэта-ж зброя. А калі так, дык зброя трэба добра валодаць перад тым, як ёй карыстацца, інакш кулі паляцяць у паветра. Калі я вам скажу праўду, то мне нічога ня будзе дрэннага за гэта?

—Бітэ, бітэ, нічога ня будзе, я абяцаю.

—А калі так, то вы-ж даеце мне ў рукі зброю, а ў вашу перамогу я не веру. Дык чаго будзе гэтая творчасць

вартая, і ці будзе глядач верыць мастаку, калі сам мастак ня верыць, што нарабілі яго рукі. Усе пачуцьці невядомымі кірункамі перадаюцца ад мастака да глядача... — Я хацеў яшчэ нешта дадаць, але немец залепятаў:

—Дзякуй, дзякуй, разумею.

Адразу знялося тое напружаньне. Ён неяк павесялеў, пачаў цікавіцца тым, што раблю, захацеў паглядзець мае творы сваіма вачыма. Сказаў, што ня толькі ён адзін, але і нейкі доктар любяць краявіды. Запытаўся, калі можна будзе ўбачыць мае карціны.

У мяне таксама адлягло ад сэрца. Бачу, што пераканаў я яго даволі добра. Можна зараз паабяцаць што-небудзь і зрабіць для яго. Кажу:

—Зараз ня маю нічога з партрэтаў, бо хутка іх раблю — у адзін сэанс, і яшчэ сырымі пакую, каб уладальнік мог адаслаць як падарунак на дзень нараджэньня маці на радзіму з расейскага фронту. Але нічога, я затрымаю і пакажу вам нешта ў хуткім часе. А вось адносна краявідаў, дык іх зараз ніхто не купляе, як гэта было напачатку вайны, калі руіны Менска цікавілі ўсіх немцаў. Зараз у самой Нямецчыне хапае сваіх руінаў. Так што тавар ня мае спросу.

Краявіды-ж за горадам зараз ніхто ня піша, бо небясьпечна. Партызаны могуць схпіць ці нават забіць, хто іх ведае, як ім заходзіцца.

Мы разьвіталіся, і я зь лёгкай душою пакіну Генеральны Камісарыят.

Праз два тыдні немцаў ужо не было ў Менску.

(Працяг у наступным нумары).

Лісты і вершы Ўладзіміра Караткевіча

20/1-55г.

Здравствуй, Леня!

Только что вернулся из кино, где смотрел нашу лесовицкую киноновинку, а именно 1-ю серию «Бродяги». Давно сошла с экранов, давно начал остричь и даже перестал о ней Мирон (кстати, чем то похожий на Синга-Джаггу). Даже Бейбутов пачал исполнять номера отсюда, а до нас вот едва-едва доползла. Но все равно хорошо и моя ирония отползает куда-то на задний план что-бы оттуда лизать руки Радж Капуру. Странно, но я дважды встречался с индусами и каждый раз при таких обстоятельствах, что мы бывали посрамлены. В 1-й раз это было когда приехала выставка инд. искусства в Киев. Сопровождающий, Барада Укил, тот самый что написал: «Очищение Ситы огнем» обратился к толпе зевак в 18-летнем возрасте, которые глазели на него как на теленка с двумя головами или на слона в зверинце, и сказал через переводчика: «Я уверен, что вы, молодежь этой страны, умеете говорить по английски. Я хотел бы поговорить с вами на родном английском языке (у чего у него с такой цейлонской физиономией как у парса с картинки и вдруг - английский- родной, убей меня бог если понимаю)».

И стоит в ожидании, сволочь.

Наши парни сыпанули от него как от прокаженного со свистом, улюлюканьем и разными возгласами вроде:

—Тю-у, сказывся».

В момент остался один. Ну что ж, так ему и надо, гаду. А парни с испугу засочили в зал где были фотографии с фресок Аджанты и где никого почему-то не было. Там им страшно обрадовался

какой-то вежливый старичок и начал водить до отупения и указывать на стены. Те и рады бы выбраться, да боятся, что там их встретит страшный Барада. Это я уж начал ерунду городить. Но такой случай действительно был. Я готов был поставить в зале станковый пулемет и выпустить десяток очередей в этих пи... А второй случай это «Ураган» и «Бродяга». Я, кусая себе пальцы, передвинул наших на третье место после итальянских и теперь вот этих.

Рад был твоему письму. Спасибо за хороший отзыв. Но только это слишком. Тут меня один приятель недавно покрыл за себялюбивый патриотизм на основании «Орши» и еще кое-чего (причем человек очень понимающий вроде и друг мне), да еще заявил вдобавок, что я во всех вершах стремлюсь, спасти родину, да мне семейные обстоятельства мешают. Хай вышел вселенский. А насчет «Орши» так тож я одному показал, а он заявил, что нет рифмы (он правда из тех, что рифмы понимают только в том случае, если абаб) ну ладно, Я конечно твоему совету последую. А насчет «Я помню» к сожалению ничего не выйдет, пессимизм, очень коротко. Это жаль, я эту штуку одну из немногих люблю. И ты угадал: в ней и то и другое и третье и собственная боль и боль чужого человека (правда, друга), а может и притворства чуть-чуть. Бумага этого к сожалению не терпит, как-нибудь поговорим при встрече. А я не удивлялся бы даже притворству. Разве мало мы теряем, чтобы прекрасно понимать что за штука потеря. Кассиль мне как писатель нравится, должно быть и как

человек превосходен. Но если ему и посылать, то я бы послал ему пару рассказов из детской жизни, а не стихи. Впрочем, не знаю. Это так далеко, да и куда напишешь. В Киев приезжай. Каникулы с 18 м. до 1 го апр. Ты конечно напишешь и мы уточним план. Но на всякий случай вот адрес: ул. Ленина д. № 50 кв. 17а. Усюкевич Евгения Васильевна (Володя в Киеве?) А на каникулы я в Киеве буду непременно. Ты напиши а потом, когда будешь, можешь и телеграфнуть или по этому адресу или на г. Киев 30. До востребования. Мне.

Жизнь мое здесь скучноватое. Серия разных мелочных дел отрывает от работы. Я раскачиваюсь, чтоб порешить их сразу и навалиться на настоящее дело да всё плохо выходит: одну ногу вытаскиваю-другая увязает. Планов масса. Я даже говорить о них не могу, стыжусь. Выходит маниловщина. Планов куча а работа еще и на шаг не продвинулась.

Прежде всего стихи. Цикл под названием «Матчына душа». Это знаешь есть цветок «Душа матери» что растет на курганах. Кажется я послал тебе оттуда сказку «Машэка» и еще кое что? Впрочем пустяк, можно и лишний раз послать. А ты все же напиши, что я послал и посылаю. Чтоб не делать лишнего. Хочу написать несколько маленьких рассказов на полстранички, в основном из нашей общей жизни. «Орша» —ты угадал—должна была быть прологом к поэме о нашей оршанской юности. Но почувствовал что не могу, слаб еще и слишком все это близко, чтобы писать так как было на деле, а не так как кажется.

Слушай, я раскатился на гигантское письмо. Во-первых: люблю длинные письма, а во-вторых: говорить не с кем. Так что ты уж терпи.

Красивое название для цикла стихов «Над сінім Дунаем», не над румынским Дунаем а над песенным, древней рекой, рекой прародины? Чорт его знает. А о разных иных замыслах вроде стихотворных сказок «Ужина королева», «Легенда о Петрусе», «Болотный властелин» говорить не стоит. Но вот что меня мучает. Представь себе XVI век. Белоруссия. После унии начали терзать народ. Потомков восставших «панцyrных баяр» (пограничной варты на меже с Россией, истребленных после восстания полностью), их малолетних детей и их жен заклеили и объявили, что никто под страхом лишения языка не может разговаривать с ними и под страхом казни оказывать помощь Баторию и Николаю. Кристофу Радзивиллу хочется чтоб они вымерли и возможно скорее. В такой обстановке среди вымирающих деревень проходят первые годы Люциана Таполи. Конец династии Ягеллонов, осада Баторием Пскова — это фон. Радзивиллу нужны строители соборов, из обреченных деревень отбирают несколько человек и Люциан в их числе. Несвижская школа скульпторов. Люциан бежит из нее. Попадает в Вильню, там его почти умирающего подобрал зодчий Андроник. Клеймо удалось вывести, Таполя проявляет исключительные таланты. А обстановка невероятная. Нравственное насилие доведено до глумления, в 1569 г. Полоцк отдан иезуитам, и, жалуются деревни и зямли. А в искусстве ренессанс, тот самый что проявился в творчестве Сальвадора Розы в Полоцке. Андроник читает книги греков, сконяется к мысли что бог отказался от мира и только для слишком уж ретивых нарушителей воли божьей оставил в своих руках узду, время, единое, что «бежит не имея тела чтоб бежать» (подлинные слова). Срабатывают они с

Таполей скульптуру вроде «Посрамление Ноя» дамы в костеле шарахаются, продолжая взирать сквозь пальцы. В общем, настроение, которое можно охарактеризовать песней одного виленского школяра (с латыни).

*Я хотел бы спросить кардинала
Как на свет появился он сам,
Если-б Ева яблок не рвала,
Если-б вдруг растерялся Адам.*

За искажение церковных канонов, кощунство, уклонение в омерзительные ереси Андроника в 1583 году сожгли по приговору духовного суда. Таполя унаследовал его мастерскую и его характер. Первое его дело—ввязался в заговор Забругатовского и Радзивилла против короля. Заговор националистический. Но им дали привилегии, два главаря отступились, а когда бунт раздавили им снесли головы. Города бурлят. Таполя понял что такое дело гроша ломанного не стоит. В 1598 году после разных удивительных приключений Таполя предали духовному суду. Запахло костром, но на суде он ученостью своей разложил попов на обе лопатки, обосновал свои новшества в скульптуре и его осудили на баницию (изгнание из пределов Белоруссии). Не послушался и остался жить тайно а в 1610 году ему поручили (ему 45 лет) постройку собора в Несвиже. Когда леса упали со шпилей то многие ахнули: он по традиции покрыл острокопечные крыши химерами и химеры эти были как две капли воды похожи на Сигизмунда, Радзивилла, епископов и всех кто пакостил ему. Они лезли вверх. Старались столкнуть других, становились друг другу на голову и обрывались даже на незначительной крутизне, а крыши дальше становились все круче и круче, переходили в шпили, которые свободно вонзались в облака. Стали искать скульптора и не нашли. А далее

началось Могилевское восстание. 3 года город превращенный в «улей» (все получали поровну хлеба и одежды) отбивался от войск короля. Несколько раз горажане разбили в дым королевские полки, но потом город все же взяли. Таполе удалось скрыться, в сражении погиб его друг. И начались скитания его по земле. Будет конец как будто соответствующий, но в 2-х фразах его передать нельзя. Я кажется, сжевал и скомкал все, но оно стоит у меня в голове такое ярко раскрашеное, веселое и жутковатое, что в 2-х словах нельзя. Только я, кажется, даже вижу, какой у кого нос.

Название, я думаю, будет «Феникс». Это из предсмертных слов Андроника: «Завтра я превращусь в огонь. Я старый феникс, который погибает в огне. Я не надеюсь на других учеников. Ты мое единое создание. Наверное жизнь руководила моей рукой когда я ввел маленького недатыкального оборвыша в мой дом. Ты мой феникс. Ты родишься из моего огня маленькой гусеницей в пепле, пока еще бесформенной, но которая когда превратится в птицу, в феникса нового, сможет спеть такую, которую будет слушать весь мир. Ты ярко взлетишь и ты споешь песню и за меня тоже. Может когда-нибудь из пепла так же взлетит моя родина.»

Это конечно малость надуть, но ведь в нашей власти переделать. Слушай, и не надо рисковать, дружок. Не надо. Так же не как не писать «з імі», а надо «з імі». Чортушка, и когда ты язык забудешь, а? А то мне стыдно.

Как дела у тебя и в Москве. Пиши мне, пиши мне очень много. Как только сможешь и будет охота.

Ну дай лапу.

А стихи я уж «няхай другім разам» если не надоел, а то на дворе ночь

глубокая и аз тоскую по ложу своему.

Ну ладно. Всего-всего тебе хорошего. И извини за навязчивость. За «я,я,я», просто я (гм!) соскучился по понимающим людям, не меня понимающим а вообще, которые могут отличить иронию от гомерического хохота и анек-дот а Пушкине от рассказа Аверченко. Пиши.

18 мая 1955 г.

Милорд

преглубокоерьёзномногоуважаемый!

Извините меня за моё долгое и упорное молчание, дело в том, что я с 25 апреля по 13 мая находился в стольном Киев-граде, где готовился к сдаче последнего экзамена на кандидатский минимум. Это была специальность, русская литература. Было четыре спецвопроса.

1. Прототип Аввакума и литература раскола.

2. 1812 год в русской литературе 1-й половины XIX века

3. Гротескная сатира у Салтыкова-Щедрина.

4. Творчество М. Пришвина.

Все четыре сдал на «отлично». Общая — «отлично». Кандидатский минимум сдал. Теперь дело за диссертацией. Тема ее »1863 год и русская литература» (восстание 1863 года в Польше и Белоруссии). Я хотел шире—сказали что слишком широко. Но я всё-же посвящу по разделу отражению этого вопроса в белорусской и польской литературе может быть в качестве дополнения. Думаю попробовать перейти осенью на стационар, а ось удастся. Летом потому придётся много работать, да я ещё и поступил на работу на 20 дней, буду читать теорию литературы на курсах усовершенствования учителей. Надо немного приодеться. Вот таковы дела. 25 июня—начало отпуска, числа 6 июля

буду в Орше, потом с 10 июля по 30— работа, а там останется 20 дней для подготовки к экзаменам на стационар, если только допустят. Лето, во общем, снова пропало, но я не жалею.

Как то ты там устроился в своей сибирской ссылке? Привязанность к старушке —Европе —чепуха. Я живу в худшей Азии,чем ты и не жалуюсь. Жаль, что мы не смогли повидаться. Чорт тебя дёрнул не направить телеграмму «Встречай». Надеюсь, моё письмо с извинениям ты в Москве получил? И стыдно тебе писать о гостиницах. Ну да ладно. Извини меня, Лёня но по приезде у меня столько рабoры ,что просто нет времени переписывать патриотов и прочее, Это уж в следующий раз (напомни мне). Одно без названия, дающее ответ на то, почему я в 24 года холост, другое «Еврейка», По-моему неважно. Я брат, рад бы хоть сейчас жениться, да на той, на которой хочу—видно ничего не выйдет, а другие для меня пока не существуют. Я, конечно, не урод, но я самый обыкновенный человек, на таких внимания не обращают и никто не оборачивается на меня на улице. Она ко мне относится с дужеским вниманием — и только. И я рядом с нею был-бы смешон. Книга моя вдобавок, из-за экзаменов ползёт медленно, не знаю когда и кончу. Нудь изрядная. Таполя стоит на месте, рассказы выходят всё какие-то бесхребетные. Ерунда какая-то.

Извини меня, но дни так туго набиты, что ничего не могу выслать толково. Таполя застрэл где-то в подмостерьях у своего талантливого учителя и делает только первые гениальные шаги и в первый раз сталкивается со своим alter ego. Осточертел он мне пока до крайности. Замысел вещи второй: «Пошчак змяіны» (ты надеюсь, не забыл, что это означает, «посвист змеинный), или «Сакавік»

не вышел из набросков и очень опасаясь, чтобы не оказался мертворожденным.

Увлекает меня сейчас один замысел небольшой повести, которую думаю назвать «Дорогі», но еще не приступил. Суть коротко вот в чем. Молодой человек, пользуясь тем, что родителей девушки и ее жениха, за короткого она идет без особой любви (когда-то любила этого молодого человека, потом, когда родственники начали говорить, что он без особой профессии, (работник заповедника в глуши лесов), что он фантазер, неосновательный человек и. т.д., что живет не в городе, а в какой-то медвежьей дыре—наильно убеждая себя, что это так, почти забыла все и собирается выходить замуж) нет дома (ну и конструкция), что они уехали, подбивает ее на то, чтобы она поехала с ним недели на две в глушь, обещая ей клятвою, что все это время он даже взглядам не намекнет на то, что любит ее. Она типичная горожанка, довольно рассчетливая по природе, но он заявляет ей, что это его последнее желание, что он хочет, чтобы она поняла, почему он не может оставить ради нее своей работы, своих увлечений по фальклору, истории Полесья и пр. Она, в конце концов, соглашается, тем более, что дело обставлено так, что никто об этом не узнает, а на слово этого человека она полагается целиком, знает, что он тверд, Они едут. В заповеднике ждет работа: учет бобровых нор. Для этого нужно сделать по глухим местам около трехсот километров. Она идет с ним. По пути — серия разнообразных приключений: охота, ночёвки у костра, буран, старые обряды в глухом селе, находка древнего славянского капища на выспе, замечательные суровые люди. Она приучается при ходьбе ставить ноги носками внутрь

(удлиняет каждый шаг и делает ходьбу менее утомительной когда привыкнешь — так ходят полесские звероловы), пропахла дымом от костров, впервые убивет глухаря (не знаю, когда это сделать, зимой, летом или во время быстрого перехода от зимы к весне — как думаешь?) видит самоотверженность, настоящий труд, и главное, видит, что здесь он, который в городе среди чопорных ее родных смешон со своей страстью к зверям, глуши, со своим обычаем громко говорить, размашисто жестикулировать и стесняться, здесь он на месте, настоящий мужчина, храбрец, чуть ли не первобытный «хранитель очага». Его все любят и уважают, он здесь первое лицо, крепкий, уверенный, такой, что не сломаётся от любой тяжести. Ей начинают казаться мелкими все люди ее прошлого, а он вырастает в громадную фигуру.

У вот она сама идет на сближение, заставляет его отменить свое слово, несмотря на то, что он упорно не желает делать что-то противоположное тому, что сказал, считая, что это минутное восхищение перед красотой дебрей и людьми. Ей удается настоять на своём. Люди одержали верх над обстоятельствами, которые господствуют среди некоторых городских семейств.

Не знаю, выйдет ли что. Как ты думаешь, выскажи свое мнение, стоит ли приниматься?

Пиши.

Ад рэдакцыі: Лісты друкуюцца з захаваньнем правапісу і пунктуацыі Ўладзіміра Караткевіча

Усё сьвярбіць у мяне язык выказаць свае некаторыя меркаваньні адносна беларускай літаратурнай мовы. Гэтыя свае меркаваньні я даўно хаваю ў сваёй душы, баючыся выказаць іх публічна, у друку, бо-ж могуць упікнуць мяне ў адсутнасьці беларускага патрыятызму.

У нас часам хваравіта ўспрымаецца адрозны пагляд на тое ці іншае пытаньне, асабліва, калі яно тычыцца такой сферы, як сфера нацыянальнага. Гэта як нешта сьвятое, чаго нельга чапаць. Устанавіўся нейкі тэўны, нібы афіцыйны, казёны пагляд у гэтай сферы і, барані Божа, не пагадзіцца зь ім, паддаць яго крытыцы. Ці гэта тычыцца пытаньня беларускай дзяржаўнасьці, ці пытаньня беларускай гісторыі, у прыватнасьці, Вялікага княства Літоўскага. Па кожнаму з гэтых і падобных пытаньняў усталявалася ўжо зацвярдзелая догма і парушыць яе пагражае вам, ну, проста адлучэньнем ад царквы.

Такім «дражлівым» пытаньнем зьяўляецца і пытаньне беларускай літаратурнай мовы.

Цяжка запярэчыць факт, што на пачатак фармаваньне беларускай літаратурнай мовы (XIX ст.) мелі ўплыў пісьменьнікі польскай культуры, яны надалі беларускай літаратурнай мове свой адметны калярыт, яны, так-бы мовіць, асемянлі яе, засеялі яе шматлікімі паланізмамі ў галіне лексыкі, а ў галіне сінтаксысу — надалі нашай мове некаторыя неўласьцівыя ёй звароты.

У 20-х гадах, у часы беларусызацыі,

граматыка Язэпа Лёсіка ўзаконіла гэтыя «асаблівасьці» беларускай літаратурнай мовы і, такім парадкам, паланізмы набылі сваё грамадзянства ў нашай літаратурнай мове, сталіся нібы ейным арганічным элементам. Канечне, у гэтым часе ў беларускую літаратуру прыйшло новае пакаленьне паэтаў і пісьменьнікаў, і яно ўнесла ў беларускую літаратурную мову сваю стыхію, надало свой калярыт, часта разбураючы нормы лёсікаўскай граматыкі і, такім парадкам, набліжаючы беларускую літаратурную мову да вытокаў народнай, вуснай мовы. Але Лёсік са сваёй граматыкай яшчэ не сыходзіў са сцэны.

Ды ў 1933 годзе урад БССР адкідае Лёсіка, праводзіць рэформу, г.зв. спрашчэньне беларускага правапісу, інакш кажучы — русыфікацыю яго. Спрашчаючы, ачышчаючы граматыку Лёсіка, былі ачышчаны і характэрныя рысы беларускай мовы. Калі ў Лёсіка была арыентацыя на варыянт беларускай літаратурнай мовы першапачатнага пакаленьня беларускіх пісьменьнікаў, гэта значыць пісьменьнікаў польскай культуры, дык «творцы» новага правапісу арыентаваліся на расейскую мову. Хоць прыродна беларуская мова бліжэй да расейскай, чым да польскай, расейскамоўны варыянт, ня менш, як і польскі, пашкодзіў беларускую мову.

Сёньня назіраецца спроба адрадыць лёсікаўскі правапіс. Бязумоўна, у ім ёсьць што адраджаць, але арыентацыю на яго лічу неправамоўнай, як і арыен-

тацыю на расейскую мову. Надыйшоў час скарэгіраваць, перагледзець як адну, так і другую тэндэнцыю і стварыць сапраўды беларускую, навукова абгрунтаваную граматыку, якая апіралася б на фактычнае беларускае маўленьне, не баючыся, што такая граматыка ўзьяла-б у норму ў некаторых выпадках можа і не зусім арыгінальныя формы, за тое яна забяспечыла-б адэкватнасьць народных гаворак з нормамі літаратурнай мовы. Бо-ж што мы назіраем цяпер? Мы назіраем вялікае разыходжаньне паміж жывой, вуснай мовай і літаратурнай мовай. Я разумею—гэта нармальна, але ў нас гэта дайшло да скрайнасьці. Часамі ствараецца ўражаньне, што беларуская літаратурная мова на ўзроўні публіцыстыкі лексічна адрозьніваецца ад расейскай толькі аднымі сваімі паланізмамі. Гэта вядзе да таго, што чытач знеахвочваецца, не хоча чытаць па-беларуску, а то і зусім няпрыхільна ставіцца да беларускай мовы як гэтакай, цьвердзіць, што ў беларускай літаратурнай мове ёсьць шмат такога лексычнага матэрыялу, якога ён не разумее, гэта ў першую чаргу лексыка польскага паходжаньня.

Запозычаньні — рэч нармальна і зразумелая, і паланізмы, русыцызмы і германізмы, калі яны набылі ў нашай мове грамадзянства, сталі даступнымі і зразумелымі. Усе такія й іншыя запозычаньні робяцца складовай, арганічнай клеткай у арганізме літаратурнай мове і не іх я маю на ўвазе. Я маю на ўвазе сьвядомую арыентацыю на польскую ці расейскую мову, арыентацыю, што прадывавана чыста палітычнымі меркаваньнямі. Як ў нашай гісторыі, гэтак і ў мове, нажал, усё яшчэ мае месца такая арыентацыя. Арыентацыя — нехта сказаў — гэта наша хвароба, ды надыйшоў час вылечыцца ад такой хваробы.

Беларуская мова, насуперак цьвержаньням некаторых «вучоных», — лінгвістычна самастойная мова, і ў ёй ёсьць дастаткова сродкаў для выяўленьня псыхікі нашай нацыі. Толькі наша мова, ніякая іншая — ні расейская, ні польская, толькі нашая мова блізка нашаму характару, толькі ёй — мяккай і мілагучнай — адгукаецца наша душа. Беларуская мова самастойная, наколькі самастойная наша нацыя. Ні больш і ні менш. Мы ня можам вытвараць літаратурную мову непадобную на наш народ. У нашай мове ёсьць усе «заганы», якія мае наша нацыя. І гэта заканамерна. Таму-ж яна родная, свая, лепшая ад любой чужой. Арыентацыя беларускай літаратурнай мовы на такую сваю, «заганную» мову, думаецца, і забяспечыць ёй найбольшы посьпех.

Яўген Ціхановіч

Пагоня

Анатоль Цыркуноў

Пагоня добры быў-бы герб
Тутэйшай грамадзе,
Каб коньнік молат меў і серп
На шлеме і шчыце,
Павінна й сьцяг трымаць рука
Чырвоны, без палос...
Так беларуса-мастака
Вучыў «велькорос».

Сумую я па Вільні...

Эміліт Лявон

Сумую я па Вільні, калі яе ня бачу.
Хоць там не нарадзіўся, ды не магу іначай.
Бо кроў у маіх жылах цячэ ад беларусаў,
Нас толькі лёс няўмольны згубіць яе прымуся.
А прыгажуня—Вільня, зямлі маёй скарбонка,
Цяпер для нас чужая, няродная старонка.
У храмах яе гулкіх, у белай Вострай Бrame
Падзякі Богу шлюцца, ды толькі ўжо ня намі.
Жывуць на старых вулках магутных продкаў цені,
Іх часам бачыць можна ў сьветлых летуценнях:
Вялікі Палачанін праходзіць шпарка міма...
А мы заглянем ў краму да нашага Максіма.
Яго «Вяночак» возьмем, да сэрца прытуліўшы
Сваё былое ўспомнім, мінуўчынай пажыўшы.
І аддадзім падзяку ўсім, хто не скарыўся,
Хто, як Вялікі Вітаўт, за роднасьць нашу біўся...

Народзе, мой народзе, дык што з табою будзе?
Усё, што мог згубіў ты ў камуністычным блудзе.
Цяпер чужою мовай вядзеш бясконца часу
Адзінаю размову пра каўбасу ды мяса.

«Няма таго,
што раньш было...»

Святлана Багданкевіч

Расьце, прыгажэе сталіца.
Глядзяць непрыступна і сторга
Высозныя камяніцы.
Прасьпектам сваім ганарыцца
Найноўшым, пакрою прамога,
Нібы ў камунізм дарога.
Нідзе тут ні ценю былога...

Той горад — мо ў снах толькі сніцца.
Ах, вулачкі Менска старога!
Глядзець-бы на вас — і дзівіцца,
Хадзіць-бы — ні нахадзіцца!
Дайсць да прадмесьця — йшчэ тога,
Дзесь там ля кнігарні спыніцца
І стрэнуць — няўзнак — ля парога
Максіма, зусім маладога.

Святлана Сачанка

Вялікі ветразь надзіманы ветрам.
Куды памкне цябе, мой карабель?
Марудна рухаешся, метр за метрам
Бліжэй да непазнаных шчэ зямель.

Што знойдзеш там? Як стрэнуць, як прывеццаць?
Адказ падкажа, мусіць, толькі час.
Навейшы шлях мілей за ўсё на сьвеце,
Праплыць-бы мне па ім, пакуль агонь не згас.

У далеч карабель нясе парывы ветру.
Развагам не стрымаць ягоны ход.
Лаўлю марское сьвежае паветра.
Канчаецца туга. Пачаўся новы ўзьлет.

«Каб па-людску,
каб ладна жыць...»

Аўген Гучок

Каб па-людску,
каб ладна жыць,
Каб душою не быць абдзёртым,
Не бываць трэба дома,
а быць,
Не часьцей,
а заўжды, —
і жывым,
і мёртвым.

Трэба памятаць,
што твой дом —
Беларусь ўся:
фізычная і духоўная,
А ня толькі мясціна,
дзе пад акном
Цётка Тэкля таўчэцца з воўнаю.

Трэба помніць, што родны край
Адпрадвеку мяжуе з Богам...
Дык у сэрцы тваім няхай
Патрыёта жыве трывога!

Адчуваць сябе трэба гаспадаром,
А не жыхаром рэзервацыі:
А інакш —
да канца твой дом
Сілы цёмныя возьмуць пад акупацыю.

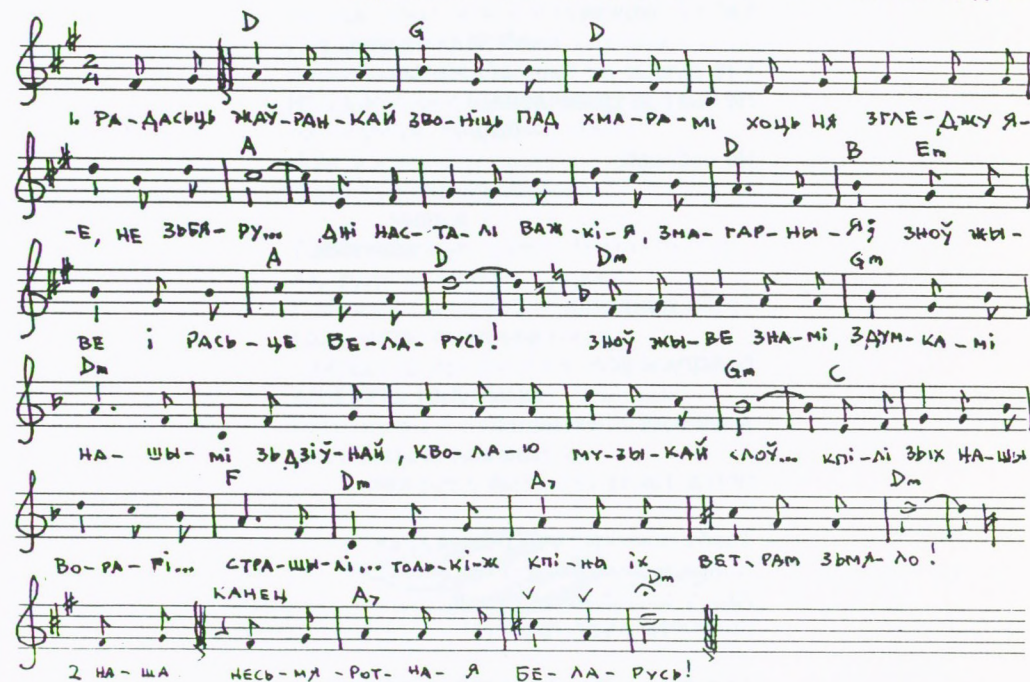
Каб па-людску,
каб ладна жыць,
Каб душою не быць абдзёртым,
Не бываць трэба дома,
а быць,
Не часьцей,
а заўжды, —
і жывым,
і мёртвым.

Жыве Беларусь!

Словы Натальлі Арсеньневай

Музыка Пётры Нядзвецкага

ЖЫВЕ БЕЛАРУСЬ! СЛ. НАТАЛЬЛІ АРСЕНЬНЕВАЙ
МУЗЫКА ПЁТРЫ НЯДЗВЕЦКАГА

2. НАША МОВА ЦУДОЎНАЯ, СЫПЕУНАЯ ЎМЕЕ СЫПЕЛЫМ КАЛОСЬСЕМ ШУМЕЦЬ,
ГАЛАСІЦЬ НАВАЛЫЦАЙ УЛЕЎНАЮ, ВЕГАСНІЎВАЮ МЕДЗЬДЗЮ ЗВІНЕЦЬ.

МОВА НАШАЯ — ВЫКУТА З ЗОЛАТА — ЧЕРЖАВЕЕ — ВЛІШЦЫЦЬ, ЗІХАЦІЦЬ.

ГЭТА МОВА ПАТАЎ І ВОЛАТАЎ, СКАРЭ, ЯКІ НАС ТРЫМАЎ ПРЫ ЖЫЦЦІ.

3. КАБ НА МОВА ДАЎНО-Б МЫ РАСТАЛІ, РАСПЫЛІСЯ ІМГЛОЙ МІЖ ЧУЖЫХ,
ЗЫБЕГЛІ Ў ВЫРАЙ ГУСІНАЮ СТАЯЮ, АЛЕ З МОВАЙ — І МЫ БУДЗЕМ ЖЫЦЬ.

БУДЗЕМ ЖЫЦЬ! ДНІМІ ЯСНЫМІ, НОВЫМІ ПОЙДЗЕМ, ПОЙДЗЕМ З ТАБОЙ У ГАРУ,
НАША ЖЫТНЯЯ І ВАСІЛЬКОВАЯ НЕСЬМЯРОТНАЯ БЕЛАРУСЬ!

КАРАЊІ НАШАГА РДУ

Засьпявай сваю песню, народзе!

Васіль Ліцвінка

Па стражытных беларускіх звычаях у род не прымалі, калі хлапец ня мог пераплыць хуткую раку, забіць тура й успомніць сваіх продкаў да пятага ка-лена. Памятаю, калі быў малым, хадзіў зь сябрамі калядаваць. Але настаўнікі ў школе забаранялі нам гэтае рабіць, маўляў, гэтыя традыцыі — цемрашальства, паганства. Толькі на паганскай магіі слова заснаваныя ўсе беларускія традыцыйныя абрады, сьвяты. А народнае сьвята — гэта стан душы. На любы дзень у беларуса была прыкмета, прымаўка, песня. Нездарма ідэяльнай тэрыторыяй для дасьледаваньня старажытнага сла-вянскага фальклёру называюць вядомыя вучоныя нашае Палесьсе. Бадай што тут, як нідзе ў славянскім сьвеце, захаваўся старажытны фальклёр.

Яўген Ціхановіч

Фальклёр — гэта выдумка, імпрывіза-цыя. Старажытны чалавек быў практы-кам. Яго погляды, назіраньні за жывё-ламі былі пакладзеныя ў аснову таго ці іншага абраду. Абрад быў створаны ім для карысьці. Гэта быў яшчэ не фаль-клёр, а жыццёвыя веды, у якіх быў па-чатак вобразнасьці, мастацкасьці. Здоль-насьць на выдумку — гэта ўжо фаль-клёр. Дарэчы, правільна мяркуець тыя, хто пад фальклёрам разумеюць першую чаргу вусную народную творчасьць. Але ж фальклёр — гэта і цэлы тэатр. Паколькі ён вусны, то там заўсёды мі-міка, голас, інтанацыя, рух, дзеянне і музыка, фальклёр існуе ў той момант, калі ён выконваецца. Дзед сабраў уну-каў, расказвае ім казкі, — гэта фаль-клёр. Маці ціхенька напявае: «Люлі, люлі, прыляцелі гулі...» — зноў фаль-клёр. Вясковая жанчына на вясельлі сьпяваюць — таксама фальклёр.

Вялікая кітайская сьцяна пралягла паміж фальклёрыстычнай практыкай і навукоўцамі. Вучоныя дасьледвалі і за-натоўвалі фальклёр па ўсіх рэгіёнах Беларусі. Дзякуючы гэтаму выдадзены Звод беларускага фальклёру, шматлікія дасьледваньні. Але тыражы гэтых кніг для Беларусі зусім маленькія. Па-дру-гое, культработнікі ў сваёй практыцы не карыстаюцца дасягненьнямі навуковай фальклёрыстыкі. Адсюль ідуць скажэнь-ні, фальсыфікацыя, жорсткая сты-лізацыя.

Што адбываецца далей, няцяжка здагадацца. Паміраюць старыя вясковыя жыхары, носьбіты фальклёру. І пары-ваюцца спрадвечныя традыцыі. А на іх места напорыста імкенца масавая

Асацыяцыя будзе матэрыяльна і творча дапамагаць фальклёрна-этнаграфічным калектывам, весці барацьбу супраць скажэньняў і фальсыфікацыі

58

У мінулым годзе адзначаліся 10-я ўгодкі заснавання навукова-даследчае лябараторыі (НДЛ) беларускага фальклёру і дыялекталёгіі Беларускага дзяржаўнага ўнівэрсытэту. Яе навуковы аспект — рэгіянальнае даследаваньне сучасных працэсаў у фальклёры, што можа даць навуковыя рэкамендацыі супраць яго нівеліроўкі. У актыве яе — удзел у зьбіральніцкай працы больш 2 тысяч студэнтаў, амаль поўмільённыя фанарэгіянальныя, жанравы й этналінгвістычныя архівы, вучэбная праца ў дзесятках дзіцячых садках школах, сярэдніх і вышэйшых навучальных уста-

59

Прыкметы старэй за звычай

Валер Санько

Птушкі

Генадзь Грак

Зіма

Птушкі дружна пайшлі ў адлёт — перад суроваю зімою.

Жоравы адлятаюць да Пакровы (14 кастрычніка) — да раньняй зімы.

Гусі і жоравы не прыспешваюць з адлётам у вырай — сьцюджа настане позна, зіма будзе мяккая і кароткая.

У апошнія дні верасня з нябесных вышыняў даносяцца звонкія поклічы хуткалёткіх гусей і жораваў — вось-вось настане зіма, будзе яна доўгая і халодная.

Першыя начныя замаразкі абавязкова стукнуць праз тры тыдні пасля адлёту ў вырай асноўнай масы жораваў.

Куры восенню рана ліняюць — зіма будзе цёплая.

Гусі хутка, вялікімі ланцугамі пайшлі ў адлёт — хутка выпадзе сьнег. Высока ляцяць гусі — сьнегу будзе шмат, нізка — мала.

Вераб'і сядзяць натапыраныя — перад дажджом, ўзімку — перад сьнегападам.

Вераб'і ціха сядзяць на дрэвах ці пабудовах — будзе сьнегапад, але ціхі, бяз ветру.

Вераб'і збіраюць каля куратнікаў пух і пер'е, уцяпляюць гнёзды — праз колькі дзён прыйдуць моцныя халады.

Вераб'і зімою раптам сталі хавацца ў схроны — перад марозным завірушным надвор'ем.

Вераб'і дружна расчырыкаліся — перад адлігам.

Цецерукі і курапаткі ўцякаюць з закрытых мясцін і рэдкіх пералескаў у лясную глухмань — неўзабаве пачнецца завіруха, у сьнег хаваюцца — праз некалькі гадзін пачнецца мяцеліца.

Зіркастая сава часта крычыць — на холад.

Берасьцякі скрыпяць — перад непагодзьдзю, сьцюжаю.

Сыч пранізьліва крычыць ноччу — перад дажджом і халадамі.

Сьнягір гучна скрыпіць — перад сьнегападам, завірухаю, у канцы зімы — перад слотаю.

Чырванагрудыя сьнягіры весела сьпяваюць свае песьні — перад адлігам.

Вароны сядзяцца на сьнег ці гальлё дрэваў галовамі ў розныя бакі — заўтра будзе бязветраны дзень.

Вароны збіраюцца чародамі, лятаюць, кружацца — перад маразамі ці сьнегападам.

Вароны хаваюць дзюбы пад крыльце — перад марозам, завірухаю.

Вароны крычаць на поўдзень — перад цёплым надвор'ем, у бок поўначы — перад пахаладаньнем.

Галкі бесперастанку гайнямі лятаюць і крычаць — перад дажджом, ўзімку — перад сьнегападам, мяцеліцаю.

Асьцярожныя галкі на вачах людзей бесперастанку садзяцца прама на сьнег — перад адлігам, на вершаліны дрэў — перад маразамі, на ніжнія галіны дрэваў — перад вятрамі.

Галкі вечарам сабраліся ў чароды і гарлапаняць — заўтра будзе яснае надвор'е, ўзімку — перад пацяпленьнем.

Сарока пад дах лезе — перад завірухаю.

Куры рана на седалы садзяцца — перад марозным надвор'ем, і чым вышэй садзяцца — тым халадней будзе.

Куры хвастамі круцяць — перад завірухаю, мяцеліцаю.

Кура па хаце лягае — перад марозам.

Кура на адной назе стаіць — да сьцюжы. Стаіць кура на адной ножцы непагодзь на дзвюх.

Сыч гаспадара выжывае, калі ў хаце крычыць зімою (гаспадар памрэ).

Певень на вуліцы часта стаіць на адной назе перад марозам.

Певень у мароз запяе — трэба чакаць пацяпленьня.

Качкі ў сьнезе купаюцца — перад адлігам.

Качкі галовы пад крыло хаваюць — пахаладаньне блізка.

На марозе качкі раптам сталі хлопаць крыльлем — перад пацяпленьнем. Казарка вяртаецца з стэпу да мора — вецер з мора, «марона», будзе гаспадарыць і на зямлі. Марозы спадуць.

Гусі хлопаюць крыльлем — да марозаў, палощчуцца — да цяпла.

Гусі ў сьнезе купаюцца — да адлігі.

Гусі ў марознае надвор'е крыльлем захлопалі — будзе адліга.

Гусі сядзяць, падціснулі лапы — наступяць халады зь мяцеліцаю.

Гусь стаіць на адной назе — да марозу.

Гусь лапу падціскае — да сьцюжы.

Гусь нос пад крыло хавае — да холаду.

ЗЬ ЖЫЦЦЯ ЗМІРАЦЬЦІ

Стары год канчаем, новы зачынаем

з буйнаю травой,
багатаю зямлёю,
з зярном ядраністым,
ураджаем урадзістым...

Так казалі нашыя бацькі, дзяды, прадзяды і тыя, хто сустрэў 1992 год на «Полацку». Як і ў мінулы год сабралася шмат беларусаў і іх сяброў. Заля была ўпрыгожна стройнай ялінкай, каляровымі паветранымі шарамі, срэбрана-залацістай мішурой. Гучалі амэрыканскія і беларускія вальсы, факстроты, полькі ды так агніста, што танцавальная пляцоўка апусьцела толькі перад поўначу. Роўна а 12 гадзіне ўсе паднялі келіхі з шампанскім, каб павіншаваць адзін аднога, што дачакаліся абвяшчэньня незалежнасьці Беларусі і прызнаньня яе як дзяржаву Амэрыканскім урадам. А таксама пазычыць усім сябрам і сваякам дачакацца наступнага 1993 года і новых, яшчэ лепшых вестак з Бацькаўшчыны.

Як сьвяткавалі Каляды нашыя продкі?

Як рыхтавалі да яе куцьцю? Як захоўвалі і перахоўвалі яны гэтую прыгожую традыцыю, якая, нарэшце, дайшла да нас, нашчадкаў. Калядам не падуладны ні стагодзьдзі, ні адлегласьці. Тысячы кіламетраў паміж Менскам і Кліўлендам. Але ноч перад Калядамі — сьвятая для ўсіх беларусаў, незалежна, у Беларусі або ў Амерыцы жывуць яны.

6 студзеня пасья вячэрняй службы сабраліся ў падцаркоўнай залі царквы Жыровіцкае Божае Маці кліўлендцы, каб разам, як некалькі ў адной сям'і, адзначыць Куцьцю.

Старажытныя прыкметы кажуць, калі Каляды надыйдуць раней за поўню — год выдасца спрыяльным для будучага ўраджаю, калі ў поўню — год згубным для жывёлы будзе. Калі на Куцьцю мароз — год багата ўродзіць. А вось што прынясе зялёны травяны дыван, які укрыў зямлю замест сьнега, нашыя продкі нічога не казалі. Мажліва, такі чуд прыроды, ім проста быў невядомы. Прыхажанам-жа царквы Жыровіцкае Божае Маці ў Кліўлендзе, такая зьява ўжо добра знаёмая. Другі год запар яны сустракаюць Каляды пад вяснаву адлігу.

Нашыя продкі клікалі да сябе ў хату Мароз, каб пачаставаць яго куцьцёй і за-добрыць на новы ўраджай. Кліўлендцам прыйшлося адмовіцца ад гэтага абраду. Яны Каляды зазывалі інакш. Пасья частаваньня поснымі справамі, якія падрыхтавалі Андрэй Стрэчань, Валя Яцэвіч, Марыя Шавейка, Эва Яраховіч і інш. прыхажане царквы, пачаліся сьпевы. Загучалі калядкі і шчадроўкі, прыгожыя беларускія песьні. А як-жа інакш? Каляды надыходзяць, радасьць прыносяць. Каляды на парог, а каўбасы ў мяшок. Прыходзьце да нас людзі добрыя: сядайце, сьпявайце, гаспадароў ухваляйце. Паспрабуйце нашае Куцьці, каб міколі ня ведаць бяды.

За акном мяцель гуляе,

Вецер злосны дзьме—шугае,
А ў хаце жарты, сьмех.
Роўна радасьцей уцех.
Гэта ўжо прыйшлі Каляды,
Па ўсім сьвеце людзі рады
Сам назоў сьвят вясцяць
Немажліва іх забыць.

З гэтых вітальных словаў а. Міхася Страпко пачалася калядная ялінка ў царкве Жыровіцкае Божае Маці ў Кліўлендзе. А папярэднічала гэтаму прыгожаму сьвяту больш чым месячная праца арганізатараў ялінкі, маленькіх акцёраў, іх бацькоў.

12 студзеня пасья сьв.Літургіі у падцаркоўнай залі Michael Gay, Alexis Strapko, Timothy Clos, Brian Miroewski, Brittany Kovalenko, Yanka Lazar Chanenka, Cathy Huges, Andrea Clos, Stacy Kovalenko, Jennifer Stethanie Strapko расказалі сваім сябрам, бацькам і Санта Клаусу, адкуль пайшлі Каляды, як прыходзіць да добрых, паслухмяных дзетак Дзед Мароз і што адбывецца ў ноч перад Калядамі. Са сцэны гучалі песьні (Deck the Halls, Jingle Bells ex.) і вершы (Міша Гай прыгожа чытаў па-ангельску казку «The night before Christmas», а Янка Лазар-Ханенка »Susy Snow flake»). Анжела Алдрете выканала на кларнеце дзьве калядныя песьні, і ўсе дзяўчынкі і хлопчыкі, якія ўдзельнічалі ў гэтым прадстаўленьні паказалі сцэнку на біблейскую тэматыку. Пэўна, што сьвята не абыйшлося без беларускіх песняў і танцаў. Калядкі прыгожа сьпяваў хор Жыровіцкай Божай Маці і ўсе прысутныя. А вось танец «Янка» ладна танцавалі Брыттани Каваленка і Янка Ханенка. «Лявоніху» скакалі Міша Гай і Алексіс Страпко. А маленькімі сьняжынкамі былі Cathy Hoghes, Brittany Kovalenko, Stacy Kovalenko, Alexis Srtapko, Jennifer Stethanie Strapko.

Усіх маленькіх акцёраў і дзетак, што прыйшлі на сьвята Санта Клаус (Віктар Страпко) павіншаваў зь сьвятамі. Ён-жа пад вясёлы гоман раздаў ім падарункі.

Застаецца дадаць, што рэжысерам сьвята была Лідзія Лазар—Ханенка, Марыя Алдрете—пастаноўшчам танцаў. Сьвятлана Белая акампаніравала на фартэпьяна.

Прыняцьцё для харыстаў

царквы Жыровіцкае Божае Маці ладзілася 25 студзеня царкоўным камітэтам парафіі. Пасья вячэрняй службы сабраліся ў падцаркоўнай залі харысты Таццяна Кананчук, Ірына Трэцьяк, Вераніка Мельнік, Кацярына Валюкевіч, Сьвятлана Белая, Люба Блізьнюк, Анатоль Лукьянчык, Уладзімір Дунец, Марыя Патапенка, Валянтына Ягоўдзік (на жаль, не ўсе харысты сабраліся), а таксама іх родныя, сябры царокоўнага камітэта, працоўнікі царквы. Пэўна, што прыняцьцё не абыйшлося без песняў. Сьпявалі тыя песьні, якія народ наш сьпявае на ігрышчах і вечарынках, у працы і на сьвятах. Песьні, якім бацькі іх вучылі і якія сёньня ў Беларусі, мабыць, ужо і не пачуеш. Настрой быў сьвяточны. Бо Каляды прыйшлі, радасьць прынясьлі.

Паведамленьне

Сьвяткаваньне 25 Сакавіка адбудзецца на «Полацку» 22 сакавіка.

Сьв.памяці Юркі Гасьцеева

Юрка Гасьцеў нарадзіўся 4 ліпеня 1924 г. у Клецку. Там-жа скончыў пачатковую і сярэднюю школу. У 1944 г. выехаў у Нямеччыну. Калі вайна закончылася, шукаючы працы, пераехаў у Францыю, дзе і сустрэў беларусаў, якія эмігравалі ў 30-я гады. Тыя парэкамендавалі яму фірму Ленросоў — Шнайдэр, дзе працаваў сп. Дэкарскі. Юрка пазнаёміўся зь ягонай дачкой Стэфаніяй, якая вельмі спадабалася яму. У 1946 г. Юрка і Стэфанія пажаныліся.

У Францыі сьв. пам. Юрка пажыў 12 год. Тут нарадзіліся дзеці: дачка Аня — Марыя і сыны Андрэй, Міхась, Станіслаў. Восеньню 1957 г. ён выехаў у ЗША, у невялічкі гарадок Натрону, што каля 100 міляў на поўнач ад Піцбурга. Сталай працы не было, а сям'я была вялікая. Трэба было шукаць нейкага ратунку.

Будучы ў Францыі, Юрка Гасьцеў атрымліваў беларускія газэты, Ён знаў, што ў Кліўлендзе арганізаваўся беларускі асяродак. Таму, трапіўшы ў Натрон, вырашыў навізаць лучнасьць зь беларусамі Кліўленда і папрасіць дапамогі. Памысна супала, што старшынёю БАЗА быў Віктар Сьпічонок, які таксама да 1950 г. жыў у Францыі й асабіста ведаў Юрку Гасьцеева. Сьпічонок падшукаў памяшканьне і зарганізаваў пераезд Ю. Гасьцеева ў Кліўленд. М.Кабяко папрасіў мэнаджэра «Эджэкс Корп.» Узяць Гасьцеева на працу. Пасьля пару год працы, калі сьв.пам Юрка атрымаў дыплём з заканчэньнем індустрыальнае школы, атрымаў павышэньне, стаў форманам, а 1980 г. намінаваў на пасаду галоўнага формана. У 1986 г. с.п Юрка выйшаў на пэнсію.

Ю.Гасьцееў з пераездам у Кліўленд уключыўся ў грамадзкае, царкоўнае і палітычнае жыцьцё. Быў ён даволі шчыры ў гутарцы, не хаваў свае погляды.

Вельмі актыўны быў у БАЗА, два разы абіраў яго кліўлендцы на старшыню БАЗА. Некалькі гадоў ўзначальваў аддзел беларускіх вэтэранаў. Ахвярна працаваў пры пабудове царквы Жыровіцкае Божае Маці. Быў шчодрым ахвярадаўцам, калі зьбіралі грошы на выдавецтва, на грамадзкія, царкоўныя і палітычныя мэты. Шчыра прывітаў ідэю стварэньня часопіса «Полацак». Ня толькі быў яго падпішчыкам, але прапагандаваў часопіс іншым.

Рэдакцыя часопіса складае сям'і нябожчыка спачуваньне. Мы разумеем, што Стэфанія спраціла спаўчувальнага мужа, Аня-Марыя, Андрэй, Міхась і Станіслаў бацьку. Беларускае грамадства Кліўленда — адданага сябра, які пакінуў нас 27 сьнежня 1991 г.

Юрка Гасьцееў пахаваны на беларускім магільніку, сэкцыя 25, лёта 363. Абрад пахаваньня праводзіў пратаярэй а.Міхась Страпко, а дапамагаў яму ераманам Якуб.

ET 1974

